

24.9.18 Kevytsavukkeita koskeva tutkintapyyntö valtakunnansyyttäjälle

Valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen

Valtakunnansyyttäjänvirasto

Asia:

Olemme tehneet 21.9.2017 tutkintapyyntö kevytsavukkeiden harhaanjohtavaan markkinointiin sisältyvistä rikoksista. **Pyydämme, että valtakunnansyyttäjä määrää poliisin suorittamaan asiassa esitutkinnan.**

Keskusrikospoliisin ylikomisario Tero Haapalan on tehnyt 27.10.2017 päätöksen esitutkinnan aiheettomuudesta. Haapalan mukaan asiassa ei ole syytä epäillä mitään rikosta, koska tutkintapyyntöä kuvattua menettelyä oli jo arvioitu Espoon kihlakunnanoikeuden päätöksessä 2.4.1993, korkeimman oikeuden ratkaisussa 7.6.2001, Helsingin käräjäoikeuden päätöksessä 10.10.2008 ja Helsingin hovioikeuden tuomiossa 10.10.2010. Kihlakunnansyyttäjä Anja-Riitta Rinkinen on päätenyt 13.9.2018 samaan lopputulokseen hovioikeuden vuoden 2010 tuomion nojalla.

Edellä mainitut päätökset eivät täytä oikeudellisille ratkaisuille kuuluvia vaatimuksia. Päätökset on tehty täysin ohi tutkintapyyntöä sisältävän seikkaperäisen näytön. Pyydämme valtakunnansyyttäjää arvioimaan tutkintapyyntöä yksityiskohtaisia perusteluita ja pyynnössä selostettuja todisteita ja ratkaisemaan asian niiden nojalla.

Seuraava esitys perustuu aineistoon, joka on 29.8.2018 mennessä toimitettu kihlakunnansyyttäjä Rinkiselle. Aineisto sisältää yli sata yksityiskohtaista perustelua ja todistetta, mutta Rinkinen on sivuuttanut niistä jokaisen.

21.9.2017 tehty tutkintapyyntö

”Keskusrikospoliisi

Jokiniemenkuja 4, 01370 Vantaa

Tutkintapyyntö rikoksista, joita Suomen tupakkateollisuuden edustajien on syytä epäillä tehneen markkinoidessaan niin sanottuja kevytsavukkeita vuosina 1972 – 2002

PERUSTELUT

ITIIIVISTELMÄ

Suomen tupakkayhtiöt laskivat vuosina 1972 – 2002 liikkeelle savukkeita tuotenimillä ”kevyt”, ”light”, ”erittäin kevyt”, ”extra light”, ”ultra light”, ”mieto”, ”mild”, ”extra mild”, ”vähätervainen”, ”low tar” ja ”low nicotine”. Yhtiöt markkinoivat kevytsavukkeita **täysin vaarattomina** tai ainakin **vain vähän haitallisina**, vaikka yhtiöiden edustajat tiesivät jo vuonna 1972, että kevytsavukkeet olivat **yhä tappavia** kuin muutkin savukkeet.

Kevytsavukkeet vahingoittivat vuosina 1972 - 2002 Suomessa satojen tuhansien tupakoitsijoiden terveyttä ja tappoivat yli 50.000 tupakoitsijaa. Kevytsavukkeiden liikkeelle laskeminen ja markkinointi täyttivät rikoslain 34 luvun 5 §:n mukaisen törkeän terveyden vaarantamisen, rikoslain 21 luvun 6 §:n mukaisen törkeän pahoinpitelyn ja rikoslain 21 luvun 2 §:n mukaisen murhan tunnusmerkistöt.

Tupakkayhtiöt harhauttivat kuluttajia tavalla, jota rikosoikeuden klassisissa opeissa on kuvattu venäläisen ruletin avulla:

- A antaa B:lle revolverin sanoen, että aseessa on viisi tyhjää patruunapesää ja vain yksi kova panos. B pyöräyttää rullaa, panee piipun ohimolleen ja vetää liipaisinta. Jos panos sattuu kohdalle, B kuolee, mutta A ei ole syyllistynyt mihinkään rikokseen. B on ottanut tietoisesti riskin, jonka suuruus on 1:5.
- A on kuitenkin voinut valehdella. Aseessa onkin viisi kovaa panosta ja vain yksi tyhjä pesä. Jos B nyt kuolee, A on syypää murhaan. B ei varmastikaan olisi ottanut riskiä, joka suuruus on 5:1.

Kevytsavukkeiden markkinoinnissa oli kysymys juuri venäläisestä ruletista. Jos savukkeen todelliseksi riskiarvoksi merkitään 1.000, lähtökohta savukkeiden markkinoinnissa on ollut: ellet usko, että tupakoinnin riskiarvo on 0, usko edes, että se on vain 100.

Vuoteen 2002 mennessä noin 49 % kaikista tupakoitsijoista oli siirtynyt polttamaan kevytsavukkeita. Tärkeimpiä markkinointivälineitä olivat savukerasiat (**Liite 1**).

Liite 1. Harhaanjohtavat tiedot oli merkitty jokaiseen **savukerasiaan**. Rasioissa käytettiin kevyt-nimikkeistöä ja niihin oli painettu valheelliset pitoisuusmerkinnät. Kevytsavukkeiden polttajat näkivät tämän informaation useita kertoja päivässä. Savukerasiat olivat **tärkein viestintäväline** kevytsavukkeiden markkinoinnissa.

Tupakkayhtiöt mainostivat kevytsavukkeita myös **sanoma- ja aikakauslehdissä ja kaikissa muissakin yleisissä mainosvälineissä**. Mainonta oli massiivista vuonna 1978 voimaan tulleeseen tupakan mainoskieltoon saakka ja jatkui vähäisempänä vuoteen 2002.

II LAINSÄÄDÄNTÖ JA OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Suomen lainsäädännössä ei ole milloinkaan tunnettu ”kevytsavukkeita”. Savukkeet oli vuosina 1981 - 1992 ryhmitelty tupakkalain ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin”, mutta kevytterminologiaa ei laissa käytetty (**Liite 2**).

Liite 2. Jako ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin” savukkeisiin oli siis laissa 12 vuoden ajan. Termit ”haitallinen” ja ”erittäin haitallinen” olivat **kielteisiä ilmauksia**. Tupakkayhtiöt käyttivät markkinoinnissaan **myönteisiä ilmauksia** ”kevyt” ja vahva”. Yhtiöt käyttivät näitä nimityksiä ennen haittaluokitusta vuosina 1972 – 1981, haittaluokituksen voimassaoloaikana 1981 – 1992 ja luokituksen kumoamisen jälkeen vuosina 1993 - 2002.

Kevytmarkkinointi kiellettiin Euroopan unionin tupakkatuotedirektiivissä 15.5.2001 ja sen jälkeen Suomen tupakkalain 7a §:ssä 30.9.2002 lukien. Tupakkalain 7a § kuuluu:

”Sellaisia ilmaisuja, nimityksiä, tavaramerkkejä ja kuvallisia tai muita merkkejä, jotka luovat **vaikutelman**, että kyseinen tupakkatuote on **vähemmän haitallinen** kuin muut, ei saa käyttää tupakkatuotteiden pakkauksissa.

Nykyään kieltö on vuoden 2016 tupakkalain 33 §:ssä. - Pieni osa kevytsavukkeiden historiasta on selvitetty Helsingin käräjäoikeudessa ja Helsingin hovioikeudessa vuosina ajatussa 2005 – 2010 tuotevastuuoikeudenkäynnissä. Käräjäoikeus hylkäsi kanteet 10.10.2008 ja hovioikeus 31.5.2010 (**Liite 3**).

Liite 3. Kantajina oikeudenkäynnissä olivat Maija A ja Ninja B ja vastaajina Amer Oy ja British American Tobacco Finland Oy, entinen Suomen Tupakka Oy. Kantajat vaativat vastaajayhtiöiltä vahingonkorvausta savukkeiden aiheuttamista taudeista (nikotiiniriippuvuus, keuhkosityöpä ja keuhkohtauma). Jutussa oli useita eri kanneperusteita: lapsille markkinoiminen, lapsille myyminen, ympäristön tupakansavun vaarallisuuden salaaminen ja kiistäminen, nikotiinimanipulaatio, viranomaisten painostaminen ja varoitusmerkintöjen peittäminen. Kevytsavukemarkkinointi muodosti yhden perusteen. Sitä käsiteltiin hovioikeuden tuomioissa suppeasti, vain viiden kapealla ladotun sivun verran.

Ninja B siirtyi kevytsavukkeisiin vuonna 1977 ja Maija A vuonna 1979. Maija A poltti muutaman vuoden ajan Belmont Extra Mild -savukkeita ja vuodesta 1983 alkaen tupakointinsa lopettamiseen saakka Belmont 2002 savukkeita. Ninja B poltti vuosina 1977 - 1990 Amerin valmistamia Belmont Extra Mild -savukkeita ja vuosina 1990 - 2003 BAT Finlandin Barclay-savukkeita. **Kumpikin siirtyi kevytsavukkeisiin terveyssyistä.**

Hovioikeus vapautti tupakkayhtiöt sillä perusteella, että **lääkintöhallitus** oli alun perin 1970-luvulla ajanut savukkeiden jaottelua ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin” (**Liite 4**).

Liite 4. Sekä siviilioikeudellinen tuotevastuu että rikosvastuu koskevat tuotteen **liikkeelle laskijan suhdetta kuluttajiin. Valvontaviranomaiset eivät ole osapuolia tässä suhteessa.** Se, ettei lääkintöhallitus aluksi puuttanut kevytsavukkeiden markkinointiin, ei mitenkään vapautta tupakkateollisuuden edustajia vastuusta. Voidaan ajatella tilannetta, jossa mies pahoinpitelee toista ihmistä kadulla eikä vieressä seissyt poliisi puutu asiaan. Poliisi on saattanut syyllistyä virkarikokseen,

mutta pahoinpitelijä tuomitaan joka tapauksessa teostaan. Tupakkayhtiöt johtivat **kuluttajia** harhaan vuosina 1972 – 2002 ja niiden edustajille kuuluu rikosvastuu koko siltä ajalta siitä huolimatta, että **lääkintöhallitus** aluksi seurasi tätä menettelyä passiivisesti. – Tupakkayhtiöiden suhde toisaalta viranomaisiin ja toisaalta kuluttajiin ovat juridisesti eri asioita. Tämä oli perustana muun muassa tuotevastuulain säätämässä. Ks. kirjallinen todiste 1.

Hovioikeus on lisäksi sivuuttanut sen, että lääkintöhallitus vaati vuodesta 1986 kevytmarkkinoinnin lopettamista. Suomessa käytiin vuosina 1986 – 2002 viranomaisten ja tupakkayhtiöiden välillä kevytsavukkeista **kiistaa**, joka päättyi vuoden 2002 kieltoon. Hovioikeuden käyttämä perustelu ei voisi ajallisestikaan koskea vuosein 1986 – 2002 menettelyä.

Lääkintöhallituksen väärä käsitys ei kuitenkaan voinut oikeuttaa tupakkayhtiöitä valehtelemaan kuluttajille, joten hovioikeuden tuomio on väärä. Tuomiossa on kuitenkin ratkaistu oikein eräitä näyttökysymyksiä. Seuraavassa on viittauksia tähän näyttöön. Kantajien todisteista käytetään merkintöjä KT ja KTA ja Amer Oy:n todisteista merkintää A.

III RIKOSOIKEUDELLINEN NÄYTTÖ

A. Hallituksen esitys 40/2002 vp

Tupakkalain 7a §:n perustana olivat Euroopan unionin vuoden 2001 tupakkatuotedirektiivi (2001/37/EY) ja hallituksen esitys 40/2002 vp. HE:ssä todetaan:

”Lakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 7 a §, jonka 1 momentin mukaan sellaisia ilmaisuja, nimityksiä, tavaramerkkejä ja kuvallisia tai muita merkkejä, jotka luovat **vaikutelman**, että kyseinen tupakkatuote on **vähemmän haitallinen** kuin muut, ei saa käyttää tupakkatuotteiden pakkauksissa. Säännös on tupakkatuotedirektiivin 7 artiklassa. Tiettyjen ilmaisujen, kuten esimerkiksi vähätervainen "low tar", erittäin kevyt "ultra light", kevyt "light" ja mieto "mild", nimitysten, kuvien ja kuvallisten tai muiden merkkien käyttö tupakkatuotteen pakkauksessa saattaa johtaa **kuluttajaa harhaan** antamalla vaikutelman, että nämä tuotteet olisivat vähemmän vahingollisia sekä aiheuttaa kulutustapojen muutoksia. Myös tupakointikäyttäytyminen ja riippuvuus vaikuttavat sisään hengitettyjen aineiden määriin, mikä tosiseikka **ei ilmene** tällaisten ilmaisujen käytössä.”

Tupakkalain 7a §:n perustelut sisältävät erinäisiä rikosmääritelmiä: joka syyllistyy edellä kuvattuun menettelyyn, on syyppää törkeään terveyden vaarantamiseen, törkeään pahoinpitelyn yritykseen ja täytettyyn törkeään pahoinpitelyyn, murhayritykseen ja täytettyyn murhaan. Perustelut sisältävät lisäksi näytön siitä, että tupakkayhtiöiden edustajat ovat **tosiasiallisesti syyllistyneet** näihin rikoksiin. Tupakkalakiinhan ei olisi turhaan otettu kevytsavukkeiden kieltoa (**Liite 5**).

Liite 5. Tupakkalain 7a § on valmisteltu sosiaali- ja terveysministeriön ja tuotevalvontakeskuksen yhteistyönä, ja näillä viranomaisilla on ollut vuosikymmenien aikana kertyneet havainnot kevytsavukkeiden markkinoinnista ja kiellon tarpeellisuudesta.

B. Hovioikeuden selostama näyttö

1. Vaaran salaaminen kuluttajilta

Hovioikeuden tuomion sivulla 69 todetaan:

”Asiassa on riidatonta, etteivät Amer ja BAT Finland ole **varoittaneet** kuluttajia vähemmän haitta-aineita sisältäneiden savukkeiden erityisistä terveysvaaroista liittyen kompensatioilmiöön.”

Tässä on asian ydin. Tupakkayhtiöt ilmoittivat jo vuonna 1972 **terveysviranomaisille**, että kevytsavukkeet ovat yhtä vaarallisia kuin tavalliset savukkeet, mutta kauppasivat samaan aikaan näitä tuotteita **kuluttajille** haitattomina tai vain vähän haitallisina.

2. Henkilötodistelu kevytsavukemarkkinoinnin vaikutuksista kuluttajien harkintaan

Vuosien 2005 – 2010 oikeudenkäynnissä kuultiin keskeisinä todistajina niitä lääkintöhallituksen ja sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehiä, jotka toimivat tupakkamarkkinoinnin valvontaviranomaisina vuosina 1972 – 2002. Heitä olivat muun muassa lääkärit Matti Rimpelä, Harri Vertio ja Arja Rimpelä. Hovioikeuden tuomiossa on tiivistelmä heidän kertomuksistaan (sivu 68):

”Kuluttajat, erityisesti naiset, olivat nopeasti **omaksuneet ajatuksen** siitä, että kevytsavukkeet olivat terveellisempi vaihtoehto, ja he olivat **siirtyneet** niihin sen sijaan, että olisivat **lopettaneet tupakoinnin** (Matti ja Arja Rimpelä).”

”Tupakkateollisuuden käyttämällä kevyt - mild - light -laatumääreillä oli ollut ratkaiseva merkitys näiden savukkeiden suosiolle, ja kevytsavuke -nimikkeellä oli **neutraloitu tehokkaasti tieto savukkeiden haitallisuudesta** (Matti ja Arja Rimpelä). Tupakkateollisuus oli lisäksi käyttänyt **tuotekehittelyssä** hyväkseen savukkeiden haitta-ainepitoisuuksien **mittausmenetelmään** liittyviä ongelmia (Vertio ja Arja Rimpelä).”

Tässä on asiaa tuntevien todistajien valahtoinen kuvaus kevytsavukkeiden merkityksestä. Tupakkayhtiöiden edustajat pitivät savukkeiden kulutusta yllä juuri kuvatulla tavalla.

C. Keuhkosairauksia hoitavien lääkäreiden kokemukset

Suuri osa kevytsavukkeiden aiheuttamista kuolemista on sattunut vasta vuoden 2002 jälkeen. Syöpää, hengityselinsairauksia ja sydäntauteja hoitavat lääkärit ovat panneet tämän merkille. Helsingin Sanomissa oli 4.9.2004 seuraava haastattelu:

”Lääkärit: **Usko kevytsavukkeiden vaarattomuuteen** elää yhä Suomessa”

”Tupakkatehtaat ovat olleet **ovelia ja huijanneet** ihmisiä”

”Ylilääkäri, professori Pentti Tukiainen ja ylilääkäri Henrik Riska törmäävät tupakoinnin tuloksiin tuon tuostakin työssään Helsingin Meilahden sairaalan klinikalla.”

”Keuhkosairauksien klinikan ylilääkärit lähettävät kipakat terveiset tupakkayhtiöille, jotka ehtivät myydä niin sanottuja kevytsavukkeita vuosikausia. Tupakkatehtaat ovat olleet ovelia ja huijanneet ihmisiä. Kevytsavukkeissa on ollut tavallisia savukkeita suurempi määrä nikotiinia, joka aiheuttaa riippuvuutta. Samalla yhtiöt ovat **uskotelleet**, etteivät ne ole yhtä vaarallisia kuin tavalliset tupakat”, Tukiainen kertoo.”

IV SUHTAUTUMINEN KEVYTSAVUKKEISIIN VUOSINA 1972 - 2002

A. Terveysviranomaisten väärä käsitys 1970-luvulla ja 1980-luvun alkupuolella

Terveysviranomaiset ajoivat 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa savukkeiden luokittelua ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin”. Viranomaiset halusivat luoda vähän tervaa, häkää ja nikotiinia sisältävien savukkeiden luokan siinä **luulossa**, että nämä savukkeet olisivat tupakoitsijoille vähemmän vaarallisia. Suomen tupakkayhtiöt **tiesivät**, että terveysrintaman luulo oli väärä. Tupakkayhtiöissä tiedettiin jo 1970-luvun alussa, että kevytsavukkeet olivat **yhtä tappavia** kuin muutkin savukkeet.

Viranomaisten kanssa vuosina 1972 - 1980 käydyissä neuvotteluissa ja myös julkisissa lausumissaan tupakkayhtiöt vastustivat haitallisuusluokitusta. Yhtiöt eivät halunneet, että niiden tuotteita **nimitettäisiin** ”haitallisiksi” ja ”erittäin haitallisiksi”. Toinen syy vastarintaan oli **verotus**. Kulutuksen suuntautumista erittäin haitallisista savukkeista haitallisiin olisi tehostettu veroporrastuksella, joka siinä vaiheessa olisi ollut tupakkateollisuudelle hyvin epäedullinen. Vuonna 1972 kevytsavukkeiden markkinaosuus oli aivan vähäinen ja vuonna 1980 vasta 10 %, joten vero olisi kohdistunut 90 %:iin kaikista savukkeista.

Nämä olivat vastarinnan todelliset syyt. Neuvotteluissa yhtiöt kuitenkin vetosivat kuluttajien **suojelemiseen harhautukselta**. Tämä perustelu oli sinänsä täysin paikkansa pitävä, mutta yhtiöiden näkökulmasta vain tekosyy. Eivät tupakkayhtiöt piitanneet kuluttajien hengestä eikä terveydestä.

B. Tupakkayhtiöiden edustajien ”rehellisyys” vuosina 1972 - 1980

1. ”Rehellisyyden” rikosoikeudellinen merkitys

Vastustaessaan haitallisuusluokitusta vuosina 1972 – 1980 tupakkateollisuuden edustajat puhuivat totta **valvontaviranomaisille**. He kertoivat siitä, että kevytsavukkeet olivat yhtä tappavia kuin vahvat savukkeet. Rikosvastuun näkökulmasta on selvää, ettei tämä totuudellisuus antanut tupakkayhtiöille minkäänlaista oikeutta valehdella **tupakoitsijoille**.

Rikosvastuuseen yhtiöiden totuudelliset lausumat vaikuttavat niin, että yhtiöiden edustajien aiheuttamat henkilövahingot olivat alusta saakka **tahallisia**. Kyse ei ollut missään vaiheessa **tuottamuksellisista** rikoksista. Niinpä tupakkayhtiöiden edustajat syyllistyivät

- törkeään terveyden vaarantamiseen (rikoslain 34:5) eivätkä tuottamukselliseen terveyden vaarantamiseen (rikoslain 34:7),
- törkeisiin pahoinpitelyihin (rikoslain 21:6) eivätkä pelkästään törkeisiin vammantuottamuksiin (rikoslain 21:11) ja
- murhiin (rikoslain 21:2) eivätkä pelkästään törkeisiin kuolemantuottamuksiin (rikoslain 21:9).

Tupakoitsijoiden harhauttaminen oli aina suunnitelmallisen tahallista.

2. Tupakkayhtiöiden kirjalliset lausumat vuosina 1972 - 1980

Tupakkateollisuuden edustajat totesivat vuosina 1972 – 1980 useita kertoja nimenomaisesti, että jaottelu mietoihin ja muihin savukkeisiin oli tupakoitsijoita **harhaanjohtava** ja että tupakoitsijat polttivat niitä **turvallisin mielin** ja siirtyivät kevytsavukkeisiin sen sijaan, että olisivat **lopettaneet tupakoinnin (Liite 6)**.

Liite 6. KTA 679/A12, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lähetekirje tupakkaneuvottelukunnalle 31.7.1972. Tupakkatehtaiden Yhdistys oli Amer Oy:n, Rettig Oy:n ja Suomen Tupakka – BAT Finland Oy:n yhteiselin, jota yhtiöt käyttivät suhteessaan viranomaisiin ja tiedotusvälineisiin ja myös savukkeiden markkinoinnissa.

TTY toteaa kirjeessään:

”Tupakkateollisuus ei pidä mielekkäänä jaottelua **mietoihin ja muihin savukkeisiin**. Toistaiseksi ei ole esitetty varmaa näyttöä, joka **terveydellisistä syistä** puoltaisi mainittua jaottelua. Lukuisissa tutkimuksissa on huomautettu, että **nikotiinipitoisuudeltaan** ’miettoon’ savukkeeseen siirtynyt tupakoitsija on lisännyt polttamiensa savukkeiden lukumäärää tyydyttääkseen nikotiinintarpeensa. Nikotiinimäärän saavuttamiseksi poltettu **tervan** kokonaispitoisuus **suurenee** siitä huolimatta, että **tervapitoisuus** ’miedoissa’ savukkeissa on pienempi kuin ’muissa’ savukkeissa. Näin ollen asetusjaoston tavoittelema **terveydellinen näkökohta** joutuu kyseenalaiseksi.”

Tämän tupakkateollisuus siis tiesi vuonna 1972. TTY:n mainitsevat tutkimukset oli suoritettu pääasiassa Yhdysvalloissa ja Englannissa.

Samaan aikaan kesällä 1972 Amer Oy laski liikkeelle Form-nimisen kevytsavukkeen, jota vauhditti massiivinen mainoskampanja:

”Ihmiset, jotka haluavat vähemmän **tervaa ja nikotiinia**, ovat valinneet Formin.”

A 15, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle 13.3.1976:

”Teollisuuden mielestä luokitusmäärittely ei ole onnistunut, koska tähän mennessä ei ole missään voitu tieteellisin perustein suorittaa sellaisia pitoisuuskynnyksiä, jotka **terveydelliseltä kannalta** olisivat ratkaisevia.

Lisäksi teollisuus toteaa, että ilman tieteellistä pohjaa määritellyt luokitusrajat saattavat **johtaa kuluttajaa harhaan**. Näin sen vuoksi, että nämä rajat kiinnittävät kaiken hänen huomionsa vakioesti polttavan **analyysikoneen antamiin pitoisuusarvoihin**, vaikka yksilöllisellä tupakointitavalla on todettu olevan suurin merkitys **tupakoitsijan saamiin terva-, nikotiini- ja hiilimonoksidimääriin.**”

Tämä lausunto oli siis vuodelta 1976. Toisaalta kaikki kolme tupakkayhtiötä olivat vuodesta 1972 lähtien kilpailleet kasvavista kevytsavukemarkkinoista. Suomen markkinoilla olivat muun muassa Belmont, Marlboro, Form, Partner, Kent, Pall Mall ja Kent, joista jokaista markkinoitiin keveinä ja vähäiseen terva- ja nikotiinipitoisuuteen vedoten. Form-mainoksissa sanottiin: **”Katso, mitä vedät sisääsi.”**

Tupakkayhtiöt puhuivat totta sosiaali- ja terveysministeriölle, mutta lähettivät tupakoitsijoille valheellisen sanoman.

KT 38, Kauppias-lehti 1.3.1978, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n asiamies Raimo Lintuniemi:

”**Hämäävästä tiedosta** esimerkkinä on **kuvitelma**, että mieto savuke on syövän aiheuttajana vaarattomampi kuin väkevä.”

Näin Lintuniemi sanoi Kauppias-lehdessä vuonna 1978, mutta tupakkayhtiöt jatkoivat silti kuluttajien hämäämistä. Tupakoitsijoiden kuvitelmat olivat hyvin tupakkateollisuuden tiedossa, sillä tupakkayhtiöt teettivät tiuhasti kuluttajatutkimuksia, joissa kysyttiin nimenomaan tupakoitsijoiden käsityksiä kevytsavukkeiden terveellisyydestä.

KTA 680/A 23, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle 20.8.1978

TTY toteaa:

”Tämä näkemys aiheutti tiedemaailmassa ja myös tupakkateollisuuden parissa eriäviä mielipiteitä. Vuonna 1977 Englannissa oltiin valmiina suhtautumaan epäröiden mietojen savukkeiden etuihin verrattuna vahvoihin savukkeisiin. Ihmisten polttamistavat simuloitiin tietokoneella ohjattuun polttokoneistoon ja tällöin havaittiin, että mietojen savukkeiden polttajat useimmissa tapauksissa saivat elimistönsä **enemmän tervaa ja hiilimonoksidia, joskus jopa nikotiiniakin**, kuin vahvojen

savukkeiden polttajat. Yleisenä piirteenä voitiin havaita, että ei savukkeen väkevyys, vaan yksilöllinen polttotapa ratkaisi ainesosien saannin määrän.”

Tupakoitsijoille Suomen tupakkatehtaat kauppasivat kevytsavukkeita, joista tupakoitsijat saivat elimistöönsä vain vähän tervaa ja nikotiinia. Kevytsavukkeiden markkinaosuus oli noussut 8 %:iin, joten valheelliset tiedot levisivät joka päivä yli 80.000 savukerasian pinnoilla.

KTA 687/A25, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunto sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle 11.9.1979. Lausunnossa sanotaan:

”Vaikka jotkut tutkimukset saattavatkin osoittaa, että poltettujen savukkeiden määrä ei lisääny miedompiin savukkeisiin siirryttäessä, on havaittu, että mietoja savukkeita poltetaan eri tavalla kuin voimakkaampia ja että tämän erilaisen polttotavan seurauksena sisään hengitetyt **nikotiini- ja CO-määrät** ovat **suurempia** poltettaessa mietoja savukkeita (Lund – Olin – Westling). Tätä tukevat myös lukuisat **teollisuuden omat tutkimukset.**”

Tupakkatehtaiden Yhdistys ry ilmoitti tuntevansa teollisuuden **omat tutkimukset**. Tämä piti paikkansa. Suomen tupakkateollisuuden edustajat tiesivät jo 1960-luvulla, että käsitys kevytsavukkeiden vähemmästä haitallisuudesta oli väärä. Tutkimukset oli tehty pääasiassa Philip Morrisin tutkimuskeskuksessa Virginian Richmondissa, BAT:n laboratorioissa Englannin Southamptonissa ja R.J.Reynoldsin tutkimuslaitoksessa Pohjois-Karolinan Winston-Salemmissä. Kollega-lehdessä 4/1969 oli Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n toiminnanjohtaja Erik Erlundin haastattelu:

”Onko tupakkateollisuus selvillä uusimmista lääketieteellisistä tutkimuksista, jotka selvittelevät tupakoinnin vaikutusta terveyteen?”

Ulkomaisten tupakkayhdistysten kanssa solmimiensa yhteistyösopimusten perusteella tehtaat saavat ulkomailta alaa koskevan tutkimustoiminnan tuloksia käytettäväkseen. Aiheeseen liittyvää materiaalia toimitetaan tehtaille jonkin verran myös yhdistyksemme toimesta. Kotimaassa julkaistavat tutkimukset tulevat tietenkin myös tupakkateollisuuden tietoon.”

Suomen tupakkayhtiöillä oli perusteelliset tiedot kevytsavukkeiden ominaisuuksista jo ennen näiden savukkeiden laskemista Suomen markkinoille. Yhtiöillä oli paremmat tiedot kuin tupakkaneuvottelukunnalla, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöllä ja lääkintöhallituksella.

KT 40, Teollisuus-lehti 7 -8/1980, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n asiamies Raimo Lintuniemi totesi:

”Juuri kevytsavukkeidenhan ajateltiin olevan jonkinasteinen ratkaisu tupakkaongelmaan. Nyt on kuitenkin käynyt ilmi, että ihmiset polttavat niitä aikaisempaa enemmän ja vieläpä **turvallisin mielin.**”

Tupakkateollisuus oli selvittänyt ihmisten käsitykset kevytsavukkeiden turvallisuudesta ja se hyödynsi näitä käsityksiä markkinoidessaan kevytsavukkeita terveystuotteina.

KT 45, Rettig Oy:n hakemus markkinatuomioistuimelle 21.5.1980:

”Suomen Tupakka – BAT Nordic Oy:n ”Kevytsavuke 1:n tuotetunnus ”1” on **harhaanjohtava**, koska kuluttajat **erehtyvät luulemaan**, että savukelaatu ”1” sisältää vain 1 mg **tervaa** ja/tai 0,1 mg **nikotiinia** ja että savukelaatu ”1” olisi (**jopa**) **melkein haitaton**.”

Mistä Rettig Oy tiesi, mitä kuluttajat erehtyivät luulemaan? Rettig Oy tiesi sen siitä, että oli antanut Kuluttajatieto ry:n tutkia tupakoitsijoiden mielipiteitä ”Kevytsavuke 1:stä”. Kuluttajien erehdys ei kuitenkaan estänyt Rettigiä markkinoimasta omia kevytsavukkeita melkein haitattomina.

KT 42, Suomen Tupakkalehti 4/1980, BAT Finland Oy:n toimitusjohtaja Erkki Salo kirjoitti:

”Siirryttäessä miedompiin savukkeisiin joko niiden päivittäiskulutus kasvaa tai ero kompensoidaan polttamistapaa muuttamalla. Tupakoitsija vetää **tietämättään** savua syvemmälle henkeen, ottaa useampia henkosia ja polttaa savukkeestaan entistä pidemmän osan tai ääritapauksissa poistaa filtlerin.”

KTA 681/A 26, Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle 27.11.1980

TTY kirjoitti:

”Lukuisat tutkimukset (kirjallisuusviitteet 1 – 15) osoittavat, että tupakoitsijat siirtyessään miedompiin savukkeisiin **kompensoivat eron** muuttamalla tupakointitapojaan joko lisäämällä poltettujen savukkeiden määrää, vetämällä savua syvemmälle henkeen, ottamalla useampia tai pitempiä henkosia tai polttamalla savukkeista pidemmän osan sekä että ns. mietojen savukkeiden polttajien veressä saattaa olla **enemmän hiilimonoksidia ja nikotiinia**.”

”Kansainväliset huomattavat tieteelliset todisteet osoittavat, että tupakointitottumusten muuttamisella pakottamalla nk. miedompiin tuotteisiin saattaa olla **haitallisia vaikutuksia**. Monet tiedemiehet ovat sitä mieltä, että mikäli nikotiinimäärää vähennetään, tupakoitsija pyrkii korvaamaan sen polttamalla enemmän, nopeammin, kiihkeämmin ja loppuun asti.”

Nämä ilmaiset muodostavat pohjan vuosien 1972 – 2002 menettelyä koskevalle rikosoikeudelliselle arvioinnille. Tupakkateollisuuden edustajien rikokset olivat alusta saakka **tahallisia** eivätkä pelkästään tuottamuksellisia.

C. Lääketieteellinen kritiikki

Muutamit lääketieteen tutkijat havaitsivat jo 1970-luvulla kevytmarkkinoinnin harhaanjohtavuuden ja 1980-luvulla tämä seikka muuttui lääketieteessä vallitsevaksi (**Liite 7**).

Liite 7. KTA 747/A 383, Helsingin Sanomat 5.10.1975. Lääketieteen lisensiaatti Matti Rimpelä totesi artikkelissaan:

”Lääketieteellinen tieto on muutettu **myyntivaltiksi**: Miksi tupakkamainokset saavat vieläkin harhauttaa?”

”Tässä tilanteessa on tupakkateollisuus lähtenyt myymään uusia, ns. kevyempiä. puhtaampia savukkeita, joissa on ’tehokkaampi suodatin’. Teollisuuden päämäärä on selvä: On saatava tupakoitsijat ja ennen kaikkea lapset uskomaan, että tutkimus on tuottanut **vaarattomia, jopa terveellisiä savukkeita, joita voi huoletta poltella.**

Laatusana puhtaampi muuttuu helposti mielessä puhtaaksi ja vähemmän tervaa tuntuu siltä, kuin tervaa ei olisi lainkaan.”

KTA 683/A 82, Helsingin Sanomat 4.9.1980:

”Ahnas imu muutti tupakkakäsitykset: Kevytsavuke onkin raskas”

”Väkevästä tupakasta kevytsavukkeisiin siirtynyt **kuvittelee** vaihtaneensa ruumisarkunnulat nupeihin. Ajatellaan, että **viisi kevyttä** vastaa yhtä väkevää. Tosiasiassa kevytsavukkeiden polttaminen voi olla **vaarallisempaa** kuin vahvan tupakan.”

”Lääkintöhallitus ei puhu mielellään kevytsavukkeista. Nimitys on syntynyt tupakkateollisuuden käännöksenä: englannissa ’light’, ruotsissa ’lätt’.”

KTA 744/A 369, Helsingin Sanomat 19.6.1985:

”Myrkkytutkijat koolla Kuopiossa. Kevytsavukkeet eivät ole muita vaarattomampia”

”Väitteet kevytsavukkeiden vaarattomuudesta on osoitettu **harhaanjohtaviksi**. Euroopan toksikologiyhdistyksen kansainvälisessä kokouksessa Kuopiossa julkistettu tutkimus osoittaa, että tupakoitsija imee kevytsavukkeista sisään yhä paljon vaarallisia aineita kuin tavallisista savukkeista.”

”Siksi myös valtion teknillisen tutkimuslaitoksen mittaamat, **tupakka-askien kylkiin painetut luvut** myrkkypitoisuuksista ovat **harhaanjohtavia.**”

D. Terveysviranomaisten asenteen muuttuminen

Lääketieteen tutkimustulokset ja kritiikki saivat terveysviranomaiset tiedostamaan kevytsavukemarkkinoinnin harhaanjohtavuuden. KTA 684/A 86, Helsingin Sanomat 2.11.1985:

”Lääkintöhallitus **suunnittelee muutosta**, jolla poistettaisiin savukkeiden jako haitallisiin ja erittäin haitallisiin. Ei nimittäin ole voitu osoittaa, että kevytsavukkeet olisivat muita **terveellisempiä**.”

”Päinvastoin uskotaan, että monet tupakoinnin **lopettamistakin harkitsevat** ovat siirtyneet käyttämään kevytsavukkeita, koska mielikuva ’keveydestä’ ja ’mietoudesta’ antaa käsityksen **suuremmasta terveellisyydestä**.”

E. Professori Arja Rimpelän raportti

Lääkintöhallitus pyysi vuonna 1985 professori Arja Rimpelää laatimaan tutkimuksen kevytsavukkeiden suhteesta tavallisiin (”keskitervaisiin”) savukkeisiin. Professori Rimpelä sai 15.5.1986 valmiiksi 89-sivuisen tutkimusraportin, jonka liitteenä oli laaja lääketieteellinen lähdeluettelo. Tutkimuksen aineistona olivat **savukepakkaukset**, jotka olivat kevytsavukkeiden tärkeimpiä markkinointivälineitä. Rimpelä totesi moneen kertaan, että **savukepakkausten pitoisuusmerkinnät** ja savukkeiden markkinointi keveinä **johtivat kuluttajia harhaan**. Rimpelä vaati kevytsavukkeiden ja kevytmarkkinoinnin kieltämistä (**Liite 8**).

Liite 8. Professori Rimpelän raportti muodosti erittäin tärkeän vaiheen kevytsavukkeita koskevassa taistelussa. Hän toteaa raporttinsa sivuilla 7 – 8 (KT 47):

”Tupakoitsijalle on olennaista tietää, onko **savukepakkausten kanssa** ilmoitetuilla haitta-ainemäärillä ja savukkeiden haitallisuusluokituksella merkitystä hänen terveytensä kannalta. Mikäli näin ei ole, antavat pakkausten merkinnät tupakoitsijalle **virheellisen mielikuvan** ja saattavat ohjata **siirtymistä** oletettujen terveysvaikutusten kannalta vähemmän haitallisiin tuotteisiin tai **aloittamista** näillä sen sijaan, että savukkeiden käytöstä **kokonaan luovuttaisiin**.”

Sivulla 18 Rimpelä kirjoittaa (KT 50):

”**Puhtaasti liikeperiaatteella toimivat tupakkatehtaat** eivät luonnollisestikaan ole olleet kiinnostuneita siitä, vähentävätkö kevytsavukkeet myös tupakoitsijan saamia haitta-ainemääriä.”

Edelleen Rimpelä kirjoitti (KT 51):

”Suositus 2. Savukemerkkien nimistä poistetaan sanat, jotka viittaavat vähän haitta-aineita antavaan tuotteeseen. Uusille kyseisiä laatusanoja käyttäville savukemerkeille ei anneta myyntilupaa.”

Suosituksen ajaminen läpi vei 16 vuotta, jona aikana kevytsavukkeet tappoivat Suomessa 30.000 - 40.000 ihmistä.

F. Tupakkayhtiöiden vastaus professori Rimpelän raporttiin

Tupakkatehtaiden Yhdistys ry antoi lääkintöhallitukselle 28.8.1986 vastineen Rimpelän raporttiin (KT 52). TTY:n lausunnon sivulla 2 sanotaan:

”Raportissa suositetaan, että savukkeiden valmistajien ei sallittaisi käyttää osana tuotenimeä tai muutoinkaan termejä ”mild”, ”extra mild”, ”special” tai ”light”. Tämä suositus estäisi kuluttajia saamasta tuotteista oikeaa tietoa, jonka katsotaan liittyvän **makuodotuksiin – ei potentiaalisen haitallisuuden määrään**. Pyydämme, että lääkintöhallitus ei hyväksyisi tätä ehdotusta.”

Vastineen sivu 15 on otsikoitu:

”EHDOTUSTA TERMIEN ’MILD’ JA ’EXTRA MILD’ KÄYTTÄMISEN KIELTÄMISESTÄ EI VOIDA PUOLUSTAA.”

Tekstiosassa TTY toteaa:

”Itse asiassa sanoja ’mild’, ’extra mild’ ja ’light’ käytetään kuvaamaan kyseisen savukelaadun **maun** voimakkuusastetta tupakoitaessa.”

”Kuluttajat vaativat ja myös odottavat, että heillä on mahdollisuus valita erilaisten **makujen ja aromien** välillä. Vuoden 1977 tupakkalaissa ei missään kohta kielletä sellaisten sanojen painamista pakkauksiin eikä sellaisten tuotenimien valitsemista, jotka antavat täysin tarkkaa kuluttajatietoa esimerkiksi savukkeen **mausta ja aromista**.”

Liite 9. Vuonna 1986 kevytsavukkeet olivat jo Suomen tupakkateollisuudelle erittäin tärkeitä. Niiden osuus savukemarkkinoista oli noussut yli 40 %:n ja oli yhä kasvamassa. Tupakkateollisuus ei halunnut missään nimessä luopua tästä myyntivaltistaan. Vuosi 1986 muodosti tärkeän **taitekohdan** kevytsavukkeiden historiassa. Tästä eteenpäin tupakkateollisuus kävi viivytystaistelua kevytmarkkinoinnin puolesta. Lääkintöhallitus ei saanut teollisuutta lopettamaan menettelyään. Tarvittiin EU-direktiivi ja tupakkalain muutos, ennen kuin teollisuus taipui.

G. Taistelu kevytmarkkinoinnin lopettamisesta

Tämän jälkeen Suomessa käytiin vuoteen 2002 saakka taistelua kevytmarkkinoinnin lopettamiseksi. Tupakkateollisuus vastusti kieltoa loppuun saakka (**Liite 10**).

Liite 10. KTA 685/A 88, Helsingin Sanomat 13.5.1987: ”Kevytsavukkeiden haitoista **harhaanjohtavaa tietoa**”.

Tämä Helsingin Sanomien artikkeli on professori Arja Rimpelän kirjoittama ja siinä sanotaan yli kymmenen kertaa, että kevytsavukkeiden markkinointi **johtaa kuluttajia harhaan**. Artikkelin alku näin:

”Markkinoille on tullut viime vuosina runsaasti uusia savukemerkkejä, joiden väitetään sisältävän **vain vähän haitta-aineita**. Yleinen, mutta väärä käsitys on ollut, että mitä vähemmän tervaa, häkää ja nikotiinia savuke sisältää, sitä vähäisemmät ovat sen **terveyshaitat**. Savukepakkauksiin painetut tiedot haitta-aineista ja haitallisuusluokitus ovat harhaanjohtavia ja antavat tupakoitsijalle **väärän mielikuvan** savukkeen terveyshaitoista.”

Tämän jälkeen artikkelissa selostetaan tarkasti tupakkayhtiöiden käyttämää **hämästekniikkaa**: yhtiöt ovat lisänneet savukepaperin huokoisuutta, panneet savukkeisiin tiettyjä lisäaineita, kehitelleet ilmastoidut suodattimet, sijoittaneet poikittaisen ilmastointirenkaan tai pitkittäiset ilmastointikanavat ja reikärenkaan niin, että polttokone antaa alhaiset pitoisuusarvot jne. Tuotekehittelyllä on **hämätty** sekä polttokonetta että tupakoitsijoita.

KTA 15, Turun Sanomat oli 14.5.1987: ”Kevyttä vaihtoehtoa ei ole”

Haastateltavana ollut professori Arja Rimpelä totesi:

“Savukepakkausten tuotetiedot ovat täyttä puppua.”

”Vaikka tupakointikone antaakin eri savukkeille erilaisia arvoja, ne voivat silti sisältää suunnilleen saman verran haitallisia aineita. Alhaisiin pitoisuuksiin päästään yksinkertaisesti rei'ittämällä filteri.”

Haastateltavana oli myös tohtori Harri Vertio:

”Ylilääkäri Harri Vertio lääkintöhallituksesta myöntää asian ongelmalliseksi. Savukkeiden luokittelu haitallisiin ja erittäin haitallisiin voi johtaa kuluttajia harhaan. Luokittelun **lopettamista** pohditaan parhaillaan.”

Ilta-Sanomissa kerrottiin 21.11.1997 tutkimustuloksista, joiden mukaan kevytsavukkeet ilmeisesti aiheuttavat syvälle keuhkoihin kehittyvää adenokarsinoomaa. Artikkelissa haastateltiin kolmea koululääketieteen edustajaa, jotka pitivät todennäköisenä, että kevytsavukkeet ovat jopa muita savukkeita **vaarallisempia**. Tupakkatehtaiden Yhdistyksen asiamies Raimo Lintuniemi totesi:

”Näitä tutkimuksia tulee ja menee, ei niitä pidä tuijottaa.”

KTA 299, Suomen Tupakkateollisuusliitto ry:n 15.3.2000 antama lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle sivu 3:

”Tupakkateollisuusliitto katsoo, että tuoteselostusten tehtävä on antaa kuluttajille hyödyllistä tietoa tuotteiden ominaisuuksista, esimerkiksi saman tuoteperheen erimerkkisten savukkeiden mausta ja tervapitoisuudesta. Tupakkateollisuusliitto esittää tästä syystä, että tuoteperheiden sisällä sallitaan tuotekuvaukset ja että niiden käyttö yhtenäistetään. Näin ollen esimerkiksi sanan ”kevyt” (”light”) käyttö viittaisi aina tiettyyn tervapitoisuuteen ja ”ultra-” tai ”extra-” tai ”superkevyt” viittaisi toiseen tarkasti määriteltyyn tervapitoisuuteen.”

Vuonna 2000 kevytsavukkeiden osuus Suomen markkinoista oli 49 %, joten kysymys oli tupakkayhtiöille todella tärkeä.

KTA 617, Satakunnan Kansa 15.6.2000. Tupakkateollisuusliiton asiamies Asta Mörsky arvio EU-komission ehdotusta näin (KT-A 617):

”Komissio on lähtenyt liikkeelle **terveysnäkökohdista** eli kevyttupakan kieltäminen vähentäisi tupakointia.”

”Liiton mielestä kevytsavukkeiden kieltäminen tai varoittavien tekstien suurentaminen eivät vähentäisi tupakointia.”

Tällä kertaa pääsi unohtumaan, että kyseessä oli vain **makuvaihtoehto**.

KTA 618, Sanomalehti Karjalainen 15.6.2000:

”Kevytsavukkeet kielletään. Uusi tupakkadirektiivi läpi parlamentissa”

Asiamies Mörsky sanoi saman kuin Satakunnan Kansassa. Haastateltavana ollut Suomen Tupakka - BAT Nordic Oy:n viestintäjohtaja Olli Ernvall kertoi:

”Kevyt- ja light -tuotteiden suosio on viime vuosina lisääntynyt. Yleinen suuntaus on ollut kevyempiin tuotteisiin. Niin kuin vähän kaikissa tuotteissa. Kuluttajat ovat pyrkineet **vähempi terva- ja nikotiinipitoisiin savukkeisiin**.”

Kevyttuotteiden suosio oli lisääntynyt, mutta tupakkateollisuus joutui luopumaan kevytmarkkinoinnista 30.9.2002.

IV ESIMERKKEJÄ KEVYTSAVUKKEIDEN MARKKINOINNISTA VUOSINA 1972 – 2002

A. Markkinointi savukerasioissa

Savukerasiat olivat kevytsavukkeiden **tärkein markkinointiväline** vuosina 1972 – 2002. Savukerasiat olivat erityisen tärkeitä sen jälkeen, kun tupakan yleinen mainoskielto tuli voimaan 1.3.1978 (**Liite 11**).

Liite 11. Keveyteen viittaavat nimitykset ja harhaanjohtavat pitoisuusmerkinnät mahtuivat hyvin pakkauksiin. Pakkausten eri pinnoille sijoitettiin näkyvin kirjaimin tuotenimet ”kevyt”, ”light”, ”erittäin kevyt”, ”extra light”, ”ultra light”, ”mieto”, ”mild”, ”extra mild”, ”vähätervainen”, ”low tar” ja ”low nicotine”. Lisäksi savukerasioihin, yleensä niiden kylkiin merkittiin alhaiset haitta-ainepitoisuudet ”tervaa vain n. 14,5 mg/savuke ja nikotiinia n. 0,8 mg/savuke”.

Tupakkatuotteet olivat vähittäismyymälöissä näkyvästi esillä. Ne oli yleensä sijoitettu erillisiin telineisiin ihmisten silmien korkeudelle. Tupakkayhtiöiden myyntiedustajat kiersivät myymälöissä tuomassa uusia tuotteita ja asettelemassa tuotteet hyvin

nähtäville. Tällä tavoin markkinointi kohdistui kaikkiin tupakoitsijoihin - 1.200.000 ihmiseen – eikä vain kevytsavukkeiden polttajiin. Kevytsavukkeiden osuus kaikista tupakkatuotteista oli vain runsaat 10 % mainoskiellon tultua voimaan, mutta osuus lähti hyvään nousuun rasiemarkkinoinnin avulla.

Lainsäätäjä puuttui tähän viestintämuotoon kahdesti, ensin vuonna 2002 kevytsavukkeiden osalta ja sitten vuonna 2011 kaikkia savukkeita koskevana. Kevytmarkkinointi kiellettiin tupakkalain 7a §:ssä 30.9.2002:

”Sellaisia ilmaisuja, nimityksiä, tavaramerkkejä ja kuvallisia tai muita merkkejä, jotka luovat vaikutelman, että kyseinen tupakkatuote on vähemmän haitallinen kuin muut, ei saa käyttää tupakkatuotteiden **pakkauksissa**.”

Rasiemarkkinointi ulottui kaikkiin tupakkalaatuuihin. Niinpä tupakkalakiin lopulta vuonna 2011 otettiin säännös, jossa savukerasioiden esillä pito vähittäismyymälöissä kiellettiin kokonaan. Tupakkalain 8a §:ssä säädetään:

”Tupakkatuotteita tai niiden tavaramerkkejä ei saa pitää **esillä** tupakan, tupakkatuotteiden, tupakan vastikkeiden, tupakkajäljitelmien eikä tupakkointivälineiden **vähittäismyynnissä**.” (Liite 12)

Liite 12. Tämän lainmuutoksen perustana olivat hallituksen esitykset 180/2009 ja 105/2011. Niitä on syytä selostaa, koska ne valaisevat kevytsavukkeiden markkinointia vuosina 1972 – 2002 ja erityisesti vuosina 1978 – 2002.

”Tupakkapakkausten suunnittelu ja niiden näkyvä esilläpito ovat olleet merkittävä keino, jonka kautta erityisesti uusiin tupakoitsijoihin on pyritty vaikuttamaan, vaikka tupakan mainontakielto on ollut voimassa jo vuodesta 1977.”

”Vaikka pakkauksen tarkoituksena on alun perin ollut suojata tuotetta, se on nykyään yhä tärkeämpi **viestinnän väline**. - - Lainsäädännössä tuotteiden pakkausten katsotaan olevan osa tuotteen markkinointia. Kuluttaja-asiamiehen käytännön mukaan **pakkaus voi toimia sekä mainosvälineenä että itse mainoksena**.”

”Tupakkatuotteita pidetään myyntipaikoissa yleisesti **näkyvämmiin esillä** kuin muita kulutushyödykkeitä. - - Tupakkatuotteiden laaja ja näkyvä esilläpito sekä läsnäolo **päivittäistavarakaupoissa, kioskeissa ja huoltoasemilla** on myös käsitteellisesti ristiriit-

dassa voimassa olevien mainonta- ja myynninedistämiskieltojen kanssa. Tupakkamainontadirektiivin mukaan ”mainonnalla” tarkoitetaan kaikenlaista kaupallista viestintää, jonka tavoitteena taikka suorana tai epäsuorana vaikutuksena on tupakkatuotteen myynnin edistäminen. Kaupallisen viestinnän määritelmä puolestaan vastaa asiasisällöltään Suomessa vakiintuneesti käytettyä markkinoinnin käsitettä. Näin ollen esimerkiksi kaikki sellaiset tupakan markkinointiin liittyvät toimet, joilla **pakkaus** kuvataan ostajalle mahdollisimman houkuttelevana, voidaan perustellusti rinnastaa tupakan mainontaan.”

Rikoslain näkökulmasta voidaan todeta, että vakavat rikostunnusmerkitöt täyttyivät joka kerta, kun tupakoitsija osti kevytsavukkeita: tupakkayhtiöiden edustajat syyllistyivät rikoslain 34 luvun 5 §:n

mukaiseen törkeään terveyden vaarantamiseen, rikoslain 21 luvun 6 §:n mukaisen törkeän pahoinpitelyn yritykseen ja rikoslain 21 luvun 2 §:n mukaisen murhan yritykseen.

B. Sanomalehdet ja muut julkaisut

1. Form-savukkeet

Tämän tutkintapyyntöön liitteinä on valokopiot kolmestakymmenestä Suomessa vuosina 1972 - 2002 julkaistusta kevytsavukemainoksesta. Niistä voidaan käsitellä muutamaa.

Edellä liitteessä 5 on siteerattu TTY:n 31.7.1972 päivättyä kirjettä, jonka mukaan tupakoitsijat saavat kevytsavukkeista **enemmän tervaa** kuin tavallisista savukkeista. Amer-Tupakka mainosti kuitenkin **samaan aikaan** Form-merkkisiä savukkeita **vähätervaisina**. Seuraava värillinen ilmoitus oli Helsingin Sanomissa 11.7.1972:

”Kokeile savuketta jossa on vähemmän tervaa ja nikotiinia.”

”Raakatupakkalaadut ovat erilaisia. Ne eroavat toisistaan sekä makunsa että sisältämänsä **terva- ja nikotiinimäärän** suhteen. Formin valmistukseen käytetään tupakkalaatujia, jotka sisältävät **tervaa ja nikotiinia** mahdollisimman vähän, mutta antavat Formille kunnan tupakan maun.

Myös savukkeiden suodattimet eroavat huomattavasti toisistaan. Tiheämmän rakenteensa ansiosta Formin tehosuodatin puhdistaa savun normaalisuodatinta paremmin ja alentaa jo alunalkaen normaalia pienempiä **terva- ja nikotiinipitoisuusarvoja**. Siksi Formissa on vähemmän **tervaa ja nikotiinia**, mutta kunnan tupakan maku.

Amer-Tupakka Oy”

Amer-Tupakka Oy mainosti Form-savukkeita nimenomaan lopettamisen vaihtoehtona:

”Yritti tupakkalakkoa ja siirtyi vähätervaiseen Formiin.

Miksi valitsit Formin?

Pienempi terva- ja nikotiinipitoisuus vaikutti. Siitähän on julkaistu luotettavat luvut.”

Liite 13. Liitteessä 6 siteerataan myös lausuntoa, jonka TTY antoi 13.3.1976 sosiaali- ja terveysministeriölle. TTY:n mukaan koneellisesti mitatut pitoisuusarvot johtivat kuluttajia harhaan, koska yksilöllisellä tupakointitavalla oli todettu olevan suurin merkitys **tupakoitsijan saamiin terva-, nikotiini- ja hiilimonoksidimääriin**.

Eivät tupakkayhtiöt kuitenkaan piitanneet tupakoitsijoiden terveydestä. SUUR SEURA -lehdessä oli 2.8.1976 seuraava koko sivun värikäs Form-mainos:

”Ihmiset, jotka haluavat vähemmän **tervaa ja nikotiinia**, ovat valinneet Formin.

”Formissa on vähemmän **tervaa ja nikotiinia**. Polta savuketta, jossa on **vähemmän tervaa ja nikotiinia**. Laboratoriokokeet osoittavat, että Formissa on vähemmän **tervaa ja nikotiinia**. Tervaa vain n. 14,8 mg/savuke ja nikotiinia n. 0,8 mg/savuke. Mitattu Amer-Tupakka Oy:n laboratoriossa marras-helmikuussa Coresta-menetelmän mukaan. Formin polttajat pitävät sen makua miellyttävänä ja monet ovat todenneet Formin ärsyttävän kieltä ja kurkkua vähemmän kuin muut savukkeet.”

”Formista tietää, mitä polttaa.

Huumorintajuinen, itsenäinen tyttö, joka ottaa liikunnasta irti tavallista enemmän. Viihtyy luonnossa ja pyöräilee lomalla muutkin kuin kauppareissut.

Yritti tupakkalakkoa ja siirtyi vähätervaiseen Formiin.

”Miksi valitsit Formin?

Pienempi terva- ja nikotiinipitoisuus vaikutti. Siitähän on julkaistu luotettavat luvut.”

Form oli Amer Oy:n ensimmäinen kevytsavuke. Muita Amer Oy:n kevytsavukkeita olivat Belmont, Marlboro ja Partner. Suomen Tupakka – BAT Finland Oy:n kevytsavukkeita olivat, Pall Mall ja Barclay. Rettig Oy:n merkkejä olivat Kent, Kevytsavuke 5, Kevytsavuke 3, Ultra Kevyt 1, Colt Lights, Colt Ultra ja KEVYTMENTHOL.

2. Hovioikeuden vuonna 2010 selostamat mainokset

Belmont. Hovioikeuden tuomiossa lukee:

”Amerin sisäisessä Ameri 2/1975 -lehdessä olleen artikkelin (kirjallinen todiste KT 43) mukaan Belmont -savukkeen markkinoille tuloon, mikä oli tapahtunut ennen tupakkalain säätämistä ja mainostuskieltoa, oli liittynyt voimakas uutuustuotteen mainoskampanja, jonka pääteemana oli ollut 'Belmont-nykysavuke **puhtaamman tupakoinnin puolesta**'.

Hovioikeus ei mainitse, että artikkelin mukaan Belmontin markkinoinnissa korostettiin Belmontin sisältävän vain vähän **tervaa ja nikotiinia**. Tämä jäi hovioikeudelta huomaamatta, vaikka se sanottiin artikkelissa seitsemän (!) eri kertaa. Lisäksi hovioikeus sivuutti seuraavan kohdan artikkelista:

”Makrotestin tekemän tutkimuksen mukaan 70 % Suomen tupakoitsijoista pitää tervaa ja nikotiinia vaarallisina.”

Tämä Amer Oy:n teettämä kuluttajatutkimus kertoo syyn siihen, miksi tupakkayhtiöt korostivat kevytsavukemarkkinoinnissa tuotteidensa vähäisiä terva- ja nikotiinipitoisuuksia (**Liite 14**).

Liite 14. Hovioikeuden tuomiot jatkuvat:

Apu -lehdessä vuonna 1975 julkaistun mainoksen (kirjallinen todiste KT 46) mukaan 'Belmont on kansainvälistä makua. **Puhtaamman tupakoinnin puolesta**'.

Hovioikeus on selostanut tätäkin mainosta puutteellisesti ja jättänyt pois olennaiset osat. Mainoksessa sanotaan:

”Nyky savuke on Belmont. Nykyaikaisen savukkeen tulee sisältää **vähän tervaa ja nikotiinia**, mutta sen tulee myös antaa hyvän tupakan täysi maku. Valtion Teknillisen Tutkimuskeskuksen puolueettoman tutkimuksen mukaan Belmont sisältää **vähiten tervaa** Suomessa myytävistä savukkeista.

NYKYSAVUKKEEN SELOSTE

Vähiten tervaa

Valtion Teknillisen Tutkimuskeskuksen puolueettoman tutkimuksen mukaan Belmont sisältää **vähiten tervaa** Suomessa myytävistä savukkeista.

Tutkimalla ja valitsemalla juuri oikeat kasvin lehdet pystyttiin **terva- ja nikotiinipitoisuutta** alentamaan vaikuttamatta sekoituksen täyteen makuun.”

Barclay. Hovioikeuden tuomion sivulla 70 sanotaan:

”BAT Finlandin lääkintöhallitukselle ja lehdistölle elokuussa 1983 toimittamassa materiaalissa liittyen Barclay -savukkeiden markkinoille tuloon (kirjallinen todiste KTA 631) on kuvattu Barclay -savukkeiden poikkeavan olennaisesti muista kevytsavukkeista **Actron -suodattimen** ansiosta. Materiaalissa on lisäksi korostettu **ultrakevyeksi** kuvatus Barclay -savukkeen **tervapitoisuuden** olevan **vain yksi milligramma**. Kauppalehdessä 29.10.1986 olleen artikkelin (kirjallinen todiste KTA 632) mukaan BAT Finlandin edustaja totesi Barclay -savukkeen kansainvälisen menestyksen olevan niin huikea, että kilpailijat turvautuivat jopa levittämään tietoa sen **"muka" vaarallisuudesta.**”

”BAT Finlandin Suomen Tupakkalehti -nimisessä lehdessä (kirjallinen todiste KT 53) olleessa Barclay -mainoksessa on todettu muun muassa, että **'Elintarviketeollisuus** on löytänyt **keyyden**: virvoitusjuomat, makeiset, maitotuotteet, lihajalosteet, oluet... Kuluttajalle elämästä nauttiminen ei enää tuo **huonoa omaatuntoa**'. Ninja B on lisäksi vedonnut näyttönä BAT Finlandin vähittäiskaupalle suunnatuissa lehdissä sekä BAT Finlandin toimintakertomuksissa 1980- ja 1990-luvulla olleisiin Barclay -savukkeiden mainoksiin (esimerkiksi kirjalliset todisteet KTA 629, KTA 638 ja KTA 640 - 653).

Hovioikeus sivuuttaa sen olennainen seikka, että kantaja esitti **varman näytön** Barclay-markkinoinnin **harkitusta valheellisuudesta**. Kantajan kirjallisessa todisteessa KTA 636 on kopio Valituissa Paloissa 3.6.1994 julkaistusta artikkelista, jossa mainoskonsultti Frederik Gahagan kertoo kevytsavukkeista ja erityisesti Barclay-merkistä:

”Tavallinen ihminen saattaisi luulla, niin kuin tupakkateollisuus **haluaakin hänen luulevan**, että on **turvallisempaa** polttaa kevytsavukkeita kuin muita tupakoita. Lukuisat tieteelliset tutkimukset osoittavat kuitenkin aivan toista. Tiedemiehet uskovat, että kevytsavukkeet saattavat olla jopa muita **vaarallisempia**.

Miten se on mahdollista? Ensinnäkin vähätervaiset savukkeet antavat monille tupakoijille **tekosyyn jatkaa polttamista**. Tupakkayhtiöiden voi päätellä tietävän asian.

Kanadalaisen Imperial Tobacco-yhtiön sisäisten tutkimusraporttien joukossa on ulkopuolisen konsultin laatima muistio, joka koskee vähemmän kuin kuusi milligrammaa tervaa sisältäviä savukkeita. Muistiossa todetaan: ’Meillä on näyttöä siitä, ettei noiden merkkien polttajista **juuri kukaan ole lopettanut**. Eräiden viitteiden mukaan erittäin vähän tervaa sisältävien savukkeiden tulo markkinoille on muuttanut joidenkin **lopettamista harkinneiden** mielen tarjoamalla heille käyttökelpoisen vaihtoehdon.’ Kuluttajaa **sumutetaan**.”

”Brown & Williamsson meni niin pitkälle, että kehitti uuden suodattimen, joka tuottaisi koneessa 0,1 milligramman tervalukeman, mutta antaisi polttajalle ainakin neljä kertaa enemmän. ’Minä annoin yhtiölle **harhauttavan filtlerin idean**’ sanoo markkinointikonsultti Frederik Gahagan. ’Se käytti sitä Barclay-savukkeissaan varta vasten **naruttaakseen** testilaitetta’.”

Valittujen Palojen artikkeli ilmestyi siis kesäkuussa 1994. BAT Finland ei siitä piitannut, vaan **jatkoi** entistä Barclay-markkinointiaan ainakin vielä vuosina 1994 (KT 53), 1995 (KTA 652), 1997 (KTA 653) ja 1998. BAT Finland Oy:n edustajat olivat tietoisia Frederik Gahaganin paljastuksesta, mutta kauppasivat silti Barclayn markkinoimista täysin vaarattomana tuotteena. Tämä voisi olla yksi keskeisiä lähtökohtia rikosoikeudellisessa arvioinnissa.

Liite 15. Hovioikeus mainitsee kaikkiaan 19 kirjallista todistetta Barclay-mainoksista ja siteeraa niistä kolmea. Muista todisteista voidaan todeta seuraava.

KTA 637, Suomen Tupakka – BAT Nordic Oy:n vuoden 1983 toimintakertomus:

”Savukkeiden jako keveisiin ja vahvoihin perustuu **terveellisyysluokitukseen**.”

KTA 629, Suomen Tupakkalehti 2/1993:

”Vallankumouksellinen Barclay merkitsee polttajalle **vähäisillä pitoisuuksilla** saatavaa täyteläistä tupakkanautintoa.”

KTA 653, Highlights-lehti 1/1997:

”KEVEYS VALTAA ALAA

Kuluttajat valitsevat nykyään yhä useammin kevyemmän vaihtoehdon, olivatpa kyseessä sitten **elintarvikkeet tai savukkeet**. Kevyttuotteita on lisätty jo lähes kaikkien elintarvike- ja juomaryhmien tuotevalikoimiin. Markkinoille on 70- ja 80-

lukujen taitteesta alkaen ilmestynyt **kevyempiä vaihtoehtoja**, sillä esimerkiksi ruokailutottumukset ovat selvästi siirtyneet **vähärasvaisempiin ja kolesterolittomiin tuotteisiin**. Myös virvoitusjuomissa ja oluissa on nykyään perustuotteiden rinnalla kevyempi, **kaloriton** tuote.

Kuluttajiin mieltymys kevyttuotteisiin näkyy trendinä myös maailman savukemarkkinoilla ja erityisesti Suomessa.

Barclay **ULTRA LOW TAR**”

Yhteistä kaikille näille mainoksille oli räikeä harhaanjohtavuus. Suomen Tupakka – BAT Nordic Oy mainosti Barclayta keveänä, korosti Actron-suodattimen vallankumouksellisuutta, ilmoitti kuluttajille vain polttokoneen mittaamat alhaiset **terva-, häkä- ja nikotiinipitoisuudet**, ei varoittanut kompensatiosta eikä ylipäänsä maininnut mitään tämän tuotteen tappavuudesta. Mainokset ovat markkinoinnin parhaiden ammattilaisten laatimia, niillä on yksinomaan kaupalliset päämäärät, ihmisten henki ja terveys eivät ole saaneet minkäänlaista merkitystä.

C. Vuoden 1989 markkinointiesite

Tupakkatehtaiden Yhdistys ry jakoi vuosina 1989 ja 1990 esitettä, joka sisälsi yhteenvedon tupakkateollisuuden lääketieteestä (**Liite 16**).

Liite 16. Esite ”VÄITTEITÄ JA VASTAUKSIA TUPAKASTA JA TUPAKOINNISTA”. Esitteestä otettiin 3.050 kappaleen painos ja se jaettiin tupakkateollisuuden edustajille markkinointitarkoituksessa. Tupakkateollisuus oli vuonna 1986 ottanut käyttöön väitteen, että kevytsavukkeet tarjosivat vain **makuvaihtoehdon**, ja pysyi tässä väitteessään vielä 1990-luvun alussa. Tässä suhteessa oli epäjohdonmukaista, että teollisuus markkinoi kevytsavukkeita vähätervaisina aina vuoteen 2002 saakka. Niistä ihmisistä, joille esite jaettiin, suurin osa oli tupakoitsijoita. Murhayritys ja muut rikokset kohdistuivat välittömästi lähes kolmeen tuhanteen tupakoitsijaan.

Kevytsavukkeista sanottiin seuraava:

”Väite: Kuluttajat polttavat savukkeita, joissa on alhaisemmat pitoisuudet, koska ne ovat **turvallisempia**.

Vastaus: Monet tupakoitsijat polttavat mieluummin kevytsavukkeita. Toiset pitävät niiden miedommasta **mausta**. Kevytsavukkeiden suosion syy perustuu kuluttajien yksilöllisiin **makutottumuksiin**.”

”Väite: Tupakansavun **terva, nikotiini ja häkä** ovat vaarallisia.

Vastaus: Tupakansavun ainesosat lienevät maailman eniten tutkittuja aineita. Tupakansavu sisältää hyvin pieniä määriä näitä aineita, **eikä ole osoitettu, että minkään näiden ainesosien ja sairauksien välillä olisi syy-yhteyttä**.”

V RIKOSTUNNUSMERKISTÖT JA RIKOSVASTUU

Tupakkayhtiöiden edustajat syyllistyivät vakaviin rikoksiin joka päivä vuosina 1972 - 2002. Kun yhtiöt laskivat liikkeelle savukkeita ja samalla markkinoivat niitä harhaanjohtavasti, täytyivät heti **törkeän terveyden vaarantamisen ja törkeän pahoinpitelyn yrityksen ja murhayrityksen** tunnusmerkistöt. **Täytetty törkeä pahoinpitely** toteutui, kun harhautettu tupakoitsija oli saanut kevytsavukkeista vakavan terveystautilon. **Murha** toteutui, kun joku tupakoitsijoista kuoli kevytsavukkeiden aiheuttamaan keuhkosyöpään tai muuhun tappavaan tautiin (**Liite 17**).

Liite 17. Edellä mainittujen rikosten perustana on se reaali maailman tosiasia, että savukkeet aiheuttavat hengenvaarallisia tauteja. Oikeudenkäymiskaaren 17:5:n mukaan tätä asiaa ei tarvitse erikseen näyttää toteen, koska kyseessä on yleisesti tunnettu seikka.

Rikoslain soveltamisen pohjaksi voidaan ottaa useitakin faktoja. Kevytsavukkeiden polttajia oli vuosina 1972 – 2002 noin 600.000 ja on varmaa, että suurin osa heistä sai tupakansavun myrkyistä vakavia terveystautilon. On myös varmaa, että kevytsavukkeet tappoivat ihmisiä. Savukkeet aiheuttivat Suomessa vuosina 1972 – 2002 noin 5.000 kuolemaa vuodessa eli yhteensä runsaat 150.000 kuolemaa. On varmaa, että kevytsavukkeet tappoivat ainakin 60.000 ihmistä. Nämä ovat yleisesti tunnettuja seikkoja ja erityisen hyvin niistä ovat olleet perillä tupakkateollisuuden edustajat.

Tupakkayhtiöiden päämääränä oli myydä savukkeita mahdollisimman paljon. Yhtiöiden pyrkimyksenä ei ollut ihmisten surmaaminen, joten heidän tekonsa eivät täyttäneet tarkoitustahallisuuden kriteerejä. Murhaan riittää kuitenkin **varmuustahallisuus**, ja yhtiöiden edustajat tiesivät jo 1970-luvun alussa varmasti, että tupakka tappaa ihmisiä ja että vainajien määrä on suoraan riippuvainen tupakan kulutuksesta. Jokainen onnistunut harhautus lisäsi sairastuneiden ja kuolleiden lukua (**Liite 18**).

Liite 18. Tupakkayhtiöissä on hyvin kyetty arvioimaan kunkin harhautuksen teho. Arviointi on perustunut muun muassa yhtiöiden teettämiin kuluttajatutkimuksiin ja yhtiöiden lehdistöseurantaan, jossa on tarkkailtu erityisesti tupakoitsijoiden mielipiteitä. Amer ja BAT Finland ovat vuosikymmenestä toiseen seuranneet asiakkaidensa mielipiteitä ja antaneet ihmisten pysyä väärin luulojen vallassa. Se seikka, että väärät luulot ovat johtaneet useiden ihmisten kuolemaan, ei ole vaikuttanut millään tavoin tupakkayhtiöiden menettelyyn; yhtiöt eivät milloinkaan oikaisseet väärää käsityksiä eivätkä varoittaneet ihmisiä.

Arvioitaessa täytettyjä törkeitä pahoinpitelyitä ja täytettyjä murhia on edellä olevista luvuista vähennettävä ne, jotka ilman kevytsavukeharhautusta olisivat **jatkaneet** tavallisten savukkeiden polttamista. Kun tavalliset savukkeet ja kevytsavukkeet olivat yhtä haitallisia, kevytsavukkeisiin siirtyminen oli siinä mielessä yhdentekevää. Tämän mukaan osaan kevytsavukkeiden polttajista kohdistuivat vain törkeä terveyden

vaarantamien, törkeän pahoinpitelyn yritys ja murhayritys. Täytettyjä törkeitä pahoinpitelyitä ja murhia kevytsavukeharhautus on aiheuttanut silloin, kun tupakoitsija on siirtynyt kevytsavukkeisiin **lopettamisen sijasta** tai kun hän on **lisännyt** polttamiensa savukkeiden määrää. On itsestään selvää, että tällaisiakin ihmisiä on ollut suuri määrä.

Tuomiot törkeistä pahoinpitelyistä ja murhista eivät edellytä **uhrien yksilöintiä**. Tiedetään varmasti, että kevytsavukkeisiin siirtyi noin 600.000 tupakoitsijaa ja että kevytsavukkeet ovat tappaneet heistä tuhansia, mutta tämän tilaston nojalla ei tiedetä, **ketkä** olisivat vähentäneet polttamista tai lopettaneet sen, ellei heille olisi markkinoitu kevytsavukkeita. Rikoslain 21 luvun 2 §:ssä ja 6 §:ssä ei vaadita rikosten uhrien yksilöintiä. Tunnusmerkistöt täyttyvät, kun on varmaa, että ainakin yksi **ihminen** on kuollut tai vammautunut harhautuksen johdosta. Uhrien nimiä ei tarvitse tietää.

Kevytsavukkeita laskivat liikkeelle tupakkayhtiöt (**Liite 19**).

Liite 19. Suomen savukemarkkinat olivat vuosina 1972 – 2002 kolmen tupakkayhtiön hallinnassa. Suurin yhtiöistä oli Amer-Tupakka, joka toimi vuosina 1950 – 2004. Amer-Tupakka oli tupakkakonserni Philip Morrisin lisenssinsaaja. Vuonna 2004 Amer myi tupakkasektorinsa Philip Morrisille, joka jatkaa sitä nimellä Philip Morris Finland.

Toinen Suomen tupakkayhtiöistä, BAT Finland Oy, jatkaa yhä toimintaansa. Yhtiön nimi oli vuosina 1932 – 1992 Suomen Tupakka ja siitä eteenpäin BAT Finland, BAT Nordic ja taas BAT Finland. Tämä yhtiö on alusta saakka ollut British American Tobacco Companyn (BATCO) tytäryhtiö. BATCO:n Yhdysvalloissa toimiva tytäryhtiö on ollut Brown & Williamsson, jonka merkki oli muun muassa Barclay. Suomessa Barclayta valmisti ja myi lisenssisopimuksen nojalla BAT Finland.

Kolmas Suomen tupakkayhtiöistä oli Rettig Oy, joka oli aloittanut savuketuotannon jo 1800-luvulla. Rettig oli R.J. Reynolds Tobacco Internationalin lisenssinsaaja ja yhteistyökumppani. Vuonna 1995 Rettig luopui tupakkaliiketoiminnastaan ja myi sen R.J. Reynoldsille. Reynoldsin tilalle tuli vuonna 1997 Altadis-niminen yhtiö, joka myi tupakkatoimintansa vuonna 1998 Imperial Tobacco Finland Oy:lle.

Tupakkayritysten yhteiselimenä Suomessa toimi vuosina 1967 – 1999 Tupakkatehtaiden Yhdistys ry ja vuodesta 1999 lähtien Tupakkateollisuusliitto ry. Näiden yhdistysten hallituksissa istuivat kaikkien kolmen tupakkayhtiön johtajat, jotka vuorottelivat yhdistysten puheenjohtajina. Tupakkateollisuuden johdon rikosvastuu koskee siten myös yhdistysten kautta tehtyjä rikoksia.

Henkilökohtaisessa vastuussa kevytsavukerikoksista voisivat olla ainakin **Jukka Ant-Wuorinen, Lasse Lehtinen, Erkki Salo, Olli Gräsbeck, Olli Ernvall, Satu Kaarenoja, Thor-Björn Lundqvist, Finn Berg ja Asta Mörsky (Liite 20)**.

Liite 20. Kysymys tupakkateollisuuden edustajien henkilökohtaisesta vastuusta ei ollut esillä vuosien 2005 – 2010 oikeudenkäynnissä. Se jää esituskinnassa

selvitettäväksi. Vastuuhenkilöiden määrä jäänee vähäiseksi. Suuri osa niistä, jotka toimivat tupakkateollisuuden johtoasemissa 1970- ja 1980-luvuilla, on varmaankin jo kuollut. Seuraavat henkilöt voisivat tulla kyseeseen.

Ekonomi **Jukka Ant-Wuorinen** oli Amer-Tupakan markkinointijohtaja 1.1.1983 – 18.12.1986 ja toimitusjohtaja 19.12.1986 – 26.3.2004. Ant-Wuorinen oli myös Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n hallituksen jäsen.

Filosofian tohtori **Lasse Lehtinen** oli Amerin palveluksessa viestinnän ja yhteiskuntasuhteiden johtajana 1.9.1990 – 31.5.1993, mutta hän aloitti työnsä jo keväällä 1990 ja jatkoi sitä vielä 1990-luvun lopussa ja 2000-luvullakin. Tietävästi Lehtinen oli Amer Oy:n johtokunnan tai johtoryhmän jäsen. Lehtisestä käytettiin nimikettä ”Senior Vice President, Corporate Affairs.” Savumerkki-lehdessä 2/1993 mainitaan, että Lehtinen oli lupautunut Savumerkin toimittajaksi, vaikka hän oli jättänyt työnsä Amer-yhtymässä. Lasse Lehtinen osallistui useita kertoja myös Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n viestintävaliokunnan kokouksiin.

BAT Finland Oy:n toimitusjohtajina olivat merkonomi **Erkki Salo** ja ekonomi **Olli Gräsbeck** ja viestintäjohtajana ekonomi **Olli Ernvall**.

Ekonomi **Satu Kaarenoja** oli BAT Finlandin tiedotus- ja PR-päällikkö ja Tupakanlehden päätoimittaja vuodesta 1974 sekä Suomen Tupakkalehden ja Tupakanlehden toimitussihteeri vuodesta 1977. Satu Kaarenoja toimi BAT Finlandin Pr-johtajana vuosina 1975 – 1995. Hän oli BAT Finlandin johtoryhmän ja PR-toimikunnan jäsen vuodesta 1982. Kaarenoja erosi BAT Finlandin palveluksesta vuonna 1995. Kaarenoja osallistui myös Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n toimintaan. Hän oli TTY:n viestintävaliokunnan puheenjohtaja. Kaarenoja johti Barclay-savukkeiden markkinointia ja hoiti edellä mainitun vuoden 1989 markkinointiesitteen laatimisesta, painattamisesta ja jakelusta. Lisäksi hän antoi kuluttajille puhelinneuvontaa savukkeiden vaarattomuudesta ja johti tehdaskäyntejä, joissa niin ikään vakuutteli savukkeiden turvallisuutta.

Rettig Oy:n toimitusjohtajana oli **Thor-Björn Lundqvist** ainakin 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Varatuomari **Finn Berg** oli Rettig Oy:n hallinnollinen johtaja 1.6.1976 lähtien ja Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n hallituksen jäsen vuodesta 1979. Vuosina 1984 – 1985 Berg osallistui neuvotteluihin, joissa tupakkayhtiöt painostivat lääkintöhallituksen luopumaan suunnittelemaansa keuhkosyöpävaroituksesta.

Tupakkateollisuusliitto ry:n asiamiehenä oli vuosina 1999 - 2009 varatuomari **Asta Mörsky** (vuoteen 2000 Laukkanen).

VI ESITUTKINNAN VAATIMA TYÖ

Tämä tutkintapyyntö perustuu alan parhaaseen **asiantuntemukseen** Suomessa (**Liite 21**).

Liite 21. Tutkintapyyntöön ovat laatineet ja tarkastaneet muun muassa siviilioikeuden, kauppaoikeuden ja rikosoikeuden professorit, kansanterveysjärjestöjen edustajat, tupakkalain valvontaviranomaiset ja kuluttajansuojan ammattilaiset. Tutkintapyyntöön on tiivistetty kuvaus erittäin laajasta tapahtumainkulusta 30 vuoden aikana. Tutkintapyyntöön perustana on yli 29 vuoden kokemus tupakkakysymysten käsittelystä Suomen oikeuslaitoksessa. Ensimmäinen tuotevastuukanne Suomessa alkoi Helsingin raastuvanoikeudessa 2.5.1988.

Poliisilta ja syyttäjältä kysymys esitutkinnan aloittamisesta vaatisi melkoisesti työtä (**Liite 22**).

Liite 22. Viranomaisten olisi perehdyttävä tupakkalainsäädännön valmisteluun, sisältöön ja muutoksiin, tupakkateollisuuden organisaatioihin ja kansainvälisiin kytköksiin, lääketieteeseen, aikaisemmin käytyihin oikeusprosesseihin, tuotevastuuseen, kuluttajansuojalainsäädännön kehitykseen ja kuluttajansuojaa koskevaan oikeuskäytäntöön.

Tehtävä ei olisi rikostutkijoille mahdoton. Tupakkajuridiikkaa on käsitelty laajasti Suomen oikeuslaitoksessa. Viranomaiset pääsisivät jo pitkälle perehtymällä hovioikeuden vuoden 2010 tuomioihin kokonaisuudessaan ja sitten vuosien 2005 – 2010 oikeudenkäynnin koko aineistoon. Seuraavaksi olisi sopiva tutustua vuosien 1988 – 2001 oikeudenkäynnin aineistoon. Tässä ensimmäisessä tuotevastuujutussa käsiteltiin myös rikosoikeutta. Rikosoikeuden professori P.O. Träskman antoi jo vuonna 1989 lausunnon, jonka mukaan tupakkayhtiöt syyllistyivät kantajaa kohtaan törkeään pahoinpitelyyn laskemalla liikkeelle tappavia tuotteita ja salaamalla kuluttajilta hengenvaaran. Pöytäkirjoissa on sen jälkeen muun muassa rikosoikeuden professori Eero Backmanin seikkaperäinen lausunto, jossa otetaan sama kanta. Näiden kahden laajan oikeusjutun nojalla poliisin ja syyttäjän asiantuntemus kasvaisi huomattavasti. Esitutkinnassa ei tarvitsisi lähteä tyhjältä pöydältä.

Oikeudenkäyntien ulkopuolella useat viranomaiset ovat vuodesta 1978 lähtien puuttuneet tupakkayhtiöiden menettelyyn. Tämä on koskenut muun muassa savukerasioihin merkittyjen lääkintöhallituksen varoitusten pimeämistä ja häivyttämistä. Yhtiöt ovat painattaneet varoituksen kullanvärisenä keltaiselle pohjalle, ohuella harmaalla harmaalle pohjalle, alittaneet varoituksille säädetyn koon 2 – 3 millimetrillä, sijoittaneet varoituksen rasian alapinnalle, laatineet varoituksen niin, että se on poistunut rasiaa avattaessa, laatineet varoituksen kirjaimet epäselvinä jne. Lääkintöhallitus joutui jatkuvasti kieltämään tällaisen markkinoinnin.

Lääkintöhallituksen ohella tupakkayhtiöiden lainvastaiseen menettelyyn ovat puuttuneet sosiaali- ja terveysministeriö, sosiaali- ja terveyshallitus, oikeusministeriö, terveydenhuollon oikeusturvakeskus, kuluttaja-asiamies ja kuluttajavalituslautakunta. Nämä viranomaiset ovat antaneet yhtiöille erinäisiä kieltoja, asettaneet uhkasakkoja, tehneet rikosilmoituksia ym.

Esitutkintaviranomaiset voisivat aloittaa työnsä perehtymällä teoksiin *Matti Rimpelä, Tupakka, 1972, Heikki Hiilamo, Kieltämisen ammattilaiset, 2001, Heikki Hiilamo,*

Valheen mesenaatit, 2004, *Heikki Hiilamo*, Maailma tupakkayhtiöiden vallassa, 2017, *Erkki Aurejärvi*, Erään murhan anatomia, 2004, *Erkki Aurejärvi*, Tupakkateollisuuden kuolemankauppiat, 2012 ja *Michael Saarikoski – Jarmo Ellonen*, Kevytsavukeoikeudenkäynti Suomessa 2005 – 2010, 2012.

Rikostutkijat eivät joutuisi jäämään työssään yksin. Jos esitutkinta aloitettaisiin, allekirjoittanut Erkki Aurejärvi ja joukko muita asiaa tuntevia juristeja voisi tulla mukaan muutamien asianomistajien edustajina. Silloin tutkijat saisivat heti käyttöönsä kaiken tarvittavan aineiston ja osaamisen. Esitutkinta olisi työläs, mutta näin suoritettuna ei kovin laaja. Rikossyytteet eivät sinänsä vaatisi juuri enempää näyttöä kuin edeltä ilmenee; viranomaisten olisi vain varmistettava, että edellä oleva esitys pitää paikkansa.

Tutkintapyyntöön pitäisi johtaa rikosprosessiin, jonka lopussa korkein oikeus tuomitsee muutaman ihmisen elinkautiseen vankeuteen. Puhe joukkomurhasta herättää kuitenkin erinäisiä kysymyksiä. Miten tällainen rikos olisi voitu tehdä nykyajan yhteiskunnassa avoimesti ja niin, ettei oikeuslaitos ole puuttunut siihen? Miksi kevytsavukkeisiin perustuvaa rikosvastuuta ei ole jo toteutettu muissa maissa?

Näitä seikkoja on puitu asiantuntijoiden kesken. Niitä voidaan tarkastella, jos jutussa aloitetaan esitutkinta. Tässä vaiheessa on todettava, ettei niiden nojalla voida torjua tupakkayhtiöiden rikosvastuuta. Ne eivät ole lain mukaan päteviä puolustusperusteita, eivät nyt eivätkä myöhemmin.

Pyydämme, että poliisi ja syyttäjät suorittavat asiassa esitutkinnan.”

24.10.2017 lähetetty kirjelmä

”Professori Arja Rimpelän teettämän kyselytutkimuksen mukaan 80 % kevytsavukkeisiin siirtyneistä tupakoitsijoista kertoi siirtymissyiksi terveystieteelliset kohdat.

Kevytsavukkeet kehiteltiin ja markkinoitiin Yhdysvalloissa jo aikaisemmin kuin Suomessa. Suomen tupakkayhtiöt olivat tämän vuoksi tietoisia kompensatioon liittyvästä kuluttajien harhauttamisesta jo ennen 1970-lukua. Philip Morrisin vuonna 2000 päivitetyllä internetsivulla mainitaan, että polttokoneen ja tupakoivan ihmisen ero tiedettiin jo vuonna 1967. Tämä tieto oli myös Amer-Tupakka Oy:llä, joka oli Philip Morrisin lisenssinsaaja.

Suomen Lääkärilehdessä 9/2006 kerrotaan BAT:n sisäisistä asiakirjoista vuodelta 1978. BAT tiesi, että kevytsavukkeet ovat vähintään yhtä vahingollisia kuin muut savukkeet, mutta yhtiö rakensi järjestelmällisen markkinointistrategian, jossa yhtiö väitti kevytsavukkeiden olevan vähemmän vaarallisia kuin enemmän myrkyjä sisältäneet vanhat savuketyypit. Sama koskee BAT Finland Oy:tä.

Yhdysvalloissa Philip Morris tuomittiin 22.3.2002 maksamaan vahingonkorvausta kevytsavukkeisiin siirtyneelle tupakoitsijalle, joka kuoli keuhkosyöpään:

”Valamiehistön mukaan yhtiö toimi vilpillisesti ja välinpitämättömästi mainostaessaan kevytsavukkeita turvallisempaa tuotteenä ja vaihtoehtona savukkeista luopumiselle.”

Tämä oli siviilijuttu. Suomen rikosoikeuden valossa asiaa olisi arvioitava murhana.

Suomen Lääkärilehden toukokuun 1985 numerossa oli professoreiden Arja Rimpelä ja Matti Rimpelä kirjoitus kevytsavukkeiden nuorille tupakoitsijoille aiheuttamista hengityselinvaurioista. Rimpelöiden mukaan viittaukset keveyteen ja mietouteen olisi tullut kieltää epäluotettavina. Satu Kaarenoja lähetti 28.5.1985 Rimpelöiden kirjoituksesta englanninkielisen käännöksen tohtori R.E. Thorntonille BATCO:n tutkimuskeskukseen Southamptoniin. Kaarenoja totesi, ettei Rimpelöiden kirjoitus ollut saanut julkisuutta ainakaan toistaiseksi.

Professori Arja Rimpelän tutkimusraportin tilasivat Harri Vertio ja Osmo Saarelma, jotka hoitivat lääkintöhallituksessa tupakkalain valvontaa. He pitivät TTY:n 28.8.1986 antamaa vastinetta täysin valheellisena ja moraalittomana. Vertio ja Saarelma ovat KRP:lle tehdyn tutkintapyyntöä allekirjoittajia. Jos asiassa aloitetaan esitutkinta, he voivat henkilötodistajina kertoa tupakkayhtiöiden menettelystä.

Lääkintöhallitus lähetti professori Arja Rimpelän raportin tupakkatehtaille ja Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:lle vastineen antamista varten. Amer lähetti raportin Philip Morrisille ja BAT Finland BAT-emoyhtiölle. Vastineen sai tehtäväkseen Philip Morrisin käyttämä asianajotoimisto Covington & Burling. Tällä tavoin amerikkalaiset lakimiehet pääsivät vaikuttamaan siihen, miten savukkeita markkinoitiin Suomessa. Covington & Burling sai 11.7.1986 valmiiksi 35-sivuisen luonnoksen Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunnoksi. Luonnoksen mukaan TTY:n tuli vastustaa kevytnimikkeistön kieltämistä. TTY noudatti tätä määräystä lääkintöhallitukselle 28.8.1986 antamassaan lausunnossa.

Marraskuussa 1986 Philip Morris järjesti Genevessä kokouksen, jossa yhtenä aiheena oli professori Arja Rimpelän vaatimusten torjuminen (”Countering the Rimpelae Study”).

Philip Morrisin lakimies Johan Puotila järjesti Tukholmassa 11.12.1991 kokouksen, johon Suomesta osallistui Lasse Lehtinen. Kokouksen asialistalla olivat myös kevytsavukkeet. Tavoitteena oli, että ”lights”- ja ”milds”-sanastoa ei kiellettäisi.

Keväällä 1992 Kuopion yliopistossa väitteli lääketieteen tohtoriksi Sakari Kolonen, jonka tutkimuksen mukaan kevytsavukkeet olivat yhtä myrkyllisiä kuin vahvat. Väitöskirjasta annettiin lehdistötiedote, jonka Satu Kaarenoja käänsi ja lähetti 26.5.1992 BAT-emoyhtiöön tohtori Sharon Boyselle. Tiedotteen otsikko kuului käännettynä:

”LOW TAR CIGARETTES ARE NOT LESS DETRIMENTAL”.

Kolosen tutkimus ei häirinnyt Satu Kaarenojaa, joka jatkoi Barclay-kevytsavukkeiden mainostamista vuoteen 1995 saakka. Sama koski BAT-konsernia kaikissa eri maissa. BAT:n tytäryhtiön Brown & Williamsonin vuoden 1997 markkinointisuunnitelmassa luki:

”Mainoksen pitää olla niin pysäyttävä, että sillä saavutetaan terveydestään huolestuneiden kuluttajien huomio.”

Vuonna 1999 Euroopan unionissa alettiin suunnitella direktiiviä, jossa kevytsavukkeet kiellettäisiin. Suomen Tupakkateollisuusliitto vastusti 15.3.2000 antamassaan lausunnossa kevyt-terminologian kieltoa. EU-parlamentti kielsi kevytnimikkeet 15.5.2001. BAT-emyhtiö yritti ajaa tupakkadirektiivin kumoon EU-tuomioistuimessa. Kanteen perustelu oli seuraava:

”Tämä heikentää tupakkayhtiöiden mielestä tupakoitsijoiden asemaa, sillä he eivät voi enää valita enemmän tai vähemmän haitallisten savukemerkkien välillä.”

BAT:n kanne hylättiin 10.12.2002. Asiaa selostetaan Defensor Legis -lehdessä 1/2003 s. 103 - 109.

Amer Oy:n johtaja Kalle Soikkanen kertoi sanomalehti Keski-Uusimaassa 22.6.2000, että Amer toivoi kevyt-merkintöjen poistamiseen riittäviä siirtymäaikoja. Kyse oli ihmishengistä, mutta siitä Amer Oy ei piitannut. Yhtiö oli valmis luopumaan harhaanjohtavasta markkinoinnista vasta pakon edessä ja sittenkin mahdollisimman hitaasti.

BAT:n mukaan Barclay oli vaaraton savuke; sen teki vaarattomaksi Actron-suodatin. Barclayn liikkeelle laskemista varten BATCO lähetti BAT Finlandin johdolle, muun muassa Satu Kaarenojalle, tietopaketin, joka sisälsi "oikeudellisen, tieteellisen, markkinointi- ja myyntisuunnitelman". BAT Finland piti 31.8.1983 lehdistölle tiedotustilaisuuden, jossa jaettiin aineistoa ”mullistavasta keksinnöstä”. Yhtiö vetosi 11 tiedemieheen, ja lehdistölle jaettiin läpileikkauskuvia Actron-suodattimesta.

BAT Finland Oy:n toimitusjohtaja Erkki Salo mainitsi tiedotustilaisuudessa, että kilpailevat tupakkayhtiöt olivat jo levittäneet Barclaysta väärää tietoa:

”He ovat väittäneet, että Barclay on liian hyvä ollakseen totta ja että kuluttaja saa Barclaysta enemmän tervaa ja nikotiinia kuin mitä laboratorioden polttokoneet mittaavat.”

Kilpailijoita olivat Yhdysvalloissa Philip Morris ja R.J. Reynolds ja Suomessa Amer ja Rettig. Kilpailevia yhtiöitä kiukutti se, että Actron-suodatin harhautti tupakoitsijoita vielä enemmän, kuin niiden omat kevytsavukkeet. Yhdysvalloissa Philip Morris ja R.J Reynolds yrittivät saada viranomaiset kieltämään Barclayn. Nämä yhtiöt ilmoittivat Actron-huijauksesta Yhdysvaltain elintarvikevirastolle. Barclayta ei kuitenkaan kielletty, vaikka ilmoituksesta seurasi jonkinlainen prosessi. Suurelle yleisölle kilpailijat eivät paljastaneet havaitsemaansa harhautusta.

Hollannissa Philip Morris julkaisi syyskuussa 1983 kahdessa päivälehdessä erään tupakanvastustajan nimissä ilmoituksen, jossa kerrottiin Barclayn todellisesta myrkyllisyydestä.

Suomessa Amer ja Rettig ilmoittivat lääkintöhallitukselle Actron-suodattimen petollisuudesta, mutta eivät vieneet asiaa markkinatuomioistuimeen. Kuluttajat eivät tienneet kulussien takaisesta kiistasta.

Barclayn markkinoinnin alettua kiitollinen tupakkamies totesi sanomalehdessä 20.9.1983 seuraavan:

” - - markkinoilla nyt olevan niin terveellinen savuke kuin savuke voi vain terveellinen olla. Tupakan nimi on Barclay, siinä on vain viidesosa myrkyä näihin kevytsavukkeisiin verrattuna, mutta se maistuu ihan tömäkästi tupakalta.”

”Eli siinä, missä vetäisee yhden Nortti-savukkeen, voi tuprutella askin Barclayta eikä tököttejä ole sisuksissa sen enempää.”

Tämä tupakoitsija eli hengenvaarallisen luulon vallassa. Totuus oli se, että yhdestä Barclaysta sai poltettaessa myrkyä sisuksiin yhtä paljon kuin tavallisista savukkeista, joten aski eli 20 Barclay-savuketta on kaikkea muuta kuin ”muka” vaarallinen määrä.

Barclay-savukkeen oli kehittänyt mainosmies Frederick Gahagan. Gahagan oli Yhdysvaltain edustajainhuoneen kauppaja-, kuluttajansuoja- ja kilpailuvaliokunnan kuultavana 16.9.1987. Hän kertoi, miten tupakkayhtiöt olivat harhautaneet kuluttajia ja myös terveystoimintamaisia. Tupakkayhtiöt suunnittelivat ”kevytsavukkeet” tarkoituksella niin, että polttokone antoi vähäisemmät pitoisuusarvot kuin tupakointi. Syyskuussa 1993 Gahagan kertoi toiminnastaan myös Washington Monthly -lehdelle, josta kertomus eteni Reader’s Digestiin. Suomessa tämä artikkeli ilmestyi Valituissa Paloissa 3.6.1994.

BAT Finland aloitti Barclayn kauppaamisen Suomessa vuonna 1983, eikä yhtiö luopunut Barclaysta ennen vuotta 2002 millään perusteella, ei edes Gahaganin paljastusten jälkeen. Valittujen Palojen artikkeli talletettiin BAT Finlandin lehtileikearkistoon, mutta siitä huolimatta yhtiö mainosti vielä vuonna 1994 ja aina vuoteen 2002 saakka Barclayta kevytsavukkeena, joka rinnastui elintarviketeollisuuden kevyttuotteisiin ja josta kuluttajat voivat nauttia ilman huonoa omaatuntoa.

Tarkasteltaessa vuosia 1986 – 2002, jolloin tupakkayhtiöiden menettely Suomessa oli törkeimmillään, voidaan arvioida uhrien määrää. Savukkeet tappoivat Suomessa tämän 16 vuoden aikana yli 80.000 ihmistä ja kevytsavukkeiden osuus oli noin 40.000. Kun kevytsavukkeiden polttajista 80 % oli siirtynyt näihin tuotteisiin terveystoimintamaisista, saadaan harhautuksen johdosta kuolleiden luvuksi 32.000.

Yksi keskeisimpiä selityksistä vuosien 1972 – 2002 kevytsavukekatastrofille on ollut se, että Amer-Tupakka Oy, Suomen Tupakka – BAT Finland Oy ja Rettig Oy ovat toimineet kansainvälisten tupakkakonsernien antamien ohjeiden ja määräysten mukaisesti. Määräyksiä ovat antaneet Philip Morris International, British American Tobacco ja R.J. Reynolds.”

10.1.2018 lähetetty kirjelmä

”I Rettig Oy:n menettely kevytsavukkeiden markkinoinnissa

Vuosien 2005 – 2010 tuotevastuuoikeudenkäynnissä käsiteltiin Amer Oy:n Belmont-savukkeita ja BAT Finland Oy:n Barclay-savukkeita. Rettig Oy ei ollut oikeudenkäynnissä mukana eikä Rettig

Oy:n menettelyä kevytsavukeasiassa ole käsitelty ylipäänsä missään prosessissa. Tämän vuoksi viitataan seuraaviin Rettig Oy:n mainoksiin:

Liikeväki-lehti 13/1979: Kevytsavuke 5,

Kauppias-lehti 19/1980: Colt Lights,

Kauppaviesti 30/1980: Kevytsavuke 3,

Market 3/1981: Kevytsavuke 5,

Ravintolahenkilökunta 10/1981: Valkoinen Armiro,

Köpmanen 8/1982: Colt Ultra,

Kauppaviesti 30/1982: Colt Ultra ja

Kauppias 11/1983: Kevytsavuke 5, Kevytmenthol 5, Kevytsavuke 3, Ultra Kevyt 1.

Kaikki edellä luetellut mainokset olivat **räikeän valheellisia**. Kaikki mainostetut savukkeet olivat erittäin ”vähätervaisia”. Rettig Oy käytti muun muassa seuraavia mainoslauseita:

”Kaikkiällä maailmassa nykyaikaiset polttajat ovat siirtymässä vähätervaisempiin savukkeisiin.”

” - - Rettig tarjoaa kuluttajille eniten keveitä vaihtoehtoja.”

” - - vastaa aikaansa seuraavien kuluttajien mietousvaatimuksia.”

Kauppias-lehden 11/1983 mainoksessa lukee: ”Rettig-kevytsavukkeilla jo noin 70 % kevytsavukemarkkinoista.” Rettig Oy oli tämän mukaan Suomen **ylivertaisesti suurin** kevytsavukkeiden valmistaja ja liikkeelle laskija. Rettig Oy:n osuutta kevytsavukeharhautuksessa ei kuitenkaan ole oikeuslaitoksessa tutkittu vähimmässäkään määrin, joten KRP:n päätös on tältäkin osin täysin väärä.

II Tupakkayhtiöiden markkinatutkimukset

Edellä tässä tutkintapyyntöissä on useita viittauksia markkina- eli kuluttajatutkimuksiin, joita tupakkayhtiöt ovat teettäneet kevytsavukkeista. Mainitsen seuraavassa vielä neljä tutkimusta.

Philip Morrisin Suomessa Taloustutkimus Oy:llä teettämä markkinatutkimus vuodelta 1986 liittyen siihen, mitä kuluttajat tiesivät kevytsavukkeiden vaarallisuudesta ja miksi kuluttajat siirtyivät kevytsavukkeisiin,

Suomen Tupakan vuonna 1988 teettämä Barclay-markkinatutkimus, jonka tulokset tuotekehittelypääällikkö Jukka Pietiläinen lähetti myös Brown & Williamsonille.

Sitaatit: ”Tupakoitsijat ovat vaihtaneet Barclayhin etsiessään kevyempää vaihtoehtoa, erityisesti naispuoliset Barclayn polttajat ovat tietoisia terveydestään. Tietoisuus 1 mg:n tervämäärästä on suuri vakituisten polttajien keskuudessa.”

”He polttavat nyt enemmän savukkeita päivässä kompensoidakseen vähentyneen nikotiinimäärän.”

”Pääsyyt merkin vaihtoon olivat halu polttaa kevyempiä savukkeita (terveysnäkökulma) ja aiemman, vahvemman merkin aiheuttama ärsytysyskä.”

”Light” ja ”Mild” -sanojen käyttöä koskeva kuluttajatutkimus Suomessa – Philip Morrisin Amer-Tupakalle 15.9.1989 lähettämä kysymyskaavake

Philip Morrisin Suomessa lokakuussa 1993 teettämä markkinatutkimus

Sitaatit: ”Ultra – vähän tervaa ja nikotiinia - - parempi terveydelle.”

”Lights: ”Ultra – vähän tervaa ja nikotiinia - - parempi terveydelle.”

Kaikissa näissä tutkimuksissa on selvitetty tupakoitsijoiden käsityksiä kevytsavukkeiden suhteesta heidän terveyteensä. Arvioitaessa tupakkayhtiöiden edustajien rikoksia, nämä tutkimukset sisältävät näytön korkeimmasta mahdollisesta tahallisuudesta.”

16.7.2018 lähetetty kirjelmä, sivu 1

”YKSITYISKOHTIA HELSINGIN HOVIOIKEUDEN VUODEN 2010 TUOMIOSTA

I Tuomion rakenne

Helsingin hovioikeus on käsitellyt savukkeita koskevaa tuotevastuuta oikeudenkäynnissä, jossa kantajina olivat Maija Salminen ja Ninja Schröder ja vastaajina Amer Oy ja BAT Finland Oy. Tuomioiden sivuilla 66 - 73 oli jakso ”7.5. Kevytsavukkeet”, jota on jo seikkaperäisesti käsitelty tämän tutkintapyynnön aineistossa. Tuomion perustana oli **väärä henkilörelaatio**: tupakkayhtiöiden suhde **viranomaisiin**.

”Asiassa esitetyn selvityksen mukaan kevytsavukkeisiin liittyvä kompensatio ja haittaluokituksen seurauksena **kuluttajille mahdollisesti syntynyt harhakäsitys** kevytsavukkeiden selvästi vähäisemmistä terveysvaaroista ovat olleet **viranomaisten tiedossa** säädettäessä haitta-ainemäärien perusteella luokituksia savukkeille. Asiassa sen sijaan ei ole selvitetty, että Amer olisi erityisesti informoinut **kuluttajia** tästä seikasta.”

Tuomio oli paitsi totaalisen väärä, myös puutteellinen. Hovioikeus sivuutti muun muassa TTY:n 28.8.1986 päivätyn vastineen professori Arja Rimpelän raporttiin ja vuosien 1986 – 2002 tapahtumat kokonaisuudessaan sekä mainoskonsultti Frederik Gahaganin paljastukset Barclay-savukkeista.

Hovioikeus käsitteli kuitenkin myös oikeaa henkilörelaatiota eli tupakkayhtiöiden menettelyä **kuluttajia** kohtaan. Kun hovioikeuden tuomioita tarkastellaan tässä henkilösuhteessa, nähdään,

että hovioikeus on **tullut vahvistaneeksi** sen tosiasian, että tupakkayhtiöt ovat vuosina 1972 – 2002 panneet toimeen joukkomurhan kevytsavukkeita markkinoidessaan.”

9.5.2018 lähetetty kirjelmä, sivut 4 - 32

”C. Näytön arviointi Helsingin hovioikeuden tuomiossa 31.5.2010

Tutkintapyyntöissä tarkoitettujen rikosten **tekijöinä** ovat olleet tupakkayhtiöiden edustajat ja **kohteina** tupakoitsijat, siis kuluttajat. Hovioikeus on ratkaissut asian tupakkayhtiöiden ja **terveysviranomaisten** välisen suhteen nojalla ja ratkaisu on siten täysin väärä.

Tuomiossa on kuitenkin käsitelty myös oikeaa henkilörelaatiota. On syytä tarkastella, miten hovioikeus on arvioinut tupakkayhtiöiden menettelyä suhteessa **kuluttajiin**. Kun asia oikaistaan tällä tavoin, nähdään, että hovioikeus on tuomiossaan **tullut vahvistaneeksi** sen tosiasian, että tupakkayhtiöt ovat vuosina 1972 – 2002 panneet toimeen joukkomurhan kevytsavukkeita markkinoidessaan. Seuraavat lainaukset hovioikeuden tuomiosta koskevat tupakkayhtiöiden ja kuluttajien välistä suhdetta.

Tuomion sivu 66:

”Schröder oli kertomansa mukaan havainnut **savukeaskeissa ilmoitetut haitta-ainepitoisuudet**. Schröderin käsityksen mukaan kevytsavukkeiden pienemmät pitoisuudet olivat kuvanneet sitä, että ne olivat **terveellisempi vaihtoehto**.”

”Schröder ei kertomansa mukaan **ollut kuullut** kompensatiosta eli siitä, että tupakointitapa voi muuttua tupakoitsijan siirtyessä vahvemmissa savukkeista vähemmän haitta-aineita sisältäviin kevytsavukkeisiin.

Schröderin mukaan Amerin ja BAT Finlandin kevytsavukkeita koskeva markkinointi oli ollut **harhaanjohtavaa**, koska **kuluttajilla** ei ollut ollut riittävästi tietoa siitä, että niihin siirtyminen ei poistanut savukkeiden turvallisuusriskiä kompensatioilmiön vuoksi, vaan ne olivat terveydelle **vähintään yhtä vaarallisia** kuin luokkaan erittäin haitalliset savukkeet kuuluvat savukkeetkin.”

Tuomion sivu 67:

”Savukkeiden haittaluokitus on kumottu 1.1.1993 lukien tupakkalain muutoksella (953/1992), ja kevyt tai muiden sellaisten ilmaisujen, nimitysten tai tavaramerkkien, jotka loivat vaikutelman, että kyseinen tupakkatuote oli **vähemmän haitallinen** kuin muut, käyttö on ollut kiellettyä 30.9.2002 lukien.”

Tuomion sivu 68:

”Asiassa on esitetty todistelua myös siitä, että viranomaiset eivät olleet osanneet ennakoida haittaluokituksen käyttöönnoton johtavan savukkeiden **markkinointiin**

"**kevytsavukkeina**" (Matti ja Arja Rimpelä). Kuluttajat, erityisesti naiset, olivat nopeasti omaksuneet ajatuksen siitä, että kevytsavukkeet olivat **terveellisempi vaihtoehto**, ja he olivat **siirtyneet niihin** sen sijaan, että olisivat **lopettaneet tupakoinnin** (Matti ja Arja Rimpelä). Tupakkateollisuuden käyttämällä kevyt - mild - light -laatumääreillä oli ollut **ratkaiseva merkitys** näiden savukkeiden suosiolle, ja kevytsavuke -nimikkeellä oli **neutraloitu tehokkaasti** tieto savukkeiden haitallisuudesta (Matti ja Arja Rimpelä). Tupakkateollisuus oli lisäksi käyttänyt **tuotekehittelyssä hyväkseen** savukkeiden haitta-ainepitoisuuksien mittausten menetelmään liittyviä ongelmia (Vertio ja Arja Rimpelä)."

Tuomion sivu 68:

"Useimmat todistajat ovat kertoneet, kuinka kevytsavukkeisiin siirtyminen ei ollut vähentänyt oletetulla tavalla tupakointiin liittyviä terveyshaittoja, koska tupakoitsijoiden saama **altistus ei ollut pienentynyt** lähinnä kompensaation johdosta (Matti Rimpelä, Puska ja Lehto). Professori Arja Rimpelän raportin (kirjalliset todisteet KT 47 - 51) mukaan **näyttöä ei ollut siitä**, että kevytsavukkeet olisivat **vähemmän haitallisia**, koska tupakoitsijat muuttivat polttamistapaansa riippuen savukkeiden pitoisuuksista eli tapahtui niin sanottua kompensaatiota. Kompensaatio tarkoitti sitä, että tupakoitsija siirtyessään vähemmän haitta-aineita sisältäviin savukkeisiin otti pidempiä tai useampia imaisuja savukkeesta tai poltti määrällisesti enemmän savukkeita, jotta tupakan **vaikuttavien aineiden saanto pysyisi samana**."

Tuomion sivu 69:

"Asiassa on riidatonta, etteivät Amer ja BAT Finland ole **varoittaneet kuluttajia** vähemmän haitta-aineita sisältäneiden savukkeiden erityisistä terveysvaaroista liittyen kompensaatioilmiöön."

Tuomion sivu 69:

"Schröder on kuitenkin katsonut, että savukkeiden **vähittäismyyntipakkaukset olivat olleet harhaanjohtavia** huolimatta siitä, että ne olivat läpäisseet ennakkotarkastusmenettelyn."

Tuomion sivu 70:

"BAT Finlandin Suomen Tupakkalehti -nimisessä lehdessä (kirjallinen todiste KT 53) olleessa Barclay -mainoksessa on todettu muun muassa, että '**Elintarviketeollisuus on löytänyt keveyden**: virvoitusjuomat, makeiset, maitotuotteet, lihajalosteet, oluet... Kuluttajalle elämästä nauttiminen ei enää tuo **huonoa omaatuntoa**'. Schröder on lisäksi vedonnut näyttönä BAT Finlandin vähittäiskaupalle suunnatuissa lehdissä sekä BAT Finlandin toimintakertomuksissa 1980- ja 1990-luvulla olleisiin Barclay -savukkeiden mainoksiin (esimerkiksi kirjalliset todisteet KTA 629, KTA 638 ja KTA 640-653).

Amer ja BAT Finland ovat todenneet, ettei tupakkayhtiöiden sisäisillä julkaisuilla tai vähittäiskaupalle tarkoitetuilla julkaisuilla ollut tässä asiassa merkitystä, kun Schröder ei ollut edes väittänyt lukeneensa niitä. Lipposen mukaan kaupan sisäiset ja vähittäiskaupalle tarkoitetut lehdet olivat kuitenkin **tärkeä viestintäkanava**, jota kautta tieto levisi laajemminkin **kuluttajille asti.**”

Tuomion sivu 71:

”Asiassa esitetyn selvityksen mukaan kevytsavukkeisiin liittyvä kompensatioilmiö ja haittaluokituksen seurauksena **kuluttajille** mahdollisesti syntynyt harhakäsitys kevytsavukkeiden selvästi vähäisemmistä terveysvaaroista ovat olleet viranomaisten tiedossa säädettäessä haitta-ainemäärien perusteella luokituksia savukkeille. Asiassa sen sijaan ei ole selvitetty, että Amer tai BAT Finland olisivat erityisesti informoineet **kuluttajia** tästä seikasta.”

Näiden lainausten jälkeen voidaan todeta se itsestään selvä asia, että murhayritysten ja murhien kohteena ovat olleet **kuluttajat** eivätkä terveysviranomaiset. Hovioikeus on ratkaissut asian väärin. Hovioikeuden tuomio perustuu **tupakkayhtiöiden ja viranomaisten** väliseen suhteeseen, jolla ei rikosoikeuden katsannossa ole mitään merkitystä. Tuomion jaksossa ”7.5.5. Hovioikeuden johtopäätökset kevytsavukkeista” lukee sivulla 70 – 71:

”Hovioikeus toteaa asiassa esitetyn näytön osoittavan, että **viranomaisten tarkoituksena** 1970-luvulla on ensisijaisesti ollut kannustaa tupakoinnin lopettamiseen, tai jos se ei ole ollut mahdollista, siirtymään vähemmän haitta-aineita sisältäviin savukkeisiin.”

Tämä toteamus pitää paikkansa, mutta viranomaisten tarkoitus ei antanut tupakkayhtiöille minkäänlaista oikeutta valehdella kuluttajilla. Tämä koskee korostetusti vuosien 1986 – 2002, mutta myös jo vuosia 1972 – 1985.

II ESITUTKINNAN KESKITTÄMINEN VUOSIIN 1985 - 2002

Suomen tupakkayhtiöt kauppasivat kevytsavukkeita vuosina 1972 – 2002, vaikka yhtiöiden edustajat **tiesivät alusta saakka** näiden savukkeiden olevan **yhtä tappavia tai tappavampia** kuin kaikki muutkin savukkeet. Jos tässä asiassa avataan esitutkinta, se olisi aihetta keskittää vuosiin 1985 – 2002. Perusteena tähän olisi ensinnäkin se, että tupakkayhtiöiden vuosien 1972 - 2002 edustajista on luultavasti enää **elossa** tämän jälkimmäisen ajanjakson vastuuhenkilöitä. Näiden henkilöiden **tahallisuus** oli lisäksi kaikkein korkeinta luokkaa, koska he kieltäytyivät lopettamasta kuluttajien harhauttamista ja vastustivat vuodesta 1985 lähtien valheellisin perustein terveysviranomaisten ja lääkärikunnan vaatimuksia.

Perusteena olisi myös se, että kevytsavukkeiden **markkinaosuus** oli vuosina 1985 - 2002 noussut lähelle 50 %:a. Savukkeet tappoivat Suomessa tuohon aikaan noin 5.000 ihmistä joka vuosi ja kevytsavukkeiden osuus kohosi viimeistään 1990-luvulla yli puoleen tästä määrästä eli **2.500** –

3.000 vainajaan. Tämä johtui siitä, että suurin osa kevytsavukkeiden polttajista sai elimistönsä myrkkyaineita **paljon enemmän** kuin tavallisista savukkeista.

Tupakkayhtiöiden edustajat jarruttivat kevytsavukkeiden kieltoa usein eri syin, muun muassa väittämällä, että pitoisuusmerkinnät ja kevytnimikkeistö kertoivat kuluttajilla vain tuotteen **mausta** ja että tupakoitsijat siirtyivät kevytsavukkeisiin vain paremman maun takia. Yhtiöiden omat markkinointi- ja kuluttajatutkimukset kertoivat kuitenkin, että tupakoitsijat vaihtoivat kevytsavukkeisiin **terveyssyistä**.

Seuraava esitys perustuu paljolti tupakkayhtiöiden sisäisiin asiakirjoihin, jotka yhtiöt joutuivat paljastamaan Yhdysvalloissa vuonna 1998. Aineistossa on satoja Suomea koskevia asiakirjoja, koska Yhdysvaltain kolme suurinta tupakkayhtiötä hallitsivat Suomen savukemarkkinoita: Philip Morris/Amer, BAT (Brown & Williamson)/BAT Finland ja R.J. Reynolds/Rettig. Vuosien 2005 – 2010 tuotevastuuoikeudenkäynnissä tuomioistuimille annettiin näitä asiakirjoja yli 400, mutta käräjäoikeus ja hovioikeus sivuuttivat ne täysin. Niistä ei tuomioissa ole ainoatakaan mainintaa. Tämä aineisto oli omana ryhmänään nimellä **KT-B-sarja**.

III VUOSIEN 1985 – 1986 KAMPPAILU

A. Tupakkayhtiöiden varautuminen lääkintöhallituksen kieltorytykseen

Tässä tutkintapyyntöä on jo esitetty näyttöä siitä, että tupakkayhtiöt vastustivat kevytmarkkinoinnin kieltämistä aina vuoteen 2002 saakka. Edellä on todettu, että merkittäviä olivat varsinkin vuosien 1985 – 1986 tapahtumat, jolloin yhtiöt ryhtyivät nimenomaisesti ja jyrkästi vastustamaan terveysviranomaisten pyrkimystä kevytharhautuksen kieltämiseksi. Tästä vaiheesta voidaan esittää valaisevaa lisänäyttöä.

Suomessa lääkintöhallitus ja eräät lääkärit alkoivat 1980-luvun alkuvuosina epäillä kevytsavukkeiden merkitystä tupakoitsijoiden terveyshaittojen vähentäjinä. Lääkintöhallitus tilasi vuonna 1985 professori Arja Rimpelältä tutkimusraportin kevytsavukkeista ja tästä oli uutinen Helsingin Sanomissa 2.11.1985:

”Lääkintöhallitus **suunnittelee muutosta**, jolla poistettaisiin savukkeiden jako haitallisiin ja erittäin haitallisiin. Ei nimittäin ole voitu osoittaa, että kevytsavukkeet olisivat muita **terveellisempiä**.”

Tässä vaiheessa tupakkayhtiöt olivat jo varuillaan. Professori Rimpelä oli jo aiemmin julkaissut yhtiöiden etuja vaarantavia tietoja. Tupakkayhtiöt alkoivat suunnitella vastatoimia. Philip Morrisin sisäinen asiakirja kertoo tästä:

KT-B 331. Philip Morrisin Göran Weberin muistio 21.11.1985

”Perustuen Rimpelän tutkimukseen, joka julkaistiin Medical Journalissa 15/85 ja jossa todettiin, että kevytsavukkeet (alle 10 mg) aiheuttavat **ainakin saman verran** hengitysteiden ongelmia nuorille. Lääkintöhallitus (Osmo Saarelma) on ottanut uusia tavoitteita:

- luokittelu haitallisiin ja erittäin haitallisiin pitäisi lopettaa heinäkuussa 1986
- savun ainesosien painamisesta pitäisi luopua ja
- keveyteen viittaavat laatusanat pitäisi kieltää. - -

Tapaus, jossa lukuja ei saisi käyttää, johtaisi mielenkiintoiseen tilanteeseen kaikkien 'numeropakkausten', kuten Kevytsavuke 5, 3, 1 jne. osalta, joiden merkinimi indikoi **tervan määrää**. Niillä ei olisi enää merkinimeä. - -

Jos päätämme **torpedoida** Rimpelän tutkimuksen ja onnistumme siinä, mitä tapahtuu seuraavaksi? Alkaako lääkintöhallitus laskea enimmäispitoisuusrajoja? - - Mitä ikinä teemmekin, meidän on pidettävä huolta siitä, **etemme tue** Rimpelän tutkimusta.”

Lääkintöhallituksen suunnitelma uhkasi erityisesti Rettig Oy:tä, jonka kauppaamat Kevytsavuke 5, Kevytmenthol 5, Kevytsavuke 3, Ultra Kevyt 1 olivat vallanneet suuren osan Suomen savukemarkkinoista.

Tupakkateollisuuden edustajat kävivät 2.1.1986 Kauppakillassa lääkintöhallituksen virkamiesten kanssa neuvottelussa kevytmarkkinoinnin kieltämisestä. Teollisuus vastusti kieltoa. Tämän jälkeen Satu Kaarenoja kirjoitti maaliskuussa 1986 ilmestyneeseen julkaisuun Tupakanlehti 1/1986 artikkelin ”KUKA JOHTI HARHAAN JA KETÄ”:

”Samalla kun suomalaiset tutkijat ovat omasta mielestään tehneet sen suuren tieteellisen paljastuksen, että ihmisen **terveyden kannalta** on aivan sama, polttaako hän ns. kevyitä vai vahvempia savukkeita, on annettu ymmärtää kevytsavukkeiden olevan kaupallista kikkailua, jolla on johdettu kuluttajaparajat harhaan. Ja suuri syntinen harhaanjohtaja on mikäs muu kuin iso paha tupakkateollisuus.”

”Kun virkamiehet 70-luvun lopulla valmistelivat savukkeiden **terveysluokitusta** ns. haitallisiin ja erittäin haitallisiin tuotteisiin, Tupakkatehtaiden Yhdistys antoi lausunnon, joka varsin yksiselitteisesti leimasi luokituksen **kuluttajaa harhaanjohtavaksi**. Lausunnossa viitattiin useisiin ulkomaisiin tutkimuksiin, mm. ruotsalaisen Karolinska Instituutin julkistamiin tuloksiin, joissa todettiin tupakointitavan olevan ratkaiseva asia. Se mitä poltetaan on yhdentekevää.”

Tämä artikkeli Tupakanlehdessä 1/1986 sisälsi paljon totta, mutta siinä sivuutettiin tärkein henkilörelaatio eli **kuluttajien asema**. Kysehän oli nimenomaan kuluttajien hengestä ja terveydestä. Tupakkateollisuus harhautti kuluttajia. - Elokuussa 1986 tupakkateollisuus oli jo muuttanut taktiikkaansa: viittaukset ”keveyteen” tarkoittivatkin vain savukkeiden **makua**.

Tupakkayhtiöissä käytiin lukuisia neuvotteluja, jossa varauduttiin puolustamaan kevytsavukkeita kaikkien yhtiöiden yhteistyössä. Seuraava asiakirja on vuoden 1986 maaliskuulta:

KT-B 333. Suomen Tupakan Jukka Pietiläisen laatima pöytäkirja Suomen Tupakan tiloissa 26.3.1986 pidetystä kokouksesta, jossa olivat läsnä Erkki Salo / Suomen Tupakka, Ray Thornton / BAT, Helmut Gaisch / Philip Morris, Seppo Salminen / Amer, Veijo Rosimo / Amer, Eva Byckling / Amer, Henrik Le Bell / Rettig ja Raimo Lintuniemi / TTY.

”Toukokuussa ilmestyi Suomen Lääkärilehdessä Rimpelän & Rimpelän artikkeli. Tutkimustulostensa perusteella tekijät totesivat, että pienipitoiset savukkeet eivät ole yhtään **turvallisempia** kuin korkeampipitoiset savukkeet ja että pitoisuuksien painaminen ja luokitus nykyisin myytävissä pienipitoisissa savukkeissa on **harhaanjohtavaa**. He ehdottivat myös pitoisuuksien ilmoittamisesta, luokittelujärjestelmästä ja sanojen kuten Milds, Lights jne. käyttämisestä luopumista samalla, kun uudet enimmäispitoisuudet tulevat voimaan 1.7.1986. - -

Salo sanoi myös, että TTY:n piirissä on päätetty, että teollisuuden tavoite tässä debatissa on **luopua luokittelusta**, jatkaa **pitoisuuksien ilmoittamista askeissa** ja se, ettei rajoituksia **sanojen Milds / Lights** käyttöön tule.”

Suomen tupakkayhtiöt vastustivat vuodesta 1972 lähtien savukkeiden luokittelua ”haitallisiin” ja ”erittäin haitallisiin”, mutta halusivat markkinoinnissaan käyttää tuotenimiä ”kevyt”, ”light”, ”erittäin kevyt”, ”extra light”, ”ultra light”, ”mieto”, ”mild”, ”extra mild”, ”vähätervainen”, ”low tar” ja ”low nicotine”. Asia oli näin tässäkin vuoden 1986 kokouksessa. Luokittelu saisi lakata, mutta kevytnimikkeistö ja pitoisuusmerkinnät säilyä.

KT-B 334. Philip Morrisin Helmut Gaischin kuukausiraportti maaliskuulta 1986, päivätty 31.3.1986

”Keskiviikko 5.3: Suomea koskeva tieto EEMA:lta: lääkintöhallituksessa tapahtumainkulku (jonka väitetään perustuvan Rimpelän kirjaan Respiratory problems in young low-tar smokers), joka saattaa johtaa Suomen tupakkalainsäädännön muutoksiin, esimerkiksi siihen, että sellaiset termit kuin **”light” ja ”mild” kielletään**. Minua pyydettiin laatimaan tieteellistä argumentaatiota.

Perjantai 14.3. **Mietittiin teollisuuden esitystä lääkintöhallitukselle.** Asiaan on sekaantunut liian monta pelaajaa: Amer-Tupakka, Suomen Tupakka, Rettig, BAT Millbank, BAT Southampton, PM Tukholma & Lausanne S&T Neuchatel. Päätös: HGA ja tri Ray Thornton (BAT) lentävät Helsinkiin ja selvittävät, mikä tilanne oikein on.

Keskiviikko 19.3. Saatiin VTT:ltä EEMA:n pyynnöstä raportti putkituuletetusta savukkeesta, jonka oli valmistanut FTR vain tätä erityistarkoitusta varten. Suomalainen laboratorio teki testin noudattaen saksalaista DIN-10 240 Part 4 -esistandardia. VTT:n tulokset, jotka ovat lähellä Neuchatelissa saatuja tuloksia, olivat seuraavat:

	avoin	suljettu	keskiarvo
terva	3.8	17.6	10.7
nikotiini	0.27	1.13	0.70
häkä	2.6	17.6	10.1

Kun käytettävissämme on tämä tieto, lähestymme suomalaisia viranomaisia uudelleen ja yritämme saada heidät laajentamaan virallisia testausstandardejaan saksalaisen DIN-standardin mukaiseksi (Suomessa savukkeen tervamäärä ei saa ylittää 15 mg.)

Keskiviikko 26.3. Tupakkatehtaiden Yhdistyksen briefing Suomen Tupakan tiloissa -
- Herra Salo, joka on ollut yhteydessä lääkintöhallituksen jäsenen tohtori Saarelmaan, kertoi, että on tapahtunut **todellinen muutos** lääkintöhallituksen suhtautumisessa tupakkateollisuuteen. - - Lääkintöhallitus pitää TTY:n kanssa huhtikuussa kokouksen, jossa tohtorit Thornton ja Gaisch ovat TTY:n tiedemiesedustajia.”

Raportin oli laatinut Philip Morrisin edustaja, mutta asiaan osallistuivat kaikki Suomen tupakkayhtiöt ja niiden ulkomaalaiset isännät. Sama Helmut Gaisch jatkoi Philip Morrisin Suomi-projektia:

KT-B 335. 6.6.1986 päivätty Philip Morrisin Helmut Gaischin arkistosta löytynyt faksi

”Suomi 2.11.1985: Artikkelin Helsingin Sanomissa kompensatiosta, joka perustuu Rimpelän julkaisuun. Rimpelä väittää, **etteivät tupakoitsijat saa terveydellistä etua vaihtamalla vähätervaisiin savukkeisiin.** Tämä **pitää yhtä** sen kompensatioargumentin kanssa, jota B&W / BAT on käyttänyt Barclayta koskevissa kirjelmissään. BAT on käyttänyt ’puolueettomina’ asiantuntijoina professoreita Gori ja Darby.”

”19.3.1986. Grönlund pyysi Helmut Gaischia matkustamaan Suomeen ja puhumaan lääkintöhallitukselle tarkoituksena osoittaa asiantuntijoiden Rimpelän tutkimuksesta löytämät heikkoudet ja välttää se, että perusteettomia lainmuutoksia ehdotetaan. Lopulta Amer-Tupakka ja Suomen Tupakka tekivät seuraavan sopimuksen: BAT:n ja PM:n tutkijat puhuvat lääkintöhallituksen jäsenille Rimpelän tutkimuksista.”

Professori Arja Rimpelä oli täysin oikeassa. Tupakkateollisuus oli tiennyt tämän jo 1960-luvun lopulla ja Rimpelän tulokset **pitivät yhtä** teollisuuden omien tietojen kanssa. Puolustaessaan Barclayta BAT – Suomen Tupakka oli todennut moneen kertaan, että kaikki kevytsavukkeet harhauttavat kuluttajia samalla tavoin. BAT:n Ray Thornton lähetti 23.6.1986 toimitusjohtaja Erkki Salolle kirjeen (**KT-B 336**):

”Olet varmaan jo saanut kommentit hyvän ystävämme tri Rimpelän kirjoittamaan dokumenttiin. Tri Felton on tehnyt hyvää työtä ja voisi nostaa tiettyjä pointteja esiin keskusteluissa.”

Professori Arja Rimpelän raportti valmistui 15.5.1986 ja lääkintöhallitus pyysi siitä vastineen tupakkayhtiöiltä. Tupakkayhtiöt puolestaan pyysivät vastausohjeita kansainvälisiltä isänniltään. Amer lähetti raportin Philip Morrisille ja BAT Finland BAT-emyhtiölle. Philip Morris antoi vastineen asianajotoimiston Covington & Burling laadittavaksi. Tällä tavoin amerikkalaiset lakimiehet pääsivät vaikuttamaan siihen, miten savukkeita markkinoitiin Suomessa.

Covington & Burling sai 11.7.1986 valmiiksi 35-sivuisen luonnoksen Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n lausunnoksi. Luonnoksen mukaan TTY:n tuli **vastustaa kevytnimikkeistön kieltämistä.**

B. Makuperustelun käyttöön ottaminen

Tämän jälkeen Philip Morris lähetti Amer Oy:lle nimenomaisen vastausohjeen myöhemmin heinäkuussa. Ohjeesta on kopio todisteessa **KT-B 338** ("Projekti SAUNA"), josta voidaan ottaa seuraavat lainaukset:

"2. Pienistä pitoisuuksista kertovien **nimien, sanojen ja pitoisuusmäärien** ilmoittamisen kieltäminen. Estettävä."

"Lisäksi kuluttajat tekevät valintoja **myös maun perusteella** ja valmistajilla on kaikki syyt ja oikeudet kertoa kuluttajille tuotteen **aromista** viittaamalla keveyteen ja tekemällä näin myös tuotteen nimessä."

Ohjeessa otettiin ensimmäistä kertaa esiin makuperustelu. Tässä vaiheessa "maku" ei kuitenkaan vielä ollut **ainoa** kevytsavukkeiden valintasyy, sillä ohjeessa sanottiin kuluttajien tekevän valintoja "**myös**" maun perusteella. Makuperustelun esitti Philip Morris, mutta se kelpasi Suomen kaikille kolmelle tupakkayhtiölle. Asia eteni heinäkuussa näin:

KT-B 332. BAT:n Ray Thorntonin kirje 27.7.1986 yhtymän hallituksen puheenjohtajalle E.A.A. Bruellille; raportti Thorntonin vierailusta Suomen Tupakkaan.

"Vierailu sai alkunsa, kun tohtori Helmut Gaisch Neuchatelista (Philip Morris) pyysi, että menisin hänen mukaansa Suomen Tupakkateollisuuden Yhdistyksen kokoukseen ja että mahdollisesti antaisimme **yhteisen esityksen** Suomen lääkintöhallitukselle - - "

Heti tämän jälkeen Amer lähetti Philip Morrisille vielä uuden tilanneraportin, johon Philip Morris vastasi parin päivän kuluttua 29.7.1986 (**KT-B 339**). Philip Morris kirjoitti:

"Vastauksessaan TTY:n asiamiehelle lääkintöhallitus on suullisesti myöntänyt teollisuudelle 10 päivää aikaa heinäkuun lopusta lukien vastata Rimpelän raporttiin."

"Amer-Tupakka - - antaa Philip Morrisin luoda teollisuuden vastausluonnoksen - - "

"TAVOITTEET

4. sallia edelleen sanojen kuten "Kevyt" ja "Mieto" käyttö.

7. Philip Morris tutkii mahdollisia oikeustoimia tupakkalain osalta estääkseen lääkintöhallituksen toimet."

Suomen Tupakka – BAT Finland puolestaan pyysi ohjeita emoyhtiöt BAT:lta. Kirjallisena todisteena **KT-B 337** on BAT:n entisen tiedemiehen, konsultti D.G. Feltonin 20.8.1986 päivätty kirje toimitusjohtaja Erkki Salolle. Kirjeessä lukee:

"Sellaisten kuvailevien epiteettien kuin 'kevyt', 'erittäin kevyt' jne. (s.15) käytön puolustamiseksi vastauksessa sanotaan, että **ainesosamäärien numerot** jollain tavalla antavat tietoa koskien **makua ja aromia.**"

Tässäkin emoyhtiö kehotti tytäryhtiötä käyttämään makuperustelua, mutta ei täysin ehdottomana. Pitoisuusnumerot antoivat tietoa mausta ja aromista ”**jollain tavalla**”. Kieltäytymisperusteen tuli kuitenkin olla varaukseton. Mikäli kuluttajat tekivät valintoja **myös** maun perusteella, toiseksi perusteeksi jäisivät terveyssyyt. ”**Jollain tavalla**” oli myös liian epävarma ilmaisu. Tupakkatehtaiden Yhdistys ry esitti vastineessaan 28.8.1986 ehdottoman väitteen:

”Raportissa suositetaan, että savukkeiden valmistajien ei sallittaisi käyttää osana tuotenimeä tai muutoinkaan termejä ”mild”, ”extra mild”, ”special” tai ”light”. Tämä suositus estäisi kuluttajia saamasta tuotteista oikeaa tietoa, jonka katsotaan liittyvän **makuodotuksiin – ei potentiaalisen haitallisuuden määrään**. Pyydämme, että lääkintöhallitus ei hyväksyisi tätä ehdotusta.”

”Itse asiassa sanoja ’mild’, ’extra mild’ ja ’light’ käytetään kuvaamaan kyseisen savukelaadun **maun** voimakkuusastetta tupakoitaessa.”

”Kuluttajat vaativat ja myös odottavat, että heillä on mahdollisuus valita erilaisten **makujen ja aromien** välillä. Vuoden 1977 tupakkalaissa ei missään kohta kielletä sellaisten sanojen painamista pakkauksiin eikä sellaisten tuotenimien valitsemista, jotka antavat täysin tarkkaa kuluttajietoa esimerkiksi savukkeen **mausta ja aromista**.”

Tupakkatehtaiden Yhdistys ry antoi merkittävän lausuntonsa 28. elokuuta 1986. Yhdistyksen hallitukseen kuuluivat silloin Suomen Tupakka Oy:n toimitusjohtaja Erkki Salo, Amer-Tupakka Oy:n toimitusjohtaja Martti Santala ja Rettig Oy:n toimitusjohtajan Thor-Björn Lundqvist. **Heti seuraavana päivänä** eli 29. elokuuta 1986 nämä kolme miestä syyllistyivät **aamusta alkaen** yli 150.000 murhayritykseen, kun heidän edustamansa yhtiöt laskivat liikkeelle savukkeita, joiden pakkauksissa oli valheellisen alhaiset merkinnät tuotteiden myrkkypitoisuuksista ja harhauttavat tuotenimet ”kevyt”, ”light”, ”erittäin kevyt”, ”extra light”, ”ultra light”, ”mieto”, ”mild”, ”extra mild”, ”vähätervainen”, ”low tar” ja ”low nicotine”. Täytetty murha edellyttää uhrin kuolemaa, mutta rikoslain mukaan teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan **vaaran** rikoksen täyttymisestä. Niistä tupakoitsijoista, jotka polttivat kevytsavukkeita tuohon aikaan, kuoli sittemmin kymmeniä tuhansia ja silloin oli kyse jo täytetyistä murhista.

Erkki Salo ja Martti Santala ovat kuolleet, mutta Thor-Björn Lundqvist elää yhä.

C. Makuperustelun avoin valheellisuus

Tupakkayhtiöt perustelivat 28.8.1986 kieltäytymistään kevytmarkkinoinnin lopettamisesta väittämällä, että tupakoitsijat valitsivat kevytsavukkeet pelkän maun perusteella. **Väite oli avoimen valheellinen ja röyhkeä**. Yhtiöiden edustajat eivät kuvitelleet, että lääkintöhallituksen virkamiehet olisivat uskoneet tällaiseen väitteeseen. Makuväite ja kieltäytyminen kevytsavukkeista perustuivat siihen, että tupakkateollisuuden asema oli vielä 1980-luvulla **ylivertaisen vahva**.

Tähän asti, vuodesta 1972 **vuoteen 1986 saakka**, tupakkayhtiöt olivat täysin selkeästi sanoneet, että kuluttajat valitsivat kevytsavukkeet nimenomaan terveyssyistä. Tästä seikasta on tutkintapyyntöä jo esitetty runsaasti näyttöä. Koska tupakkayhtiöiden menettely 28.8.1986 jälkeen on rikostutkinnan kannalta keskeinen, seuraavassa tästä mainitaan vielä seitsemän esimerkkiä.

1. Amer Oy:n lehdessä Ameri 2/1975 kirjoitettiin kevytsavukkeista otsikolla ”Belmont nykysavuke puhtaamman tupakoinnin puolesta”. Tupakoitsijoiden käsityksistä sanotaan näin:

”Makrotestin tekemän tutkimuksen mukaan 70 % Suomen tupakoitsijoista pitää tervaa ja nikotiinia **vaarallisina**. Tällä hetkellä vähän tervaa ja nikotiinia sisältäviä savukkeita polttaa vain noin 10 % näistä kuluttajista. Potentiaalisia asiakkaita voidaan katsoa olevan vielä noin 60 % Suomen tupakoitsijoista.”

2. Tupakkatehtaiden asiamies Raimo Lintuniemi totesi Kauppias-lehdessä 1.3.1978 seuraavan:

”Usein julkaistaan tutkijan otaksuma tutkittuna tietona. Hämäävästä tiedosta esimerkkinä on kuvitelma, että mieto savuke on **syövän aiheuttajana vaarattomampi** kuin väkevä. Kun syöpätekijä piilee savussa ja tervassa eikä nikotiinissa, mieto, jopa nikotiinitonkin savuke on syöpää aiheuttava.”

3. Suomen Tupakka Oy:n julkaisemassa Suomen Tupakkalehdessä 1/1979 oli artikkeli ”Kuluttaja on huomannut kevytsavukkeen”. Artikkelissa lukee:

”Kuluttajan nopeaan reagointiin ovat syynä ne samat tupakkalain **terveyspoliittiset näkökohdat**, jotka vaikuttivat itse tuotteen kehittelyyn Suomen Tupakassa.”

4. Aamulehdessä 16.10.1979 asiamies Raimo Lintuniemi arvosteli mainoskieltoa näin:

”Tieto terveydelle **vähemmän vaarallisista** miedoista savukkeista menisi parhaiten perille.”

5. Suomen Tupakka – BAT Nordic Oy laski vuoden 1980 alussa liikkeelle tuotteen nimeltä ”Kevytsavuke 1”. Mainoksessa luki: ”Ykkönen alhaisten haitta-ainepitoisuuksiensa takia: terva 5 mg/savuke, hiilimonoksidi 2 mg/savuke, nikotiini 0.5 mg/savuke”. Rettig Oy pani 20.5.1980 markkinatuomioistuimessa vireille hakemuksen, jossa vaadittiin, että vastaajayhtiötä kiellettäisiin Kevytsavuke 1:n markkinointi kuluttajia harhaanjohtavana.

”Tervapitoisuuden valitseminen tunnuksiksi johtui siitä, että **kuluttajat olivat parhaiten tiedostaneet ’tervan’ haittavaikutukset**.”

”Savukelaadun ’Kevytsavuke 5’ markkinoille tulon jälkeen suoritetut haastattelut ovat osoittaneet, että savuketta ’Kevytsavuke 5’ polttamaan siirtyneillä oli tähän siirtymiseensä syynä pääasiassa **terveydelliset näkökohdat**.”

”Tämän jutun vastaaja, Suomen Tupakka Oy oli savukkeemme ’Kevytsavuke 5’ markkinoille tulon ajankohtana yhtä tietoinen kuin me kulutuksen selvästä suuntautumisesta ryhmään **’vähemmän vaaralliset’**.”

”Tuotetunnus ’1’ on harhaanjohtava, koska kuluttajat erehtyvät luulemaan, että savukelaatu ’1’ sisältää vain 1 mg tervaa ja/tai 0.1 mg nikotiinia ja että savukelaatu ’1’ olisi (jopa) melkein haitaton.”

Rettig Oy:n kanne perustui muun muassa markkinatutkimukseen, jonka Makrotest Finland Oy oli suorittanut 9.5.1980 – 2.6.1980 Rettig Oy:n toimeksiannosta. Markkinatutkimus osoitti, että tuotetunnus1 oli johtanut harhaan 2/3 haastatelluista.

6. Lääkintöhallituksen julkaisussa ”Aikuisväestön tupakointitottumukset 1978 – 1982” käsiteltiin muun muassa tutkimuksia savukemerkin vaihdon perusteluista. Tupakoitsijoista, jotka olivat vaihtaneet merkkiä, 80 % siirtyi **alemman tervapitoisuuden** savukkeisiin. Julkaisussa todetaan:

”Savukemerkin vaihdon perusteluissa näkyy selvästi se, että savukemerkkiä vähemmän haitalliseen suuntaan vaihtaneet ovat tietoisia **haitallisuus – erittäin haitallisuus** -ulottuvuuden olemassaolosta ja osaavat ilmaista savukemerkinsä vaihdon perustelut tällä ulottuvuudella.”

7. Tupakkayhtiöiden ja lääkintöhallituksen kiistan aikana vuonna 1986 Philip Morris teetti Suomessa Taloustutkimus Oy:llä markkinatutkimuksen siitä, mitä kuluttajat tiesivät kevytsavukkeiden vaarallisuudesta ja miksi kuluttajat siirtyivät kevytsavukkeisiin (KT-B 365):

”Sanoihin ’light’, ’mild’, ’soft’ jne. liitetyt merkitykset. Noin yksi kolmasosa vahvojen savukkeiden polttajista (31 %) liittävät sanat savukkeiden vähempään vaarallisuuteen - - 50 prosentilla kevytsavukkeiden polttajista light- yms. savukkeiden **vähemmän vaarallinen luonne** on sanojen eniten herättämä mielleyhtymä.”

Lääkintöhallituksessa tupakkalain valvontaa hoitivat lääkärit Harri Vertio ja Osmo Saarema muiden tehtävien ohella. He eivät olleet lakimiehiä, mutta joutuivat jatkuvasti vastakkain tupakkateollisuuden lakimiesvoiman kanssa. He pitivät TTY:n 28.8.1986 antamaa vastinetta **täysin valheellisena**. Vertio kertoi todistajana, että syksyllä 1986 ja sen jälkeen tupakkayhtiöiden edustajat käyttäytyivät aggressiivisesti ja **kieltäytyivät ehdottomasti lopettamasta kevytmarkkinointia**.

Lääkintöhallituksen resurssit olivat vähäiset. Samaan aikaan vuosina 1985 – 1986 tupakkayhtiöt estivät painostamalla lääkintöhallitusta merkitsemästä savukerasioihin varoitustekstiä, jonka mukaan tupakka aiheuttaa keuhkosityöpää.

D. Makuperustelu vuosien 2005 – 2010 tuotevastuuoikeudenkäynnissä

1. Puolustuksen ongelma

Ajateltaessa kevytsavukkeiden historiaa on vuosien 1986 – 2002 tapahtumilla tietenkin keskeinen merkitys. Vuosien 2005 – 2010 oikeudenkäynnissä tupakkayhtiöiden lakimiehet ymmärsivät tämän selkeästi. Yhtiöt kieltäytyivät vuonna 1986 ja siitä eteenpäin lopettamasta kevytmarkkinointia, ja kieltäytymisperusteena oli nimenomaisesti se, että kevytnimikkeistö ja väärät pitoisuusmerkinnät

kertoivat kuluttajille ainoastaan **tuotteen mausta**. Makuperustelua ei voitu jättää kantajien esittämän näytön varaan. Makuperustelu oli vaarallinen, mutta toisaalta sikäli hyvä, että jos käräjäoikeus ja hovioikeus tarttuisivat siihen, kanteilta putoaisi tältä osin kokonaan pohja.

Amer Oy:n asiamies Ari Kantor ja toimitusjohtaja Jukka Ant-Wuorinen laativat makua koskevan **puolustautumisstrategian**. Kantor ja Ant-Wuorinen sopivat, että Ant-Wuorinen vahvistaisi todistajana valallaan makuperustelun. Neuvotteluissaan he hioivat tarkasti todistajankuulustelussa esitettävät kysymykset ja vastaukset. Todistelu kulki tältä osin näin:

2. Toimitusjohtaja Jukka Ant-Wuorisen todistajankertomukset

a. Ant-Wuorinen valahtoisena todistajana Helsingin käräjäoikeudessa 8.5.2008

Kuulustelun sivu 11: Ari Kantor:

”No nämä ’Lights’ tai ’Mild’ tai vastaavat merkinnät - - mihin te ikään kuin niillä viittasitte - - ?

Jukka Ant-Wuorinen:

”Tuotteen **makuun** eli tuote maistui kevyemmältä, mitä vähemmän siinä oli näitä mitattavia aineita.”

Kuulustelun sivu 13: Ari Kantor:

” - - oikeus kertoa tuotteesta - - mikä tämän informaation tarkoitus oli - - ja mitkä sen päämäärät olivat suhteessa kuluttajiin?”

Jukka Ant-Wuorinen:

”- - ensinnäkin tuotteesta annettiin näitä tietoja, mitkä liittyivät itse fyysisesti tuotteeseen eli nämä tällaiset pitoisuusarvot eli oliko tuote luonteeltaan **vahvan maun** savuke vai **kevyen maun** savuke.”

Kuulustelun sivu 95: Erkki Aurejärvi:

”Mennään sitten kevytsavukkeisiin - - sanoitko, että niihin siirryttiin pelkän **maun** vuoksi eikä siksi, että kuluttajat ovat luulleet, että ne ovat **vähemmän vaarallisia**?”

Jukka Ant-Wuorinen:

”Kyllä ja niin kuin taisin siinä yhteydessä sanoa, kun Philip Morris referoi meille tekemäänsä markkinatutkimusta Market Service -nimellä - - ilmoituksensa mukaan sanoivat, että tärkein syy siirtyä kevytsavukkeisiin on **maku**.”

b. Ant-Wuorinen valahtoisena todistajana Helsingin hovioikeudessa 4.11.2009

Helsingin hovioikeudessa Kantor ja Ant-Wuorinen panostivat makuperusteluun laajemmin kuin käräjäoikeudessa:

Kuulustelun sivut 9 – 10: Ari Kantor:

”Amerin tuotteissa, sekä omissa että lisenssituotteissa, käytettiin tällaisia merkintöjä kuin ’Mild’ tai ’Light’, niin miten kuvaisitte, mitä tällä haluttiin kuvata, mikä tarkoitus näillä merkinnöillä oli näissä savukerasioissa Amerin oman käsityksen mukaan?”

Jukka Ant-Wuorinen:

”Sana ’Mild’ niin sehän on niin kuin mieto, kevyt - - ja mitä vähemmän tuotteessa oli esimerkiksi tervaa ja nikotiinia, niin sen **maku** oli kevyempi, se erotti näistä niin sanotuista **täyden maun** savukkeista.”

Ari Kantor:

”Eli tämä haitta-ainepitoisuuksien määrä vaikutti suoraan myös **makuun**.”

Jukka Ant-Wuorinen:

”Kyllä.”

Ari Kantor:

”Onko sitten oikein päätellä, että mitä vähemmän näitä haitta-aineita siinä oli, niin sitä miedommalta se **maistui** se savuke?”

Jukka Ant-Wuorinen:

”Aivan.”

Ari Kantor:

”No pyrittiinkö tällä esittämään jonkinlaisia **terveysväittämiä** tai siis sanotaan vaikka terveysväittämiä, liittyykö tähän ’Light’ tai ’Mild’ -merkintään ikään kuin väite siitä, että nämä olisivat **vähemmän haitallisia**?”

Jukka Ant-Wuorinen:

”Ei terveysväittämiä, kyllä se liittyi nimenomaan siihen **makuun**, että nämä niin kuin sanotaan vähemmän tai enemmän haitalliset oli lähinnä tästä varoitustekstistä, jossa viranomaiset jakoivat haitallisiin ja erittäin haitallisiin, ja tässä oli tietty milligramma sitten määritelty rajapyykiksi.”

Ari Kantor:

”No onko teillä tiedossa, että Amer olisi markkinoinut näitä ’Mild’ tai ’Extra Mild Belmont’ -nimisiä savukkeita, joissa näitä merkintöjä oli, niin jollakin tavalla **terveysperustein**?”

Jukka Ant-Wuorinen:

”Ei. Jos yritän muistella, millaisia kaupan tiedotteita esimerkiksi siinä vaiheessa oli, niin ei kyllä. Tuntuu melko vieraalta ajatukselta.”

3. Makuperustelu asianajotaktiikkana

Ant-Wuorisen todistajankertomus oli ilmiselvässä ristiriidassa muun esitetyn näytön kanssa. Asianajaja Ari Kantor katsoi kuitenkin, että siitä olisi hyötyä. Tuomarit käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa eivät hallinneet jutun aineistoa, joka oli erittäin laaja. Kanteilla oli kymmenen eri tuottamisperustetta ja kevytharhautus oli vain yksi niistä. Kun väite savukkeiden mausta esitettäisiin varauksitta, se saattaisi aiheuttaa tuomareissa epävarmuutta. Suuren valheen taktiikka saattaa tehotta laajoissa oikeudenkäynneissä.

Ant-Wuorinen viittasi Philip Morrisin Suomessa teettämään markkinatutkimukseen tietoisena siitä, että tuomarit eivät tarkistaisi asiaa. Tupakkateollisuus teetti näitä tutkimuksia jatkuvasti ja tässä tapauksessa kyseessä oli lokakuussa 1993 suoritettu tutkimus. Kantajien KT-B 368 -todisteen mukaan Philip Morris selosti asiaa näin:

”Savukkeita kuvaavat sanat:

Ultra:

- hyvin kevyt, hoikka, raikas, puhdas, aivan kuin ei polttaisi lainkaan
- vähän tervaa ja nikotiinia
- **parempi terveydelle**

Lights:

- melko kevyt, niille, jotka haluavat laihtua, light-Pepsi
- vähän tervaa ja nikotiinia
- **parempi terveydelle**
- savuke naisille / nuorille”

4. Helsingin hovioikeuden tuomio 31.5.2010

Asia ratkesi hovioikeudessa erikoisella tavalla. Ratkaisu oli tupakkayhtiöille suotuisa, mutta yllättävästi muodostettu. Hovioikeuden tuomiossa käsitellään kevytsavukkeita sivuilla 66 – 73, mutta oikeudenkäynnin **olennaisin vaihe**, vuosi 1986 ja vuodet 1986 – 2002 **sivutetaan täysin**. Tuomion sivulla 68 lukee:

”Professori Arja Rimpelän raportin (kirjalliset todisteet KT 47 - 51) mukaan näyttöä ei ollut siitä, että kevytsavukkeet olisivat vähemmän haitallisia, koska tupakoitsijat muuttivat polttamistapaansa riippuen savukkeiden pitoisuuksista eli tapahtui niin sanottua kompensatiota.”

Tässä kaikki. Hovioikeus ei mainitse, että professori Rimpelä vaati kevytmarkkinoinnin **kieltämistä** kuluttajia harhaanjohtavana eikä liioin sitä, että tupakkatehtaat **eivät suostuneet kieltoon**. Hovioikeus sivuuttaa täysin muun muassa Tupakkatehtaiden Yhdistys ry:n 28.8.1986 päivätyn **lausunnon**, joka oli oikeudenkäynnin keskeisimpiä todisteita. Kun hovioikeus valitsi tämän menettelyn, se ei liioin ottanut mitään kantaa makuperusteluun. Toimitusjohtaja Ant-Wuorisen todistajankertomusten merkitys jäi tässä mielessä avoimeksi.

IV BARCLAY-SAVUKKEET

A. Barclayn markkinointikonsepti Suomessa

Barclay-savukkeita on jo käsitelty 21.9.2017 tehdyn tutkintapyynnön sivuilla 8 – 9, tutkintapyynnön liitteessä sivulla 11, 24.10.2017 päivätyn lisäkirjelmän sivulla 2 ja 3 – 4 sekä Helsingin syyttäjänvirastolle 31.10.2017 annetun kirjelmän sivuilla 11 – 13, 17 ja 18. Seuraavassa kuvataan KT-B-sarjan sisältämää näyttöä.

KT-B 301. Suomen Tupakan tuotekehittelytiimin raportti 13.5.1982, laati tuotekehittelypäällikkö Jukka Pietiläinen

” - - taulukko: Barclay - - kohderyhmä: **hyvin terveystietoiset**, kansainvälistä merkkiä polttavat tupakoitsijat - - **markkinointikonsepti:** Kansainvälinen **1 mg tervaa** sisältävä merkki, jossa on enemmän makua kuin missään kilpailevassa 1 mg:n merkissä”

Näin tuotekehittelypäällikkö Jukka Pietiläinen totesi vuonna 1982, mutta vuonna 1986 hän osallistui tupakkatehtaiden yhteiseen perusteluun, jonka mukaan kevytsavukkeet valittiin pelkästään **maun** eikä ollenkaan terveellisyyden perusteella.

B. Kilpailijoiden yritykset estää Barclayn liikkeelle laskeminen

Barclay oli Suomen Tupakka – BAT Finland Oy:n merkki, mutta kilpailijat Philip Morris (Suomessa Amer) ja R.J. Reynolds (Suomessa Rettig) kiinnittivät siihen paljon huomiota:

KT-B 353. R.J. Reynoldsin sisäinen muistio vuodelta 1982 liittyen FTC-testien jälkeen jääneisyyteen ja BAT:n kevytsavukkeeseen Barclay;

” - - voi helposti olla tuotteita, jotka eivät luovuta lainkaan tervaa tai nikotiinia, kun niitä poltetaan FTC-metodilla, mutta kun niitä polttavat **ihmiset**, olisivat ne välttämättömästi suodattamattomia savukkeita. Kyseisiä tuotteita voitaisiin mainostaa ’tervattomina’ ja ’nolla milligrammaa tervaa FTC-testeissä’ tai ’äärimmäisen vähätervaisena savukkeena, vaikka ne todellisuudessa luovuttaisivat **20, 30, 40 mg tervaa tai enemmänkin**, kun niitä polttaa **ihmistupakoitsija**. - -

Kuluttajien olisi todella **vaikea vastustaa** kyseisiä savukkeita, vaikka ne olisivatkin **äärimmäisen pettäviä** - - ”

Reynoldsin muistiossa käsitellään ihmistupakoitsijoiden saamaa tervaa ja muita haitta-aineita, jotka tappoivat tupakoitsijoita. Reynolds ei kuitenkaan kantanut huolta **ihmishengistä**, vaan kyse oli **rahasta**. Barclay oli jo alkanut vallata markkinoita Yhdysvalloissa ja Reynoldsin omien kevytsavukkeiden markkinaosuudet olivat vähentyneet.

Philip Morris yritti Reynoldsin kanssa estää Barclayn tuomisen Suomen savukemarkkinoille:

KT-B 309. Philip Morrisin Lausannen toimiston PR-päällikkö Richard Cornerin kiireellinen telex-sanoma 8.5.1983 Jan-Erik Grönlundille (PM:n Skandinavian myyntijohtaja), Eero Valangolle (PM:n Helsingin edustaja) ja Christian Reimsille (PM:n lakimies Suomessa)

”Philip Morrisin Euroopan tiede- ja teknologiatoimintojen johtaja Helmut Gaisch uskoo, että VTT ja lääkintöhallitus ovat periaatteessa Barclayta vastaan, joten meidän on varmistettava, että esitämme heille oikeat perustelut - -

VTT:n pitäisi vaatia, että savuanalyysi tehdään pääsavusta ja kaikki savuun sekoittuva ilma jätetään huomiota - - Ohitusfiltringin **perusominaisuus** on se, että se on tarkoitettu **vuotamaan valtavasti.**”

”Ohitussuodatin oli **tarkoitettu** vuotamaan valtavasti.” Tämä koski Barclayta, mutta myös Philip Morrisin ja R.J. Reynoldsin kevytsavukkeita. Testikoneen, terveystuotteiden ja ennen kaikkea kuluttajien harhauttaminen oli harkitun tarkoituksellista. Rikosoikeuden katsannossa kyse oli **varmuustahallisuudesta**, koska tupakkayhtiöiden ensisijaisena päämääränä ei ollut tappaa ihmisiä, vaan saada harhautettujen ihmisten rahat.

KT-B 310. BAT:n S.R. Evelynin raportti vierailusta Helsinkiin 11. – 13.5.1983

”George Stungis kertoi, että jopa testimarkkinoinnin aikana Philip Morris ja Reynolds ovat hyökänneet tuotetta vastaan. Nämä hyökkäykset keskittyivät **huulien paineen ja tuuletusaukkojen tukkimisen** vaikutukseen - - ”

Emoyhtiö BAT:n edustaja vieraili Helsingissä toukokuussa 1983 ja tapasi tytäryhtiö Suomen Tupakka – BAT Finland Oy:n edustajia, muun muassa Erkki Salon, Satu Kaarenojan ja Jukka Pietiläisen. Salo, Kaarenoja ja Pietiläinen **tiesivät tarkasti**, mitä olivat tekemässä alkaessaan kaupata kuluttajille 1 mg:n Barclayta.

Kaikki suuret tupakkayhtiöt tunsivat kevytsavukkeiden valmistustekniikan. Philip Morrisin ja R.J. Reynoldsin edustajat puhuivat tässäkin tupakoitsijoiden elimistöön kulkeutuvista **myrkkymääristä** eivätkä Barclay-savukkeiden **mausta**. Tämä oli tilanne toukokuussa 1983 ja kiista jatkui kesäkuussa:

KT-B 314. Philip Morrisin 29.6.1983 laatima muistio, jossa kerrotaan Philip Morrisin ja Amerin saamista tiedoista ja toimenpiteistä, jotka koskevat Suomen Tupakan aikeita tuoda Barclay markkinoille Suomessa:

”20.5. Gaisch kertoi Mälkin, Leppäsen ja Bycklingin vierailusta: ”Tieto Barclaysta välitettiin menestyksekkäästi ja uskon, että esityksemme oli aika vakuuttava. Tämä ei tietenkään välttämättä tarkoita, että onnistumme Suomessa sataprosenttisen varmasti **estämään** BAT:a tuomasta Barclayta markkinoille’.”

BAT:n kilpailijat eivät hellittäneet. Ne uhrasivat suuren määrän työtä ja rahaa Barclayn torjumisyriksiin:

KT-B 311. Fabriques de Tabac Reuniesin (Philip Morrisin tytäryhtiö) Helmut Gaischin kirje Philip Morrisin Euroopan johtajalle Aleardo Buzzille 30.6.1983; otsikko ”BARCLAY – suurin oikeus on suurin vääräys”:

”Actron-suodatin antaa laimentamatonta savua, mutta antamalla suuren osan tästä savusta vaihtua ilman kanssa se käytännössä vähentää savukkeeseen terva- ja nikotiinimäärää. Käytännössä, kuten me kaikki tiedämme, tämä mekanismi toimii hyvin ainoastaan perinteisen **tupakointikoneen** pidikkeen kanssa, mutta ei toimi **tupakoitsijan** suussa.”

”Olemme ottaneet konkreettisia askeleita Ruotsissa (STA:n kautta) ja Suomessa (Amer-Tupakan ja VTT:n kautta), askeleita, jotka ovat käytännössä identtisiä Philip Morrisin FTC-yhteydenottojen kanssa.

Mitä riskejä tässä muistiossa luonnehditulla tavalla etenemiseen liittyy? Periaatteessa voisi tapahtua seuraavaa. BAT voisi vastustaa voimakkaasti huomauttamalla, että nykyinen savukkeiden **testaustapa** on irrelevantti ja sopimaton kuvaamaan tuotteiden ominaisuuksia ja että pitäisi keksiä kokonaan uusi systeemi, joka ottaisi huomioon **ihmisruumiin fysiologian ja tupakoitsijan käyttäytymisen** jne. - - Tupakanvastaiset piirit voisivat käyttää meidän argumenttejamme osoittaakseen, että **teollisuus pelaa likaista peliä tupakoitsijoiden intressien kustannuksella** - - Meidän täytyy pitää mielessä, että myös BAT:llä yhtiönä on paljon hävittävää, ja sen takia heidän on oltava juuri niin varovaisia kuin meidänkin.”

“Suurin oikeus on suurin vääräys.” Kirjoittaja tunsikin roomalaisen oikeuden sanonnan ”Summa ius, summa injuria.” ”Vääräydellä” hän ei kuitenkaan tarkoittanut ihmisten **terveyden tuhoamista**, vaan sitä, että Barclay kavensi kilpailijoiden **markkinaosuuksia**. Termi ”tupakanvastaiset piirit” kuului tupakkateollisuuden levittämään viestintään. Nämä piirit olivat terveysviranomaisia, syöpä-, sydän ja keuhkovammajärjestöjä ja lääketieteen tutkijoita, jotka suojelivat kansalaisten henkeä ja terveyttä, mutta tupakkateollisuuden propagandassa ne olivat ”tupakan” vastustajia.

”Teollisuus pelaa likaista peliä tupakoitsijoiden intressien kustannuksella.” Tupakoitsijoiden ”intressit” tarkoittivat tupakoitsijoiden henkeä ja terveyttä. Tupakkayhtiöiden johtajat olivat koulutettuja ihmisiä ja osasivat varmasti tiedostaa myös menettelynsä juridisen luonteen.

Barclay laskettiin Suomessa myyntiin elokuussa 1983 ja Philip Morris totesi näin:

KT-B 320. Philip Morrisin Richard Cornerin telex Jan-Erik Grönlundille, syyskuu 1983

“Jotkut yhtiöt Yhdysvalloissa, mukaan lukien Philip Morris ja R.J. Reynolds valittivat liittovaltion kauppakomissiolle (FTC), kun Barclay tuotiin markkinoille. Vuoden verran kestäneen yksityiskohtaisen tutkimuksen jälkeen FTC totesi, että Barclay **ei ollut 1 mg:n savuke** ja että markkinoinnissa käytetyt väitteet olivat **harhaanjohtavia.**”

”Kohdatessaan näin kiistattoman näytön, joka osoitti, että Barclayta mainostettiin **totuudenvastaisesti** 1 mg tervaa sisältävänä savukkeena, FTC aivan oikein ryhtyi toimenpiteisiin pysäyttääkseen **harhaanjohtavan tiedon** ja **väärien tilastojen** levittämisen yleisölle.”

Tämä telex-sanoma sisälsi selkeän totuuden ja sen tiesivät myös Suomen Tupakka – BAT Finland Oy:n edustajat. Kilpailijoiden yritykset jatkuivat vuonna 1984:

KT-B 324. Suomen Tupakan toimitusjohtaja Erkki Salon kirje 21.3.1984 BAT-ryhmän johtajille ja päälakimiehille (jakelussa mm. Thomas Sandefur ja Nick Cannar)

”Tupakkatehtaiden Yhdistyksen kokouksessa 19.3. Amer ja Rettig ilmoittivat ehdottavansa lääkintöhallitukselle sellaista lakimuutosta, että Barclayn **todelliset pitoisuudet** tulevat ilmi. Kun pyysin täsmentämään, vastaus kuului: ’Suunnitellun muutoksen (maksimipitoisuuksien lasku) yhteydessä hallituksen pitäisi samanaikaisesti ottaa lakiin uusi pykälä, jonka mukaan Barclayn kaltaisia tuotteita analysoidessa käytettäisiin vaihtoehtoista Copeland-menetelmään’.”

Kiistan jatkuessa BAT puolustautui sillä, että Philip Morrisin Carlton ja R.J. Reynoldsin Cambridge harhauttivat tupakoitsijoita **yhtä paljon** kuin Barclay:

KT-B 54. Charles H. Keithin (BAT) kirje Lance Reynoldsille 24.1.1985:

“Tupakoitsijat, vaikka he saavat **elimistöönsä paljon enemmän nikotiinia ja tervaa**, kuin FTC-arvot osoittavat, saavat suurin piirtein saman määrän tervaa ja puolitoistakertaisesti nikotiinia Barclaysta, Carltonista ja Cambridgesta. - - On selvästi ilmeistä, että tupakoitsijat saavat paljon enemmän nikotiinia ja tervaa kuin FTC-testeillä saadut nimellisarvot. Tasot ovat ihmisillä **kuudesta kahdeksaan kertaa suuremmat** kuin nimellisarvot.”

Tämä puolustautuminen piti varmaankin sinänsä paikkansa. Philip Morris ja R.J. Reynolds rinnastuivat BAT-yhtiöön. BAT:n johtajat toistivat rinnastuksen neuvottelussaan vuonna 1987: **kaikki kevytsavukkeet** harhauttivat tupakoitsijoita:

KT-B 439. Muistio BAT:n johtajien keskustelusta New Yorkissa 24.8.1987 liittyen Philip Morrisin hyökkäykseen BAT:n kevytsavukemerkki Barclayta vastaan:

”Tieteellisen todisteemme mukaan tupakoitsijat kompensoivat kaikkien kevyttuotteiden kanssa ja saavat näistä tuotteista **merkittävästi korkeampia määriä tervaa ja nikotiinia**, kuin koneella tehdyt tulokset väittävät. Tämä

kompensaatioilmiö kevyttuotteiden kohdalla on tullut yhä tunnustetummaksi maineikkaiden itsenäisten tiedemiesten toimesta. - -

Sanomme, että elleivät hyökkäykset Barclayta vastaan lakkaa - - ryhdymme mihin tahansa asiaan kuuluvaan toimeen tehdäksemme **kuluttajille** tiedoksi sen tosiasian, että tupakointikoneiden arvot eivät aseta tarkkaa ohjetta sille, kuinka suuria annoksia ihmiset saavat eri aineita kaikista ilmastoiduista tuotteista. - -

Jos teollisuus sallii hyökkäyksen Barclayta vastaan jatkuvan - - tulemme täyttämään uhkauksemme toteen ja **julkaisemaan kuluttajille, kuluttajajärjestöille ja kansallisille säätäjille** todellisen tieteellisen aseman koskien mittauksia tervan ja nikotiinin määrästä kaikilla ilmastoiduille tuotteilla.”

BAT otti keskustelussa esiin vakavan uhkauksen, joka kuitenkin oli epärealistinen. Jos BAT olisi julkaissut kuluttajille ja vaikuttajataholla totuuden, se olisi tuhonnut koko kevytsavukeliiketoimen ja aiheuttanut suuret tappiot myös BAT:lle itselleen. Jokainen tupakkayhtiö halusi kaupata kevytsavukkeita, koska tupakointi oli jo alkanut vähentyä länsimaissa.

C. Barclayn markkinointi Suomessa

Barclayn myynti lähti heti syksyllä 1983 liikkeelle hyvin ja Barclayn markkinaosuus kohosi nopeasti. Kauppalehdessä 29.10.1986 Satu Kaarenoja kertoi:

”Ehdottomasti onnistuneena ja Suomen Tupakka Oy:n parhaana lanseerausena sitten mainoskiellon pitää yhtiön PR-johtaja ja johtoryhmän jäsen Satu Kaarenoja kevytsavuke Barclayta. Sen menestys oli niin huikeaa, että kilpailijat turvautuivat jopa levittämään tietoa sen **'muka' vaarallisuudesta**. – Mutta lopulta niidenkin oli taivuttava myöntämään Actron-filtterin ainutlaatuisuus.”

Kaarenoja ilmoitti Kauppalehden lukijoille, että Barclay oli **täysin vaaraton** ja että kilpailijayhtiötkin taipuivat lopulta myöntämään sen. Kaarenoja antoi antoi asiasta valheellisen kuvan. Kilpailijat eivät onnistuneet estämään Barclayn liikkeelle laskemista Suomessa, mutta eivät ne suinkaan myöntäneet Actron-suodattimen ainutlaatuisuutta. Päinvastoin yhtiöt totesivat moneen kertaan, että tämä suodatin harhautti sekä polttokonetta että kuluttajia.

Suomessa Barclay menestyi erinomaisesti, koska tupakoitsijat uskoivat tämän savukemerkin vaarattomuuteen. **KT-B 449**. Suomen Tupakan vuonna 1988 tekemä Barclay-markkinatutkimus, jonka tulokset tuotekehittelypäällikkö Jukka Pietiläinen lähetti myös Brown & Williamsonille

”Tupakoitsijat ovat vaihtaneet Barclayhin etsiessään kevyempää vaihtoehtoa. Erityisesti naispuoliset Barclayn polttajat ovat tietoisia **terveydestään**. Tietoisuus **1 mg:n tervamäärästä** on suuri vakituisten polttajien keskuudessa.”

”Barclayn polttajien kuva itsestään: Naiset: naisellinen, rauhallinen, polttaa Barclayta, koska on tietoinen **terveydestään**.”

Tämä tutkimus oli siis vuodelta 1988. Vuonna 1986 Suomen tupakkayhtiöt olivat kieltäytyneet lopettamasta kevytsavukkeiden markkinointia, koska tupakoitsijat valitsivat ne käyttöönsä pelkästään **maun** perusteella.

Suomen Tupakkalehdessä 2/1993 Barclayta mainostettiin näin:

”Vallankumouksellinen Barclay merkitsee **polttajalle vähäisillä pitoisuuksilla** saatavaa täyteläistä tupakkanautintoa.”

Barclayn menekki Suomessa oli noussut vuoteen 1993 mennessä yli kuuden prosentin, joten sillä oli yli 60.000 päivittäistä käyttäjää. Vuoteen 2002 mennessä Barclay ehti tappa tuhusia tupakoitsijoita.

V KOMPENSAATIO

A. Helsingin hovioikeuden tuomio 31.5.2010

Kompensaatiosta esitettiin vuosien 2001 – 2010 oikeudenkäynnissä erittäin seikkaperäinen näyttö. Hovioikeuden tuomion sivulla 71 on seuraava tiivistelmä:

”Asiassa ei kuitenkaan ole näytetty, että kompensatio väitetyllä tavalla olisi **täydellistä**. Kompensaatioilmiön seurauksena vähemmän haitta-aineita sisältävät savukkeet eivät ole sillä tavoin terveydelle vähemmän haitallisia kuin ne olisivat, mikäli tupakointitapa ja -määrä säilyisivät ennallaan. Vähemmän haitta-aineita sisältäviä savukkeita ei kuitenkaan **edes kompensatioilmiön** vuoksi voida pitää terveydelle **yhtä haitallisina** kuin erittäin haitallisten savukkeiden luokkaan kuuluvia savukkeita.”

Hovioikeus on kuvannut kompensatiota täysin väärin. Tuomiossa kompensatiota käsitellään erittelemättömästi ikään kuin kyseessä olisi **yhtenäinen ilmiö**, joka koskee samalla tavoin kaikkia tupakoitsijoita. Kompensaatio oli kuitenkin joillekin tupakoitsijoille täydellistä, **100 %**, valtaosalle tupakoitsijoista **yli 100 %:n** ja joillekin jopa monikymmenkertaista. Oikeudenkäynnissä esitettiin seikkaperäinen näyttö siitä, että kompensatio riippui yksilökohtaisista tupakointitavoista.

B. Oikeudenkäynnin aineisto

1. Tutkintapyynnössä 21.9.2017 mainitut kirjalliset todisteet kompensatiosta

Kevytsavukkeita koskevassa tutkintapyynnössä on siteerattu kirjallisia todisteita, joiden mukaan Suomen tupakkayhtiöillä oli jo vuodesta 1972 lähtien erittäin tarkat ja varmat tiedot kompensatiosta.

2. Kantajien KT-B-sarjan todisteet kompensatiosta

Kantajien KT-B-sarjan todisteissa on selostettu tupakkayhtiöiden sisäisiä asiakirjoja. Niistä käy ilmi, että kysymys kevytsavukkeisiin liittyvästä kompensatiosta oli keskeinen tupakkateollisuuden tuotekehittelyssä ja savukkeiden markkinoinnissa. Todisteita on kymmenittäin 1970-luvun alusta alkaen, mutta seuraavassa mainitaan vain 14 esimerkkiä vuosilta 1974 – 1995. Kaikki todisteet koskevat Suomessa myytyjä kevytsavukkeita, siis Amer Oy:n myymiä Philip Morrisin savukkeita ja BAT Finland Oy:n myymiä emoyhtiö BAT:n merkkejä.

KT-B 414. Philip Morrisin asiakirja 1.3.1974:

”**Yleisesti** ihmiset polttavat sillä tavoin, että saavat **enemmän**, kuin mitä koneet arvioivat. Tämä on totta etenkin laimennettujen (vähän tervaa ja nikotiinia) savukkeiden osalta - - FTC:n standardisoitu testi **tulisi säilyttää**, koska se antaa alhaisia arvoja.”

KT-B 38. Philip Morrisin tutkimusyksikön tutkija Barbro Goodmanin raportti Leo F. Meierille 17.9.1975:

”Mahdollisia syitä siihen, miksi Marlboro Lightsin polttajat saivat **selkeästi enemmän haitallisia aineita** tupakoinnista kuin koneella tehdyt testitulokset väittivät - - ”

KT-B 40. BAT:n tiedemies D. Greightonin raportti 1.6.1976:

”Todistusaineisto tukee voimakkaasti olettamusta, että monet tupakoitsijat todellakin muuttavat tupakointitapaansa **sopetuakseen** nikotiininantoon vaikuttaviin **savukerakenteen muutoksiin**. - - On **kahdeksan** esitettyä menetelmää, joilla kohdehenkilö voi säädellä nikotiininottoaan; mitä tahansa niistä voidaan käyttää samanaikaisesti tai eri kerroilla, nimittäin muuntelemalla henkosten **voimakkuutta**, henkosten **lukumäärää**, henkosten **antavuutta**, tupakantumpin **pituuutta**, henkosten **välejä**, **henkosprofiilia**, **sisäänhengitystapoja** ja poltettujen savukkeiden **määrää**.”

KT-B 42. BAT:n markkinointiyksikön johtaja P.L. Shortin muistio vuodelta 1977:

”Meidän tulee varmistaa, että tupakoinnin tyydytys saavutetaan alkuperäisen tuotteen kompensaaion avulla. - - Kevytsavukkeet voivat **käyttää hyväksi** - - tupakoitsijoiden tapaa kompensoida.”

KT-B 442. BAT:n tutkimus- ja kehitysyksikön tiedemiehen, päällikön ja johtajan S.J. Greenen muistio vuodelta 1977.

”Pitäisikö meidän markkinoida savukkeita **vakuuttaen tupakoitsijoille**, että he ovat turvassa, ilman että vakuutamme itsellemme, että asia on todellakin niin. Esimerkiksi pitäisikö meidän **huijata tupakoitsijoita** huijaamalla FTC:n taulukoissa. - - Ovatko **tupakoitsijat oikeutettuja oletamaan**, että savukkeet, jotka antavat taulukon mukaan pienempiä annoksia, antavat myös pienempiä annoksia haitallisia aineita heidän keuhkoihinsa kuin savukkeet, joita on kuvattu ylempänä taulukossa?”

KT-B 45. Golstein/Krall Marketing Resourcesin tammikuussa 1979 Philip Morrisille tekemä tutkimus

” - - monet vastaajat kokevat polttavansa vähemmän siinä mielessä, että he saavat vähemmän tervaa ja nikotiinia polttamalla erittäin vähätervaisia savukkeita. Näytti myös olevan tunnetta siitä, että voisi polttaa enemmän savukkeita **pienemmällä vaaralla** merkittävästä alempien tervamäärien vuoksi. - - Todennäköisyys, että erittäin vähätervaisia savukkeita polttavat tupakoitsijat ottavat seuraavan askeleen ja **lopettavat**, ei tunnu suurelta.”

KT-B 443. Päälakimies Ernest Pepplesin (BAT) muistio 9.6.1982

” - - on teoretisoitu, että vähätervaisten savukkeiden polttajat saattavat automaattisesti kompensoida heidän vähentyntä tervan ja nikotiinin saantiaan **ylitupakoimalla** ja imaisemalla **useammin** tai **syvempään** tai polttamalla kunkin savukkeen **läheemmäksi filtteriä** tai polttamalla **enemmän savukkeita** - - FTC:n nykyinen systeemi myötävaikuttaa **kuluttajan huijaamiseen** - - ”

KT-B 260. P. Harperin matkaraportti, vierailu Suomen Tupakkaan 26. – 27.7.1983 (BAT)

” - - Pietiläinen kertoi, että VTT:n laboratorion tulokset ovat jatkuvasti **alhaisemmat** kuin Suomen Tupakan omat ja lisäksi sallituissa rajoissa. Sovimme, **ettei tuotetta muuteta** tässä vaiheessa.”

KT-B 444. Raportti BAT:n tutkimuskonferenssista vuonna 1983

”Kompensaatio on nyt herättämässä valtion ja lääketieteellisten auktoriteettien mielenkiintoa useissa osissa maapalloa. Suurin seuraus on mahdollisuus, että, että FTC yms. tahot muuttavat mittausmenetelmiään siten, että he muuntelevat jo olemassa olevaa testiä - - tai äärimmäisenä vaihtoehtona tekemällä täysin uuden testimenetelmän - - Kumpikin vaihtoehto heikentäisi vähätervainen-termin käsitettä ja molemmat vaihtoehdot hämmäntäisivät ja huolestuttaisivat **kuluttajaa**. Yhtiöiden tulisikin tehdä kaikki mahdollinen **puolustaakseen ja ylläpitääkseen nykyisen standardin testimenetelmää**.”

KT-B 55. Thomas Sandefurin, Brown & Williamsonin (BAT) toimitusjohtajan kirjelmä tiedemiehelle joulukuussa 1987

”Olemme tarkkaan harkinneet teidän kysymystänne siitä, että **kuluttajille** annettaisiin parempaa informaatiota haitallisten aineiden **annoksista** kevytsavukkeissa. - - Tukkiessaan tuuletusreiät kaikkien kevytsavukemerkkien polttajat voivat saada **moninkertaisen määrän** tervaa ja nikotiinia, kuin ISO-metodissa on laskettu.”

KT-B 51. Philip Morrisin 2.4.1992 päivätty muistio ”Menthol Full Flavour vastaan vähätervainen - laatututkimus”

”Ne, jotka kokeilivat kevytmentholsavuketta, eivät olleet tyytyväisiä makuun. - - Vähätervaisten mentholsavukkeiden ajateltiin olevan naisille ja niille, jotka **haluavat lopettaa.**”

KT-B 57. Philip Morrisin tutkijan Victor DeNoblen lausuma televisiolähetysessä 3.1.1995

”Tiesikö esimerkiksi Philip Morris, että tupakoitsijat tukkivat ilmanvaihtoreiät?

Ehdottomasti kyllä. Itse asiassa eräässä projektissa PM:n psykologiryhmä **kuvasi tupakoivia ihmisiä** päättääkseen, minne filteröinti ja laimennusreiät pitäisi asettaa, jotta sormet peittäisivät ne.”

Edellä oleva näyttö antaa kuvan kevytsavukeharhautuksesta vuosilta 1974 – 1995, mutta teollisuus jatkoi menettelyään vuoteen 2002 saakka. Tupakkateollisuuden edustajat syyllistyivät täydellisen moraalittomaan ja rikolliseen menettelyyn ja tämä koskee nimenomaan myös Suomen tupakkayhtiöiden edustajia.

V RIKOSOIKEUDEN NÄKÖKULMA

A. Kuluttajille ilmoitetut alhaiset tervamäärät

Kaupatessaan kevytsavukkeita Suomen tupakkayhtiöt harhauttivat kuluttajia tavalla, jota rikosoikeuden klassisissa opeissa on kuvattu **venäläisen ruletin** vertauksella. Yhtiöt kertoivat ihmisille, että kevytsavukkeiden polttajan sairastumisen ja kuoleman vaara on olematon tai aivan vähäinen. Tämä valhe koski sekä **aloittavia tupakoitsijoita** että niitä tavallisten savukkeiden polttajia, jotka pelkäsivät sairastumista ja kuolemaa ja suunnittelivat **lopettavansa** tupakoinnin.

Venäläisessä ruletissa harhautus koskee kovien panosten lukumäärää. Revolverin antaja vakuuttaa, että kovia on yksi ja tyhjiä patruunapesiä viisi (1:5), mutta todellisuudessa kovia on viisi ja tyhjiä yksi (5:1). Jos ruletin pelaaja kuolee, kyseessä on murha. Kukaan pelaaja ei missään tapauksessa olisi tietoisesti ottanut riskiä, joka suuruus on 5:1.

Nämä luvut kuvaavat ääritilannetta. Oikeuskirjallisuudessa todetaan, että paljon vähäisempikin valhe riittää täyttämään murhan tunnusmerkistön. Voidaan ajatella, että kovia panoksia olisi neljä ja tyhjiä pesiä kaksi, jolloin kuolemanriskiä kuvaisi suhdeluku 4:2. Tämäkin harhautus riittäisi ilman muuta toteuttamaan murhan. Kukaan ei harkitusti ottaisi näin suurta riskiä. Sama koskee suhdelukua 3:3 (siis kolme kovaa ja kolme tyhjää) ja vielä lukua 2:4:kin. On hengenvaarallista pelata rulettia, jossa kuoleman mahdollisuus on yksi kuudesta, mutta jotkut ovat kuitenkin tähän ryhtyneet. Kaksinkertaiseen kuoleman vaaraan ei luultavasti suostuisi kukaan.

Venäläistä rulettia käsiteltäessä huomio on kiinnitetty myös **riskin laatuun**. Liikemies A voi houkutella sijoittaja B:tä mukaan liikeyritykseen antamalla valheellisia tietoja taloudellisesta riskistä. Jos B menettää rahansa, kyseessä saattaa olla petos tai jokin muu rikos. Tässä tapauksessa riskikuvaus 2:4 ei ehkä vielä täyttäisi rikostunnusmerkistöä. On mahdollista, että joku tavoittelisi liikevoittoa tietoisena siitä, että tappion vaara on tätä luokkaa.

Kevytsavukkeiden osalta kyse oli kuoleman vaarasta. Savuke on tappava tuote ja tupakkateollisuuden edustajat ovat 1950-luvun alusta lähtien tienneet sen tarkasti. Sen mukaan murhaan ovat riittäneet kaiken suuruiset harhautukset, siis suhdeluvut 5:1, 4:2, 3:3 ja 2:4.

Tätä voidaan kuvata savukkeiden haitta-ainemääriä koskevien pitoisuuslukujen avulla. Esimerkiksi sopii parhaiten **terva**, koska tupakoitsijat olivat kaikista savukkeiden sisältämistä myrkyistä parhaiten tiedostaneet **tervan haitallisuuden**. Terva on savukkeen merkittävin haitta-aine, koska karsinogeenit ovat tervassa. Tervan vuoksi savukkeet aiheuttavat muun muassa keuhkosityöpää, haimasyöpää ja kurkunpäänsyöpää, jotka ovat tappavia tauteja. Tupakkateollisuus oli tästä asiasta tarkasti perillä ja teollisuus tunsikin nimenomaan myös lääketieteen epidemiologiassa sovellettavan **annos-vaste -suhteen**, jonka mukaan tappavien tautien syntyminen oli suorassa suhteessa myrkyllisten aineiden määrään.

Terva oli keskeinen myös kevytsavukkeiden **markkinoinnissa**. Tupakkateollisuus tunsikin markkinointi- ja kuluttajatutkimustensa nojalla tupakoitsijoiden käsitykset ja kertoi sen takia viestinnässään kevytsavukkeiden ”**alhaisesta tervapitoisuudesta**”. Esimerkeiksi voidaan ottaa seuraavat kolme savukemainosta.

Rettig Oy markkinoi kevytsavukkeitaan Kauppias-lehdessä 1/1983 näin:

”RS-KEVYTSAVUKKEILLA JO NOIN 70 % KEVYTSAVUKEMARKKINOISTA.
Tervapitoisuudeltaan alle 6 mg:n savukkeiden kysyntä kasvaa.

ULTRA KEVYTT 1. **Tervaa 1 mg**, Häkää 1mg, Nikotiinia 0,1 mg.”

Amer-Tupakka Oy puolestaan julkaisi Savumerkki-lehdessä 2/1992 koko sivun mainoksen uusimmasta kevytsavukkeestaan:

”Belmont Ultra: **tervaa 1 mg**, häkää 1 mg, nikotiinia 0, 2 mg”

Suomen Tupakka Oy:n Highlights-lehdessä 1/1997 oli koko sivun Barclay-mainos, jossa sanottiin muun muassa tämä:

”BARCLAY

1 mg tervaa, 0,1 mg nikotiinia”

Nämä mainokset ovat siis vuosilta 1983, 1992 ja 1997. Kevytsavukkeiden markkinointi oli tuohon aikaan erittäin tehokasta. Kevytsavukkeiden osuus savukkeiden kokonaiskulutuksesta Suomessa oli vuonna 1983 vain 9,6 %, mutta vuonna 1992 jo 45,1 % ja vuonna 1997 lähes puolet eli 49,3 %. Kevytsavukkeet valtasivat alaa ennen kaikkea siksi, että kansalaisten tiedot savukkeiden vaarallisuudesta kasvoivat suuresti. Terveystietoisia olivat varsinkin naiset ja naistupakoitsijoista 58 % poltti kevytsavukkeita.

Ilmoitukset savukkeiden tervamääristä kertoivat kuluttajille siitä, miten suuri kuoleman vaara kunkin savukemerkin polttamiseen sisältyi. Kun kysymys oli kuoleman mahdollisuudesta, tupakkayhtiöille ei kuulunut antaa **pienintäkään oikeutta valehteluun**. Murhayritys ja murha täyttyivät jo silloin, kun tupakoitsija sai elimistönsä edellä mainituista savukkeista **2 mg tervaa**.

Nämä määrät riittivät nimenomaan siksi, että tupakoitsijan vaara kuolla oli kaksi kertaa suurempi kuin yhtiöiden markkinoinnissa ilmoitettiin.

Asiaa voidaan tarkastella myös kompensaation valossa. Tavallisten eli ”vahvojen” savukkeiden polttajat siirtyivät 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla kevytsavukkeisiin terveyssyistä. Tupakkayhtiöt ilmoittivat **vahvojen savukkeiden** markkinoinnissa **18 mg:n** tervapitoisuudet vuosina 1983 – 1985 ja **15 mg:n** vuosina 1985 – 2002. Tupakoitsija, joka vaihtoi ”vahvan” savukkeen vuonna 1983 ULTRA KEVYT 1:een, uskoi, että hänen elimistöönsä kulkeva tervamäärä väheni **18 mg:stä 1 mg:hen**. Belmont Ultran ja Barclayn osalta vähennys olisi ollut **15 mg:stä 1 mg:hen**.

Tupakkayhtiöille 1 mg:n savukkeiden markkinointi oli hyvin edullista. Tervamäärän pudotus näin alas vähensi kuluttajien käsityksissä sairastumisen ja kuoleman vaaran pieneen murto-osaan entisestä.

Tupakkayhtiöissä tiedettiin, ettei tämä pitänyt ollenkaan paikkaansa. Edellä selostetuissa yhtiöiden lausumissa sanotaan, että tupakoitsijat **aina** tai ainakin **useimmissa tapauksissa** saivat kevytsavukkeisiin siirryttyään elimistöönsä **enemmän tervaa** kuin aiemmin vahvoista savukkeista. Tervamäärän lisäys oli joissakin tapauksissa **moninkertainen**.

”Pietiläinen kertoi, että VTT:n laboratorion tulokset ovat jatkuvasti **alhaisemmat** kuin Suomen Tupakan omat ja lisäksi sallituissa rajoissa.”

”**Yleisesti** ihmiset polttavat sillä tavoin, että saavat **enemmän**, kuin mitä koneet arvioivat.”

”Marlboro Lightsin polttajat saivat **selkeästi enemmän** haitallisia aineita tupakoinnista kuin koneella tehdyt testitulokset väittivät.”

”Tukkiessaan tuuletusreiät kaikkien kevytsavukemerkkien polttajat voivat saada **moninkertaisen määrän** tervaa ja nikotiinia, kuin ISO-metodissa on laskettu.”

”Professori Matti Rimpelä totesi jo vuonna 1972 kirjassaan ”Tupakka”, että tupakointitavasta riippuen yhdestä savukkeesta hengityselimiin jäävä tervamäärä vaihteli **nelikymmenkertaisesti**.”

”Ihmisten polttamistavat simuloitiin tietokoneella ohjattuun polttokoneistoon ja tällöin havaittiin, että mietojen savukkeiden polttajat useimmissa tapauksissa saivat elimistöönsä **enemmän** tervaa ja hiilimonoksidia, joskus jopa nikotiiniakin, kuin **vahvojen savukkeiden polttajat**.”

Tämän mukaan ULTRA KEVYT 1-, Belmont Ultra- ja BARCLAY-kevytsavukkeista saattoi siirtyä tupakoitsijoiden elimistöihin tervaa jopa 18 – 40 mg savuketta kohden. Suurin osa kevytsavukkeisiin vaihtaneista tupakoitsijoista tuli näin ollen raskaasti harhautetuksi. Osa tupakoitsijoista sai varmaankin jonkinmoisen vähennyksen haitta-aineisiin, mutta tällä seikalla ei ole merkitystä rikostunnusmerkistöihin nähden, koska tupakkayhtiöt markkinoivat kevytsavukkeita samalla tavoin **kaikille tupakoitsijoille**. Yhtiöt vakuuttivat **jokaiselle kuluttajalle**, että tervamäärä alenee murto-osaansa.

Edellä mainitut tupakkayhtiöiden lehdet Kauppias, Savumerkki ja Highlights lähetettiin pääasiassa vähittäiskaupan henkilöstölle. Lehtien lukijoita oli runsaat 200.000 ja heistä yli 30 % oli tupakoitsijoita. Murhayritysten määrä oli tältä osin noin 60.000. Mainoskiellon aikana eli vuodesta 1978 lähtien tupakkayhtiöt mainostivat savukkeita myös Suomen Tupakkalehdessä, Tupakanlehdessä, Amerinfo-, Ameri- ja Belmont News -lehdissä sekä kaupalle lähetetyissä esitteissä ja yhtiöiden toimintakertomuksissa

B. Rikostunnusmerkistöt

Tupakkayhtiöiden menettely täytti satojen tuhansien murhayritysten ja kymmenien tuhansien murhien tunnusmerkistön. Vuosina 1986 – 2002 yhtiöiden edustajat tiesivät, että kevytsavukkeet tappoivat jo **enemmän ihmisiä** kuin vahvat savukkeet. Silti he jatkoivat kevytsavukkeiden markkinointia ja olisivat jatkaneet sitä vielä vuoden 2002 jälkeenkin, ellei kieltoa olisi saatu aikaan.

Keskusrikospoliisin 27.10.2017 antaman päätöksen mukaan tutkintapyyntö kuitenkin oli aiheeton. Ylikomisario Tero Haapala on kirjoittanut lopputuloksen edelle muun muassa seuraavan perustelun (sivut 10 - 11):

”Henkilön **tietoinen riskinotto oikeisiin tietoihin pohjautuen** ei perusta toiselle taholle vastuuta riskin toteutumisesta, vaikka esimerkiksi tupakkaa tarjoava yhtiö yhtä lailla riskeistä tietoisena myisi tupakkatuotteita.

Tuomioissa on käsitelty kantajien **oman menettelyn** merkitystä asiaa arvioitaessa. Tuomioista käy ilmi, että viime kädessä **kunkin tupakoijan terveystiedoilla**, menettelyllä ja elämäntavoilla voi olla merkitystä arvioitaessa tupakkayhtiön vastuuta tupakoijan sairastumisen tai kuoleman johdosta.

Rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa kysymystä on puolestaan arvioitu **itsensä vaarantamis-käsitteen kautta**. Mikäli henkilö **riskeistä tietoisena asettaa itsensä vaaralle alttiiksi**, ei vaarallisen toiminnan mahdollistanut taho syyllisty rikokseen riippumatta siitä, toteutuuko riski vai ei.”

Ylikomisario Haapalan perustelut ovat totaalisisessa ristiriidassa kevytsavukkeita koskevan massiivisen näytön kanssa. Päätöksen lukeneet asiantuntijat ovat ihmetelleet, miten joku on ylipäänsä voinut saada ajatuksen tutkintapyyntönsä epäamisestä **kuluttajien tietoisesta riskinoton** perusteella. Tätä ennen ei kevytsavukkeita käsiteltäessä ollut milloinkaan esitetty, että kaikki tupakoitsijat tiesivät kevytsavukkeiden olevan yhtä tappavia ja yleensä jopa tappavampia kuin vahvat savukkeet. Tällaista eivät esittäneet edes tupakkateollisuudet edustajat, eivät vuosina 1972 - 1986, eivät vuonna 1986 eivätkä vuosina 1986 – 2002, mutta ylikomisario Haapalan mukaan tupakoitsijat ja tupakkayhtiöt tunsivat riskit ”yhtä lailla”. Helsingin hovioikeus ei ratkaissut asiaa tupakoitsijoiden tietoisesta riskin nojalla, mutta ylikomisario Haapala otti surutta tietoisesta riskin perustelukseen. Kun jo **yhden ihmisen** tappaminen merkitsee rikosta, täysi riskitietoisuus olisi pitänyt olla **jokaisella** 600.000 kevytsavukkeiden polttajalla. Haapala löi Suomen oikeushistorian tärkeimmän rikosjutun täydeksi farssiksi.

Professori Matti Tolvasen 19.6.2018 antama lausunto, sivut 3 - 7**”Seuraus ja sen relevanssi**

Kuten edellä totesin, kevytsavukkeiden terveysvaikutusten selvittäminen on lääketieteen asia. *Jos* oletamme, ettei siirtyminen kevytsavukkeisiin ole vähentänyt sairastumisen riskiä, syy-yhteys kevytsavukkeiden markkinoinnin ja seurauksen välillä näyttäisi ilmeiseltä. *Jos* vaihtoehtona olisi ollut tupakoinnin lopettaminen ja tupakoitsija on tupakoinnin lopettamisen sijasta valinnut kevytsavukkeiden polttamisen siksi, että se on hänelle suunnatun markkinoinnin perusteella ollut tavanomaisten savukkeiden polttamiseen verrattuna riskittömämpää, syy-yhteys markkinoinnin ja sairastumisen riskin välillä on *ilmiselvä*.

Rikoslaissa on varsin kattavasti säädetty rangaistavaksi toisen ihmisen terveyden vahingoittaminen. Vahingoittamisen tapa voi olla periaatteessa mikä tahansa menettely, johon liittyy varteenotettava riski terveyden vahingoittumisesta. Näin ollen voin epäilyksettä kirjoittaa, että myös relevanssi-kriteeri toteutuu, jos (ja kun) voidaan osoittaa kevytsavukkeiden polton ja terveyden vaarantumisen välinen yhteys.

Riskin kohdentuminen

Rikoksen yrityksestä on kysymys silloin, kun tunnusmerkistössä suojatulle oikeushyväälle aiheutetaan *varteenotettava* seurauksen syntymisen mahdollisuus (konkreettinen vaara). Tässä on kysymys *nimenomaan* tilastollisesta arvioinnista. Kysytään esimerkiksi, millä todennäköisyydellä puukon pisto ihmisen sisäelinten alueelle aiheuttaa uhrin kuoleman. Tupakan poltossa on kysymys aivan vastaavasta arviosta. Kysytään siis, onko riski terveyden vaarantumisesta lisääntynyt varteen otettavalla tavalla siksi, että tupakoitsija on jatkanut tupakointia kevytsavukkeilla sen takia, että niiden terveysvaikutuksista on esitetty hänelle väärää tietoa. Varteenotettavan riskin arvioimiseksi ei siten tarvitse osoittaa, että joku *nimetty* ihminen olisi joutunut lisääntyneen vahinkoriskin kohteeksi.

Täytetyn teon arvioiminen on vaikeaa ilman nimettyä uhria. Ei liene kuitenkaan mahdotonta löytää suuresta tupakoitsijoiden joukosta ihmistä, joka on sairastunut tupakoinnin takia. Poliisi ei pääse tutkintavastuustaan toteamalla, ettei yksikään rikoksen uhri ole tutkintapyynnön tekijöiden joukossa. Poliisin pitää esitutkinnassa selvittää, onko joku kuollut tai sairastunut vakavasti tupakoinnin seurauksena. Tämä on täysin realistinen vaatimus. Esimerkiksi laajoissa nettirikosjutuissa poliisi on kehottanut mahdollisia rikoksen uhreja ilmoittautumaan poliisille.

Uhrien anonyymisyys ei ole riittävä peruste katsoa, ettei ole syytä epäillä rikosta. Esitutinnan aloittamisen kynnyks on matala. Esitutkinta on aloitettava, jos rikoksen mahdollisuutta ei voida sulkea pois. Tutkinnasta aiheutuvat kustannukset eivät ole lainmukainen peruste olla tutkimatta juttua, jossa on kyseessä väitetty henkirikos tai törkeä pahoinpitely taikka näiden rikosten yritys. Tutkintapyynnössä on katsottu, että täytetyt törkeät pahoinpitelyt eivät vaadi uhrien yksilöintiä, koska jo muutaman vuoden tupakointi aiheuttaa *jokaiselle ihmiselle* keuhkohtauman, joka on tappava tauti. Keuhkojen kapasiteetista tuhoutuu aluksi 5 %, sitten 10 %, kunnes 50 %:n vamma on niin suuri, että potilas menee lääkäriin ottamaan diagnoosin. Tämä tutkintapyynnössä esitetty havainto on relevantti harkittaessa, täyttääkö harhaanjohtavalla mainonnalla aikaansaatu päätös tupakoinnin jatkamisesta kevytsavukkeilla (tupakoinnin lopettamisen sijaan) törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön. On mahdollista menetellä niinkin, että murha-nimikkeellä tutkinta rajoitetaan yritysasteelle jääneisiin tekoihin, jolloin ei tarvita *yksilötasoista* selvitystä sairastumisesta tai sen riskistä.

Tahallisuus ja tuottamus

Ensinnäkin tahallisen rikoksen syyksi lukeminen edellyttää sitä, että seurauksen todennäköisyys on objektiivisesta tarkastellen todennäköisempää kuin sen ilmenemättä jääminen. Tämä todennäköisyys voidaan päätellä *tilastollisesti*. Tutkimustietoa on siitä, että tietty osa tupakoitsijoista sairastuu vakavasti tupakoinnin seurauksena. Jos tupakkaa markkinoidaan massiivisesti suurelle joukolle ihmisiä ja nämä ottavat tupakoinnin tavakseen, on *varmaa* se, että tietty tilastollisesti osoitettavissa oleva määrä (riittävän pitkään tupakoineista jokainen jonkinasteisesti) tupakoitsijoita sairastuu ja osa suorastaan kuolee tupakan aiheuttamaan sairauteen. Kevytsavukkeiden polttaminen on näin aivan varmasti täyttänyt todennäköisyys-kriteerin, kun otetaan huomioon näiden savukkeiden käyttäjien määrä, tutkintapyynnössä mainittu 600 000. Toiseksi tahallisuudessa on subjektiivinen puoli. Tahallisesti menettelee se, joka pitää seurauksen syntymistä toimintansa varsin todennäköisenä seurauksena. Oikeastaan tapauksessa täyttyy jopa *varmuustahallisuus*, koska markkinoijien on täytynyt tiedossaan olevien seikkojen valossa pitää seurauksen aiheutumista varmana. Tätä seikkaa ei voida selvittää epäiltyä kuulematta. Esitutkintaa ei siten voida lopettaa ennen kuin on selvitetty, mitä epäilty tiesi vahinkoriskistä ja miten hän siihen suhtautui.

Teon moitittavuuden arvostelussa otetaan huomioon rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus

sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Terveydelle haitallisen tuotteen virheellinen markkinointi näyttää lähtökohtaisesti moitittavalta monessa suhteessa: a) markkinoijan huolellisuusvelvollisuus on ollut merkittävä, kun otetaan huomioon se, että markkinoinnin tavoitteena on ollut tuottaa taloudellista hyötyä markkinoijalle, b) vaarannettu etu on oikeusjärjestelmämme noteeraama korkeimmin suojeltu oikeushyvä (ihmisen henki), c) loukkaus on ollut tilastollisesti hyvin todennäköinen (jopa varma), kun otetaan huomioon kevytsavukkeiden käyttäjäpiirin laajuus, d) riskinotto on ollut täysin tietoista ja e) tekijä (markkinoija) on ollut tiedollisesti täysin ylivoimaisessa asemassa suhteessa kuluttajaan. Markkinointi on ollut myös kokonaisuutena arvioiden törkeää, koska markkinoija on tavoitellut taloudellista hyötyä tupakoijan terveydestä piittaamatta. Vastuuta ei poista se, että tupakan myynti on ollut sinänsä laillista. On eri asia myydä tupakkaa tupakoinnin riskit kuluttajalle avoimesti kertoen verrattuna siihen, että tupakoitsijalle uskotellaan vastoin parempaa tietoa kevytsavukkeiden polton olevan tavanomaisten savukkeiden polttamista vaarattomampaa. Ei liene epäilystäkään siitä, että kevytsavukkeiden markkinoinnilla on pyritty siihen, ettei tupakoitsija lopettaisi polttamista vaan jatkaisi sitä siinä uskossa, että hänelle koituva terveysriksi olisi kevytsavukekita poltettaessa vähäinen eikä syytä tupakoinnin lopettamiseen näin olisi olemassa.

Uhrin myötävaikutus ja rikos

Uhrin myötävaikutukselle on viimeaikaisessa oikeuskäytännössä annettu jossain määrin merkitystä *tuottamuksellisissa* rikoksissa. Itsensä vaarantaminen *ei* sen sijaan ole relevanttia tapauksissa, joissa tekijän rikosvastuun perusteena on *tahallisuus*. Uhrin myötävaikutus (itsensä vaarantaminen) otetaan ainoastaan hyvin rajoitetusti huomioon myös tapauksissa, joissa tekijän viaksi luetaan törkeä huolimattomuus.

Puheena olevassa tapauksessa esitutkintapyynnön tekijöiden keskeinen väite on se, että kevytsavukkeiden markkinoijat ovat *tahallaan* vaarantaneet kuluttajien terveyden. Tutkinnan aloittamatta jättämisen perusteeksi ei siten käy viittaus siihen, että rikoksen uhrin ovat itse vaarantaneet oman terveytensä omalla vastuuttomalla käytöksellään. Päätös olla aloittamatta tutkintaa perustuu tältä osin ilmeisen pintapuoliseen pohdintaan rikosvastuun ja uhrin oman myötävaikutuksen välisestä suhteesta. Poliisin päätöksessä esitetty peruste on ainakin tältä osin kritiikille altis. On täysin mahdotonta ajatella, että *jokainen* kevytsavukkeiden polttaja (polttajia oli 600 000) olisi nämä riskit tuntenut. Pikemmin oletus on se, että merkittävä osa polttajista ei ole

riskiä tunnistanut. Näin ollen tämä vastuuvapausperuste on jätettävä rikosvastuuta punnittaessa pois laskuista.

Aiempien oikeudenkäyntien vaikutus

Ensinnäkin on todettava, ettei kevytsavukkeiden markkinoijien *rikosvastuuta* suhteessa kuluttajiin ole arvioitu missään suomalaisessa rikosjutussa. Paljon esillä ollut Helsingin hovioikeuden tuomio 31.5.2010 *ei* ole lainkaan yleispätevä kannanotto kevytsavukkeiden virheellisestä markkinoinnista seuraavaan rikosvastuuseen. Hovioikeuden tuomiossa ei ole otettu kantaa nyt puheena olevan tutkintapyynnön tehneiden eri alojen asiantuntijoiden keskeisiin väitteisiin. Tässä lausunnossa viitattuihin rikosvastuun kriteereihin ei ole otettu muuallakaan oikeuskäytännössä kantaa. Riita-asian ratkaisuilla ei ole yleensä edes todistusvaikutusta myöhemmässä rikosjutussa. Tämä johtuu sekä riita-asioiden erilaisesta osapuolisuhteesta verrattuna rikosjuttuihin että erilaisista todistelusäännöksistä. Riita-asioissa esitetään se näyttö, mitä osapuolet haluavat esittää. Riita-asian osapuoli ei tietenkään esitä hallussaan olevaa näyttöä, joka heikentää hänen vaatimustensa menestymistä jutussa. Rikosjutussa esitukinnan suorittaja hankkii tarvittaessa *pakkotoimin* kaiken saatavilla olevan relevantin näytön, rikoksesta epäillyn tahdosta riippumatta.

On päivänselvää, ettei tapaukseen sovellu *ne bis in idem*-kielto, koska sellainen vaikutus voi olla vain kahden rikosjutun välillä. Myöskään siviilijutun *oikeusvoimavaikutus* ei ulotu tähän rikosasiaan, koska a) riita-asian ratkaisu ei ylipäätään saa oikeusvoimaa suhteessa rikosvastuuseen, koska b) riita-asian ja rikosasian asianosaiset eivät ole identtiset ja koska c) juttujen tosiseikasto eroaa ratkaisevasti toisistaan. Hovioikeuden tuomiolla ei tietenkään ole myöskään minkäänlaista ennakkoratkaisun luonnetta, koska hovioikeuden ratkaisuilla ei ylipäätään ole oikeuslähteenä edes ”heikon” oikeuslähteen asemaa.

Todistusvaikutuksestakin voisi ylipäätään olla kysymys vain silloin, kun aiemman riita-asian ja myöhemmän rikosjutun asianosaiset ovat *identtisiä* tai muutoin sellaisessa suhteessa toisiinsa, että jutun tuomio on sellaisenaan täytäntöönpanokelpoinen suhteessa riita-asian ulkopuoliseen tahoon. Nyt puheena olevassa asiassa tämä kriteeri ei täyty. Aiemmissa jutuissa ei näyttäisi myöskään olleen kysymys kevytsavukkeiden markkinoijan tietämyksen suhteesta tavallisen tupakan kuluttajan tietoisuuteen. On aivan eri asia kysyä, tunsiko markkinointia valvova viranomaisen riskit verrattuna siihen, mitä tietoa kuluttajalla oli näistä riskeistä.

Johtopäätös

Edellä kirjoittamani perusteella katson, että tapauksessa ylittää rikostutkinnan aloittamisen kynnys *selvästi*: rikosta on syytä epäillä. Se, ylittyykö syytekynnys tai peräti tuomitsemisen kynnys, jää esitutkinnassa esiin tulevan todistelun varaan. Tässä lausunnossa olen ottanut kantaa vain siihen, olisiko asiassa toimitettava *täysimittainen esitutkinta*. Vastaus on siis se, että täysimittainen esitutkinta on välttämättä toimitettava.

Joensuussa 19.6.2018

Matti Tolvanen, OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori”

Professori Martti Majasen muistio 14.8.2018

”Professori Erkki Aurejärvi on pyytänyt minua laatimaan muistion kevytsavukkeiden markkinointiin perustuvasta rikosvastuusta. Muistion perustana on seuraava aineistoa:

1. keskusrikospoliisille 21.9.2017 tehty tutkintapyyntö; 2. tutkintapyyntöön liitteet; 3. keskusrikospoliisille 24.10.2017 annettu lisäkirjelmä; 4. keskusrikospoliisin päätös 27.10.2017; 5. Helsingin syyttäjänvirastolle 31.10.2017 tehty tutkintapyyntö; 6. rikosoikeuden professorin 8.11.2017 päivätty muistio; 7. 9.1.2018 päivätty kirjelmä ”Lisäyksiä tutkintapyyntöön”; 8. ”Täydennyksiä tutkintapyyntöön” -kirjelmä 9.5.2018; 9. Helsingin hovioikeuden tuomio 31.5.2010 asiassa Ninja Schröder vastaan Amer ja BAT Finland, jakso ”7.5. Kevytsavukkeet”; 10. 30.5.2018 päivätty kirjelmä ”Yksityiskohtia Helsingin hovioikeuden vuoden 2010 tuomiosta. 11. professori Matti Tolvasen 19.6.2018 päivätty asiantuntijanlausunto.

Olen seurannut tupakkayhtiöitä vastaan käytyjä oikeudenkäyntejä vuodesta 1988 lähtien ja ottanut useita kertoja oikeuskirjallisuudessa kantaa oikeudenkäyntien aineiston osoittamaan rikosvastuuseen. Kun siviilioikeudellisissa tuotevastuujutuissa kertynyttä aineistoa tarkastellaan rikosoikeuden näkökulmasta, tupakkayhtiöiden edustajiin soveltuvia rikostunnusmerkistöjä ovat muun muassa törkeä pahoinpitely (RL 21:6), murha (RL 21:2) ja törkeä terveyden vaarantaminen (RL 34:15) sekä näiden rikosten yritykset. Saman käsityksen ovat jo vuodesta 1988 lähtien ilmaisseet useat muutkin rikosoikeuden tutkijat, muun muassa rikosoikeuden professorit P.O. Träskman ja Eero Backman. Edellä mainittu 11-kohtaisen luettelon sisältämä aineisto vahvistaa käsitykseni näistä rikoksista.

Yhdyn joka osaltaan professori Matti Tolvasen asiantuntijanlausuntoon:

- Kevytsavukkeita koskevaa rikosvastuuta on arvioitava edellä mainitun aineiston perusteella eikä millään tavoin vuosina 1993, 2001, 2008 ja 2010 annettujen tuomioiden nojalla.

- Rikosvastuuta koskevana näyttönä voidaan aivan esteettä käyttää myös tilastollista päättelyä, koska meillä noudatetaan vapaan todistusharkinnan sääntöä (OK 17:1).
- Tupakkayhtiöiden edustajien syyllisyyttä kuluttajien henkilövahinkoihin on arvioitava rikoslain 3 luvun 6 §:ssä säädettyinä varmuustahallisuutena.
- Kevytsavukkeiden laaja suosio on perustunut tupakoitsijoiden käsitykseen näiden tuotteiden vähäisestä vaarallisuudesta tai täydestä vaarattomuudesta eikä juuri kukaan tupakoitsija ole ottanut itselleen tietoista riskiä.

On erittäin yllättävää, että asiassa ei KRP:n mukaan ylity esitutkinnan kynnys. Aineisto sisältää vakuuttavan näytön Suomen oikeushistorian laajimmasta rikossarjasta ja jutun pitäisi ehdottomasti edetä poliisin ja syyttäjän toimesta tuomioistuinkäsittelyyn, jossa siihen olisi hankittava korkeimman oikeuden ratkaisu.

Martti Majanen

rikosoikeuden professori emeritus”

Helsingissä 5. marraskuuta 2018

Erkki Aurejärvi

siviilioikeuden professori emeritus

Kapteeninkatu 11 B, 00140 Helsinki

0500 706 285

erkki.aurejarvi@aurejarvi.fi

Dickie Engström, varatuomari, Helsinki

Liisa Elovainio, lääkintöneuvos, Helsinki

Heikki Hiilamo, sosiaalipolitiikan professori, Helsinki,

Jaakko Kaprio, kansanterveystieteen professori, Helsinki

Jouko Karjalainen, sisätautiopin dosentti, Helsinki

Markku Kaste, neurologian emeritusprofessori, Vantaa

Timo Kuurne, neurokirurgi, Vantaa

Arto Lahti, yrittäjyyden professori emeritus

Satu Lipponen, strategiajohtaja, Suomen Syöpäyhdistys ry
Sami Mahkonen, oikeustieteen tohtori, Helsinki
Lasse Murto, dosentti, professori (h.c), Helsinki
Matti Niemivuo, julkisoikeuden professori, Helsinki
Eeva Nordman, onkologian professori emerita, Helsinki
Matti Oksala, varatuomari, Espoo
Kristiina Patja, dosentti, erikoislääkäri, Helsinki
Pekka Puska, professori, kansanedustaja, Helsinki
Matti Rautalahti, ylilääkäri, Helsinki
Kari Reijula, työterveyshuollon professori, Helsinki
Arja Rimpelä, kansanterveystieteen professori, Tampere
Matti Rimpelä, terveydenhuollon hallinnon ja suunnittelun dosentti, Tampere
Annamari Rouhos, keuhkosairauksien erikoislääkäri, Helsinki
Osmo Saarelma, yleislääketieteen erikoislääkäri, Helsinki
Timo Salonen, asianajaja, Helsinki
Kimmo Siltanen, valtiotieteen kandidaatti, Porvoo
Olli Simonen, erikoislääkäri, Helsinki
Topi Siren, varatuomari, Helsinki
Jaakko Tuomilehto, tutkimusjohtaja, kansanterveystieteen professori, Helsinki
Markku Tunturi, oikeustieteen lisensiaatti, Porvoo
Seppo Vaittinen, auktorisoitu lakimies, Espoo
Hannu Wallinheimo, syöpälääkäri, työterveyslääkäri, Jyväskylä
Harri Vertio, lääketieteen ja kirurgian tohtori, Helsinki
Hannu Vierola, gynekologi, Iisalmi

DAT Lääkärit tupakkaa vastaan -verkoston työvaliokunta (400 lääkärin verkosto)

